

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ İKTİSADI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE VE İTALYA'DA BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK
FARKLARININ GİDERİLMESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ
BÖLGESEL POLİTİKASININ ETKİNLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yeliz SELÇUK

İstanbul-2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ İKTİSADI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE VE İTALYA'DA BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK
FARKLARININ GİDERİLMESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ
BÖLGESEL POLİTİKASININ ETKİNLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yeliz SELÇUK

Danışman: Doç. Dr. Tevfik Mesut EREN

İstanbul-2019

TEZ ONAY SAYFASI

Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğüne

Enstitünüz, Avrupa Birliği İktisadı Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Yeliz Selçuk**, tarafından hazırlanan, “**Türkiye ve İtalya’nın Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesinde Avrupa Birliği Bölgesel Politikası’nın Etkinliği**” başlıklı bu çalışma, **05.../.../2019** tarihin de yapılan savunma sınavı sonucunda **OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞUYA BAŞARILI** bulunarak aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Mesut EREN

Danışman

Doç. Dr. İmre ERSOY

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Sinan ALÇIN

Jüri Üyesi

Onay
Prof. Dr. Muzaffer Dartan
Müdür

12/07/2019 tarih ve 2019/17 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖNSÖZ

Bu çalışma; Türkiye ve İtalya'da yaşanan bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi için Avrupa Birliği tarafından geliştirilen politikaların etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma sırasında uygulanan bölgesel politikanın ülkelere getirdiği yenilikler üzerinde durulmaktadır. Bu süreçte özellikle ülkelerin aldığı önlemler ve AB'den gelen mali destekler incelenmektedir. Bölgesel politikanın tarihi gelişim süreci ve bugüne hangi şekilde ulaştığı üzerinde incelemelerde bulunmaktadır.

Bu uzun ve zorlu çalışma sürecinde; konu seçiminden itibaren iki yıl boyunca desteklerini, engin ve derin bilgilerini, güler yüzünü, samimiyetini benden esirgemeyen, yönlendirmeleri ve önerileri ile çalışmamı bilimsel temellere dayandıran, bu süreçte anlayışını ve sabrını koruyan, her danışma sürecimde bana kıymetli zamanını ayıran, her sorun yaşadığımda çekinmeden yanına gidebildiğim, gelecekteki meslek hayatımda da bana verdiği bilgilerinden ve önerilerinden yararlanabileceğim danışman hocam; Doç. Dr. T. Mesut EREN'e teşekkürü bir borç bilirim. Her konuda ve zamanda beni içtenlikle destekleyen ve her daim yanımda olan başta annem Funda SELÇUK olmak üzere bütün aile üyelerime teşekkür ederim...

İstanbul, 2019

Yeliz SELÇUK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
GENEL BİLGİLER	vii
GENERAL KNOWLEDGE	viii
TABLO LİSTESİ	x
GRAFİK LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
EKONOMİK KALKINMA	3
1.1. KALKINMANIN TANIMI	3
1.2. KALKINMA TEORİLERİ	4
1.2.1. Klasik Kalkınma Teorileri	4
1.2.1.1. Adam Smith	5
1.2.1.2. David Ricardo	6
1.2.2. Dengeli Kalkınma Teorileri	7
1.2.2.1. Paul Rosenstein Rodan Büyük İtiş Teorisi	8
1.2.2.2. Nurkse Yoksulluk Döngüsü	9
1.2.3. Dengesiz Kalkınma Teorileri	9
1.2.3.1. Hirschman Kaynak Yetersizliği	10
1.2.4. Rostow'un Büyüme Aşamaları Teorisi	10
1.3. Kalkınma ve Dış Ticaret İlişkisi	12
1.3.1. Dış Ticaretin Nedenleri	14
1.3.1.1. Yerli Üretimin Yetersizliği	14
1.3.1.2. Uluslararası Fiyat Farklılıkları	15
1.3.1.3. Mal Farklılaştırması	15

1.3.2.	Dış Ticaret Teorileri.....	16
1.3.2.1.	Merkantilizm.....	16
1.3.2.2.	Klasik Dış Ticaret Teorileri	16
1.3.2.2.1.	Adam Smith.....	17
1.3.2.2.2.	David Ricardo.....	18
1.3.2.3.	Heckscher-Ohlin Teorisi	20
A.	Faktör Fiyat Eşitliği Teorisi.....	20
B.	Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi.....	21
C.	Rybczynski Teorisi	22
1.3.2.4.	Leontief Paradoksu.....	22
1.3.2.5.	Singer-Prebisch Hipotezi	23
A.	Raul Prebisch.....	23
B.	Hans Singer	23
C.	Singer-Prebisch Hipotezi.....	23
D.	Merkez-Çevre İlişkisi	24
2.	AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARI....	28
2.1.	Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları ve Avrupa Birliği.....	30
2.1.1.	Birinci Genişleme Dalgası	31
2.1.2.	İkinci Genişleme Dalgası	31
2.1.3.	Üçüncü Genişleme Dalgası	31
2.1.4.	Dördüncü Genişleme Dalgası	32
2.1.5.	Yeni Almanya	32
2.1.6.	Beşinci Genişleme Dalgası	32
2.1.7.	Altıncı Genişleme Dalgası	32
2.1.8.	Yedinci Genişleme Dalgası.....	33
2.2.	Bölgesel Kalkınma.....	35
2.2.1.	Bölgesel Kalkınma Politikasının Hukuki Temelleri	35
2.2.1.1.	Roma Antlaşması	36
2.2.1.2.	1972 Paris Zirvesi	36

2.2.1.3.	1986 Avrupa Tek Senedi.....	36
2.2.1.4.	Maastrich Antlaşması.....	36
2.2.1.5.	Amsterdam Antlaşması.....	37
2.2.1.6.	Gündem 2000.....	37
2.2.1.7	Lizbon Stratejisi.....	37
2.2.1.8.	Nice Antlaşması.....	38
2.2.1.9.	Lizbon Antlaşması.....	38
2.3.	Avrupa 2020 Stratejisi.....	39
2.4.	Avrupa Birliği Bölgesel Politika Mali Yardımları.....	41
2.4.1.	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF).....	41
2.4.2.	Avrupa Sosyal Fonu (ESF).....	42
2.4.3.	Uyum Fonu.....	44
2.4.4.	Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (EAGGF).....	45
2.4.5.	Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Yardım Aracı (FIFG).....	47
2.5.	Aday Ükelere Yönelik Fonlar.....	48
2.5.1.	Katılım Öncesi Mali Yardımlar (IPA).....	48
2.5.2.	PHARE (Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı).....	50
2.5.3.	ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı).....	51
2.5.4.	SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı).....	51
2.5.5.	CARDS.....	51
2.6.	Avrupa Yatırım Bankası.....	52
2.7.	Bölgeler Komitesi.....	52
2.8.	AB'nin İstatistikî Bölge Sınıflandırması (NUTS).....	53
2.8.1.	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH).....	54
2.8.2.	İstihdam.....	54
2.8.3.	Eğitim.....	56
2.9.	2021-2027 Dönem Politikası.....	57

3. ÜLKE EKONOMİLERİ	58
3.1. İtalya.....	58
3.1.1. İtalya Ekonomisi	58
3.1.2. İtalya'nın Bölgeleri	61
3.1.2.1. Lombardiya Bölgesi'nin Ekonomik Yapısı	63
3.1.2.2. Emilia-Romagna Bölgesi'nin Ekonomik Yapısı.....	69
3.1.2.3. Mezzogiorno Bölgesi'nin Ekonomik Yapısı.....	70
3.1.3. İtalya Bölgesel Kalkınma Ajansları	72
3.1.3.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları	73
3.1.3.2. İtalya Ulusal Kalkınma Ajansı (Sviluppo Italia/INVITALIA)	74
3.1.3.3. Emilia-Romagna Kalkınma Ajansı (ERVET).....	75
3.1.3.4. Sicilya Bölgesel Operasyon Programı	78
3.1.4. İtalya'nın Değerlendirilmesi	81
3.2. Türkiye	88
3.2.1. Türkiye Ekonomisi.....	88
3.2.2. Türkiye'nin Bölgeleri.....	90
3.2.2.1. İstanbul Bölgesinin Ekonomik Yapısı	90
3.2.2.2. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin (TRA) Ekonomik Özellikleri	100
3.2.2.2.1. Erzurum Alt Bölgesi (TRA1)	102
3.2.2.2.2. Ağrı Alt Bölgesi (TRA2).....	104
3.2.2.3. Ortadoğu Anadolu Bölgesi (TRB) Ekonomik Özellikleri	107
3.2.2.3.1. Malatya Alt Bölgesi (TRB1)	108
3.2.2.3.2. Van Alt Bölgesi (TRB2).....	112
3.2.2.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi (TRC).....	115
3.2.2.4.1. Gaziantep Alt Bölgesi (TRC1)	116
3.2.2.4.2. Şanlıurfa Alt Bölgesi (TRC2).....	119
3.2.2.4.3. Mardin Alt Bölgesi (TRC3).....	122
3.2.3. Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Ajansları	127

3.2.3.1.	İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)	131
3.2.3.2.	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)	133
3.3.3.3.	Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA).....	134
3.3.3.4.	Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)	137
3.3.3.4.	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA).....	139
3.3.3.4.	İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA).....	140
3.3.3.4.	KARACADAĞ Kalkınma Ajansı	141
3.3.3.4.	Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)	143
SONUÇ		147
EKLER		150
EK 1: Roma Antlaşması		151
EK 2: 1972 Paris Zirvesi		152
EK 3: 1986 Avrupa Tek Senedi		153
EK 4: Maastrich Antlaşması		154
EK 5: Amsterdam Antlaşması		156
EK 6: Lizbon Antlaşması		157
KAYNAKÇA		158

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyad	: Yeliz SELÇUK
Anabilim Dalı	: Avrupa Birliği İktisadı
Programı	: Tezli Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. T. Mesut EREN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Temmuz 2019
Anahtar Kelimeler	: Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Avrupa Birliği, Uyum Politikası, İtalya, Türkiye.

ÖZET

TÜRKİYE VE İTALYA’NIN BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLARININ GİDERİLMESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL POLİTİKASI’NIN ETKİNLİĞİ

Çalışmanın inceleme alanını oluşturan bölgesel gelişmişlik farklılıkları her ülkenin yaşadığı sorunlardandır. Sorun, ülkelerin dünyadaki önemli siyasi ve ekonomik kuruluşlardan olan Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde entegrasyonlarını yavaşlatıcı etki yapmaktadır. Ancak, 1957 yılında 6 ülke ile kurulan Birlik, uyguladığı bölgesel politika sayesinde ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasında önemli adımlar atmıştır. Ülke içinde bölgeler arasındaki farklılıklar, birliğin merkez kurucu ülkelerinden İtalya ve aday ülke Türkiye’nin de mücadele ettiği problemlerdendir. Ekonomik eşitsizlikler sorunu, her ülke için aynı olmasına rağmen, yönlerinde farklılıklar görülmektedir. İtalya’da Kuzey-Güney arasında yaşanan sorun, Türkiye’de Doğu-Batı yönünde seyir etmektedir. Bu durum, politikaların gelişim seyrini ve düzeyini etkilemektedir. Ülkeler, AB’ye uyum sürecinde farklılıkları sonlandırmak amacıyla bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasını desteklemişlerdir. Bu çalışmanın temel bulgusu olarak Avrupa Birliği içerisinde yer alan Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın hem Türkiye hem de İtalya içerisinde bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde etkili bir araç olduğu ortaya konmuştur.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Yeliz SELÇUK

Fields : European Union Economics

Programme : Master with Thesis

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. T. Mesut EREN

Degree Awarded and Date : Master-July 2019

Keywords : Regional Development, Regional Development Agencies, Regional Development Differencies, European Union, Cohesion Policy, Italy, Turkey.

THE EFFICIENCY OF THE REGIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION IN REDUCING THE REGIONAL DEVELOPMENT GAPS IN TURKEY AND ITALY

ABSTRACT

The regional development differencies that constitute the study area of the thesis are the problems experienced by each country. The problem creates a slowing effect in the integration of countries in the process of integration with the European Union which is one of the most important political and economic institutions in the World. However, the Union, established in 1957 with 6 countries, has taken important steps in reducing economic inequalities thanks to the regional policy it has implemented. The differencies between the regions in the country, are the problems struggled, one of the founding countries of the Union as Italy and a candidate country as Turkey. Although the problem of economic inequalities is the same for each country, there are differences in their aspects. Problems between North-South in Italy, in Turkey is looking East-West direction. This situation affects the progress and level of the policies. The countries have supported the establishment of regional development agencies in order to end differences in the EU harmonization process. The establishment of RDAs both in Turkey and Italy is one of the effective tools in reducing the problem. Further, it can be

claimed as the main outcome of this study that the RDA's are beneficial for easing the regional development differences both in Italy and Turkey.

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Mutlak Üstünlük Teorisi	17
Tablo 2: Bir İş Günü ile Üretilen Mal Miktarı	19
Tablo 3: Ekonomik ve Sosyal uyum.....	29
Tablo 4: Avrupa Birliği'nin 2017 Yılı Ekonomik Göstergeleri	30
Tablo 5: Genişlemeler ve Nüfusun Değişimi	33
Tablo 6: Genişlemeler ve GSYİH Değişimi	34
Tablo 7: Genişlemeler ve AB'de Kişi Başına Düşen GSYİH.....	34
Tablo 8: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu Bütçesinin Dağılımı.....	42
Tablo 9: Ülkelere Göre ESF Bütçeleri (Milyar Avro).....	43
Tablo 10: Ülkelere IPA II Kapsamında Yapılan Mali Yardımlar (Milyon Avro).....	50
Tablo 11: Düzey 2'ye Göre Kişi Başına Düşen GSYİH/Avro.....	54
Tablo 12: AB, İtalya ve Türkiye'de Düzey 2 Bölgesinde İstihdam/Kişi.....	55
Tablo 13: Eğitime Katılım Oranı (Son 4 Hafta)/Yüzde (%).....	57
Tablo 14: İtalya'nın 2018 Yılı Ekonomik Verileri.....	60
Tablo 15: İtalya'da İBBS (NUTS) Sınıflandırması.....	62
Tablo 16: Düzey 2 Bölgesel GSYİH (Milyon Avro).....	64
Tablo 17: Kişi Başına Düşen GSYİH/Bin Avro	66
Tablo 18: Kişi Başına Düşen GSYİH'nın AB Ortalamasına Oranı	67
Tablo 19: Düzey 2 Bölgesine Göre Emilia-Romagna Bölgesinin Ekonomik Verileri..	70
Tablo 20: Güney İtalya Ekonomik Verileri	71
Tablo 21: Emilia-Romagna Destek Miktarları	77
Tablo 22: Sicilya Bölgesi Ekonomik Verileri.....	78
Tablo 23: 2014-2020 İtalya Bütçesi.....	81

Tablo 24: AB Bütçesi	81
Tablo 25: Ülke Bütçesi	82
Tablo 26: Emilia-Romagna (2014-2020).....	82
Tablo 27: 2007-2013.....	83
Tablo 28: Sicilya (2014-2020).....	83
Tablo 29: 2007-2013.....	84
Tablo 30: 2000 Yılı Verileri	86
Tablo 31: 2016 Verileri.....	86
Tablo 32: Türkiye'nin 2018 Yılı Verileri.....	89
Tablo 33: Türkiye'de İBBS Sınıflandırması	92
Tablo 34: Düzey 2 Bölgesel GSYİH (Avro)	95
Tablo 35: Düzey 2 Bölgelerinde Kişi Başı Düşen GSYİH.....	97
Tablo 36: TR10 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri.....	99
Tablo 37: TRA Düzey 1 Bölgesinin 2017 Yılı Ekonomik Verileri.....	101
Tablo 38: TRA1 Düzey 3 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	102
Tablo 39: TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	103
Tablo 40: TRA2 Düzey 3 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	105
Tablo 41: TRA2 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	106
Tablo 42: TRB Düzey 1 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	108
Tablo 43: TRB1 Düzey 3 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	110
Tablo 44: TRB1 Düzey 2 2017 Yılı Ekonomik Verileri	111
Tablo 45: TRB2 Düzey 3 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	113
Tablo 46: TRB2 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	114
Tablo 47: TRC Düzey 1 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri.....	116
Tablo 48: TRC1 Düzey 3 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri.....	117

Tablo 49: TRC1 Düzey 2 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri.....	118
Tablo 50: TRC2 Düzey 3 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri	120
Tablo 51: TRC2 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri	121
Tablo 52: TRC3 Düzey 3 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri	123
Tablo 53: TRC3 Düzey 2 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri	124
Tablo 54: Bütçe (€).....	128
Tablo 55: 2014-2020 Türkiye IPA-II Kapsamında Finansal Yardım (Milyon Avro). 129	
Tablo 56: Türkiye'de Kurulan Bölge Kalkınma Ajansları.....	130
Tablo 57: İSTANBUL	132
Tablo 58: TRA1 Bölgesi Mali Destekler.....	134
Tablo 59: İktisadi Mali Destek Programı 2010-2014	135
Tablo 60: TRA2 Bölgesi Mali Destekler.....	136
Tablo 61: 2010-2018 FKA Mali Desteklerinin Bölge İllerine Dağılımı	137
Tablo 62: TRB1 Bölgesi Mali Destekler	138
Tablo 63: TRB2 Bölgesi Mali Destekler	139
Tablo 64: TRC1 Bölgesi Mali Destekler	141
Tablo 65: TRC2 Bölgesi Mali Destekler	143
Tablo 66: TRC3 Bölgesi Mali Destekler	144

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1: Fakirliğin Kısır Döngüsü	9
Grafik 2: Ükelere Göre Uyum Fonu Bütçeleri (Milyar Avro).....	45
Grafik 3: EAGGF'nin Kullanım Alanlarına Göre Bütçe Dağılımı.....	46
Grafik 4: Yararlanıcı Ükelere Göre Bütçe Dağılımı (Milyar Avro)	47
Grafik 5: Lombardiya-İtalya Karşılaştırması	68
Grafik 6: ERDF Yardımlarının Kullanımı	79
Grafik 7: Sicilya'da Fonların Kullanım Alanları	80
Grafik 8: İstanbul Bölgesi Ekonomik Faaliyet Alanları.....	98
Grafik 9: TR10 Düzey 2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması.....	100
Grafik 10: TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması.....	104
Grafik 11: TRA2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması	107
Grafik 12: TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırması	112
Grafik 13: TRB2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırması.....	115
Grafik 14: TRC1 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırması.....	119
Grafik 15: TRC2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması	122
Grafik 16: TRC3 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması	125
Grafik 17: Düzey 1 Bölgelerinde GSYİH (2004)	126
Grafik 18: 2017 Yılı Düzey 1 Bölgeleri GSYİH.....	126
Grafik 19: TRA1 Mali Destek Oranları	134
Grafik 20: TRA2 Mali Destek Oranları	136
Grafik 21: TRB1 Bölgesi Mali Destek Oranları	138
Grafik 22: TRB2 Bölgesi Mali Destek Oranları	140
Grafik 23: TRC1 Bölgesi Mali Destek Oranları	141

Grafik 24: TRC2 Bölgesi Mali Destek Oranları	143
Grafik 25: TRC3 Bölgesi Mali Destek Oranları	145
Grafik 26: Yoksulluk Oranları	146

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BKA	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BREXIT	Britain-exit
CARDS	Community Assistance for the Reconstruction, Development and Stabilization of the Western Balkans (Batı Balkanların Yeniden Yapılanması, Geliştirilmesi ve İstikrarı için Topluluk Yardımı)
DAKA	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
ĐİKA	Dicle Kalkınma Ajansı
EAGGF	European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu)
EOP	Environment Operational Programme (Çevre Operasyonel Programı)
ERDF	European Regional Development Fund (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu)
ERVET	Emilia-Romagna Kalkınma Ajansı
ESF	European Social Fund (Avrupa Sosyal Fonu)
EURADA	European Association of Development Agencies (Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği)
FIFG	Financial Instrument for Fisheries Guidance (Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Yardım Aracı)
FKA	Fırat Kalkınma Ajansı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İBBS	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
İKA	İpekyolu Kalkınma Ajansı

IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
INVITALIA	İtalya Ulusal Kalkınma Ajansı
IPA	Instrument for Pre-accession Assistance (Katılım Öncesi Mali Yardımlar)
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı)
İSTKA	İstanbul Kalkınma Ajansı
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KUDAKA	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı
NUTS	The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması)
PHARE	Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy
RCOP	Regional Competitiveness Operational Programme (Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı)
SAP	İstikrar ve Ortaklık Süreci
SAPARD	Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı)
SEGE	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırması
SERKA	Serhat Kalkınma Ajansı
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TOP	Transport Operational Programme (Ulaştırma Operasyonel Programı)

GİRİŞ

Ülkelerin bir bütün olarak tüm ekonomik ve sosyal değerlerinin gelişimini inceleyen kalkınma kavramı büyüme ve gelişme gibi çeşitli iktisadi kavram ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Ülkelerin ve bölgelerin sahip olduğu farklı kalkınmışlık düzeyleri gelişmişlik farklılıkları sorunun ortaya çıkarmaktadır. Gelişmişlik farklılıkları ise uluslararası ticaret sürecini etkilemektedir. Buna ilk olarak Klasik İktisatçılar değinmiştir. Adam Smith “mukayeseli üstünlük teorisi” ile kalkınmanın dış ticaretteki etkisini açıklamıştır. Ardından David Ricardo yaptığı katkılar ile aynı zamanda uluslararası iktisadın gelişmesini sağlamıştır.

Tarih boyunca kendine farklı tanımlamalar bulan kalkınma, günümüz ülkeleri için hala problem teşkil etmektedir. Bu durum gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş tüm ülkelerin ulusal ve uluslararası ekonomik ilişkilerini etkilemektedir. Bilindiği gibi herhangi bir ülke içerisinde her bölgenin aynı gelişmişlik düzeyine sahip olmaması ülkenin bir bütün olarak kalkınmasını, toplumsal gelişimi engellemektedir. Bu durum sadece Türkiye için değil dünyanın gelişmiş ülkeleri ve önemli entegrasyon oluşumlarından biri olan Avrupa Birliği'nin (AB) de ilgilendiği konulardan biridir. Günümüzün önemli ekonomik ve siyasi oluşumlarından biri olan AB de gerçekleştirdiği reformlar aracılığıyla bu sorunu çözmeye çalışmaktadır.

1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan AB, gün geçtikçe kendi etki alanını genişletmiştir. Yüzölçümü büyüyen birlik aynı zamanda ekonomik ve siyasi açıdan da önemli aşamalar kat etmiştir. Birliğin büyümesi ise yeni sorunlar yaratmıştır. Sürekli genişleyen birliğe katılan her ülke aynı ekonomik şartlara sahip değildir. AB, uyguladığı bölgesel politika ve yaptığı reformlarla bu soruna müdahale etmektedir. Yapılan her reform ile gelişmişlik farklılıkları önemli derecede azaltmaktadır. Bu da göstermektedir ki; Avrupa Birliği'nde kuruluş aşamasından bugüne kadar uygulanan politikalar sayesinde bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde başarılı olmaktadır.

Birliğin birçok genişleme dalgasının ardından 2004 yılında yaşadığı en büyük genişleme dalgası ile birlikte bölgesel politikasında önemli değişikliklere gittiği

görülmektedir. Değişiklikler birliğe katılan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile artan ciddi gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Ülkelerin coğrafi konumları kalkınma süreçlerini etkilemektedir. AB'nin kurucu ülkelerinden olan İtalya birlikte merkez ülke konumunda yer almaktadır. Kuzey ve Güney bölgeleri arasında gelişmişlik farklılıkları yaşayan İtalya geliştirdiği projeler sayesinde AB'nin uyum politikasından yararlanmaktadır. Ülkede bu farklılıkların giderilmesi amacıyla kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının çalışmalarıyla yerel kaynakların kullanıldığı projeler geliştirilmektedir. Birlikten sağlanan yardımlar sayesinde farklılıkların azaltılmasında etkili aşamalar yaşanmaktadır. Birliğin aday ülkelerinden Türkiye coğrafi konumu nedeniyle iklim, yer şekilleri, toprak yapısı çeşitliliklerine sahiptir. Bu durum ülkeye çeşitlilikler katmasıyla birlikte bölgeler arasında gelişmişlik farklılıkları yaratmaktadır.

Çalışmanın ilk aşamasında çalışmanın teknik altyapısını oluşturmak üzere iktisatçıların kalkınma tanımları ve kalkınmanın dış ticaretle ilişkisi incelenecektir. Ardından, özellikle AB'nin kuruluşundan bu yana yaşadığı bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek amacıyla aldığı önlemler ve uyguladığı politikalara değinilecektir. Çalışma, bu önlemlerin etkilerini ve başarı düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte, özellikle Avrupa'nın merkez ülkeleri arasında yer alan İtalya ile aday ülke Türkiye'deki uygulama örnekleri ele alınacaktır. Ağırlıklı olarak da ülkelerin özellikle merkez ve çevre bölgelerinde bulunan bölgesel kalkınma ajanslarının faaliyetlerinin kalkınma sürecine etkileri aktarılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kuruluşundan bugüne kadar AB bölgesel politikasının geldiği aşama incelenecektir. Birliğin gerçekleştirdiği genişleme dalgaları ile artan farklılıklar geliştirilen uyum politikası ile azaltılma aşamaları irdelenecektir. Üçüncü bölümde ise merkez ekonomiye sahip İtalya ile yarı çevre statüsüne sahip aday ülke Türkiye'deki kalkınma farklılıkları ve alınan önlemler, AB'ye uyum sürecinde atılan adımlar incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise sonuç ve konuyla ilgili değerlendirmeler yer alacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMA

Ekonomik kalkınma her ülkenin önemle üzerinde durduğu sorunlardan biridir. Her ülkenin kalkınma süreci birbirinden farklılıklar gösterse de iktisatçıların geliştirdiği ortak kalkınma teorileri bulunmaktadır. İktisadi kalkınmanın ilk analizleri Klasik İktisatçılar tarafından yapılmıştır. Uygarlığın gelişmesi ile birlikte Rostow kalkınmayı “geleneksel toplumdaki kitle toplumuna aşamalı olarak geçişi” olarak tanımlamıştır.¹

1.1. KALKINMANIN TANIMI

Kalkınma farklı dönemlerde farklı kavramlarla benzer anlamlarda kullanılmıştır. Bunlardan en önemlisi büyümedir. Bununla birlikte kalkınma kavramı sanayileşme, kentleşme, gelişme gibi birçok kavramla aynı anlamda kullanılmıştır. Ancak kalkınma; bir ülkenin sadece ekonomik değil bir bütün olarak toplumun her alanında meydana gelen yapısal dönüşümdür.²

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya ülkeleri gelişmiş ülkeler ve geliştirmekte olan ülkeler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Dünya nüfusunun büyük bir kısmı geliştirmekte olan ülke grubunda yaşamaktadır. Kişi başına düşen milli gelir ülkelerin gelişmişlik düzeyini yansıtan araçlardan biridir. Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen milli gelir geliştirmekte olan ülkelere göre daha fazladır.

Gelişmiş ülkelerin var olan durumlarını devam ettirmeleri ekonomilerinin üretim hacmini sürekli arttırmalarına bağlı olmaktadır. Bu ülkelerin gelişme süreçlerini devam ettirmeleri durumu **büyüme** kavramı ile geliştirmekte olan ülkelerin gelişmişlik düzeyine erişmeyi hedef alan durumları ise **kalkınma** kavramı ile ifade edilmektedir.³

¹ İlker Parasız, **Kalkınma Ekonomisi**, Birinci Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2005, s. 20.

² Tuba Turgut Işık ve Heysem Işık, “İktisadi Kalkınma Üzerine Yazın Taraması ve Tarihsel Gelişim”, Halil İbrahim Aydın ve Yunus Emre Özer (Ed.) içinde (1-16), **Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar**, Ankara: Orion Kitabevi, s. 1.

³ Gülten Ülgen, **İktisat Bilimine Giriş**, 6. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2014, s. 457.

Büyüme, gelişme ve kalkınma kavramları genellikle birbirlerinin yerlerine kullanılmasına rağmen birbirlerinden farklı kavramlardır. Ancak buna rağmen üçü de uzun dönemde milli gelir ile ilgilenmektedir.⁴

Üç kavramda milli gelirin artırılmasını ele almaktadır. Bu yönde yapılan çalışmalar büyüme ve kalkınma kavramlarının birbirlerine karıştırılmasına neden olmaktadır.

Kalkınma içine büyüme kavramını da alan geniş bir kavramdır. Bireysel refah artışı ve insanların yaşam kalitesinde ve standartlarında meydana gelen iyileşme kalkınma kavramı ile açıklanmaktadır. Büyüme ise kişi başına düşen milli gelirin artışı olarak tanımlanmaktadır. Kişi başına düşen gelirdeki artış refah düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle kalkınma büyüme kavramını da kapsayan geniş bir kavramı ifade etmektedir.⁵

1.2. KALKINMA TEORİLERİ

Kalkınma, birçok dönemde iktisatçıların inceleme alanı olmuştur. Klasik İktisat Okulu ile temelleri atılan kalkınma iktisadı zamanla gelişerek ilerlemiştir. İktisadi kalkınma teorileri, az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerini incelemekte ve modeller geliştirmektedir.⁶

1.2.1. Klasik Kalkınma Teorileri

Klasik iktisatçılar kapitalist kalkınma anlayışını açıklamaya çalışmışlardır. Klasik iktisatçılardan Adam Smith ve David Ricardo ileri sürdükleri düşünceleri ile hem kalkınma iktisadının hem de uluslararası iktisadın gelişmesini sağlamıştır.

İngiltere’de yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte Klasik iktisatçılar kalkınma iktisadı ile ilgilenmişlerdir. Bu süreçte özellikle A. Smith, D. Ricardo, J. S. Mill ve T. Malthus ekonomik ilerleme ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur.⁷ Bu bölümde aynı

⁴ Ülgen, s. 459,460.

⁵ Turgut Işık ve Işık, s. 5.

⁶ Osman Z. Orhan ve Seyfettin Erdoğan, **İktisada Giriş**, 3. Baskı, Ankara: Palme Yayıncılık, 2008, s. 586.

⁷ Efdal Polat, “İktisadi Kalkınma Teorileri”, Aydın ve Özer (Ed.) içinde (57-94), s. 62.

zamanda dış ticarete etkileriyle uluslararası iktisadın mimarlarından olan Smith ve Ricardo'nun geliştirdikleri teoriler incelenecektir.

1.2.1.1. Adam Smith

Adam Smith piyasanın işleyişinin görünmez el sayesinde gerçekleşeceğini savunmuştur. Smith devletin piyasaya müdahalesine karşı çıkmıştır. O'na göre, piyasa devletin müdahalesi olmadan görünmez el sayesinde kendiliğinden dengeye gelmektedir. Smith'e göre piyasada üreticiler ve tüketiciler karşılaştığında görünmez el sayesinde arz ve talep dengeye gelecektir.⁸

Smith kapitalist ekonomik kalkınmaya iş bölümü ve birikim yasasının katkıda bulunduğunu savunmaktadır.⁹

Smith iktisadi büyümeyi piyasa genişliği kavramı ile açıklamaktadır. Smith, kendi kendine yeterli dar piyasada büyümenin gerçekleşmeyeceğini savunmaktadır. Smith'e göre mübadele için üretim yapmayan ekonomi piyasa genişliğine kavuşamayacaktır.

Smith iş bölümünü, işgücünün uzmanlaşması ve verimli alanlarda çalıştırılması olarak açıklamaktadır. İş bölümünün uzmanlaşması; emeğin üretken gücünün geliştirilmesi; iş gücünün verimli alanlarda çalıştırılması ise tarım ve sanayi gibi artı değer üreten alanlarda çalıştırılmasıdır. Smith'e göre din adamları, hukukçular, aktörler verimsiz alanlarda çalışmaktadır. Smith emeği verimli ve verimsiz olarak ikiye ayırmaktadır. Elle tutulan üretim yapan ve artı değer yaratan emek verimli, artı değer üretmeyen emek ise verimsiz olarak tanımlanmaktadır. Smith'e göre piyasanın büyüklüğü iş bölümünün derecesini belirler. Mübadele için üretim yapmayan dar ekonomilerde iş bölümü gelişemez, iş bölümü ancak mübadele için üretim yapan ekonomilerde gelişebilmektedir.¹⁰

Smith'e göre, uluslararası ticaretin artması uluslararası işbölümünü arttırmaktadır. Buna göre, her ülke ucuza ürettiği malın üretiminde uzmanlaşmaya gitmelidir. Ucuza üretmediği malı ise ucuza üreten ülkeden satın almalıdır. Bu durum

⁸ Parasız, s. 5.

⁹ Parasız, s. 6.

¹⁰ Ersan Bocutoğlu, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, 1. Baskı, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2012, s. 64.

ülkeler arasındaki işbölümünü arttırarak zenginliğin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bunu bir örnek ile açıklamak gerekirse; her ülke aynı doğal koşullara sahip değildir. Mesela, İngiltere'nin doğal koşulları, yetiştirilme sürecinde sıcak iklim isteyen portakal üretimine uygun değildir. İngiltere'nin portakal üretimi pahalı olması nedeniyle kaynaklarını tüketecektir. Aksine sıcak iklim koşullarına sahip olan Türkiye'de portakal üretimi oldukça kolay ve ucuzdur. Bu nedenle İngiltere portakal üretmek yerine daha ucuza üretebildiği bir malın üretiminde uzmanlaşırken portakalı Türkiye'den satın almalıdır. Türkiye halı üretiminde uzmanlığa sahip iken İngiltere yünlü kumaş üretiminde uzmandır. Aralarındaki iş bölümü sayesinde kolaylıkla mübadele yapabilmek imkânına sahiptirler. Yapılan iş bölümü zenginliklerini arttırmaktadır.¹¹

1.2.1.2. David Ricardo

David Ricardo kalkınma sürecinde tarım sektörünün öneminden bahsetmiştir. Ricardo "azalan verimler yasası" ile iktisat literatürüne katkıda bulunmuştur.

Ricardo verimli toprak kıtlığının düşük iktisadi büyümeye yol açacağını savunmaktadır. Ricardo az tahıl modeli aracılığı ile azalan verimler yasasını elde etmiştir. Ricardo'nun tahıl modeli başlıca üç varsayıma dayanmaktadır.

1. Ekonominin tamamı tek bir büyük çiftlik gibi düşünülebilir. Mesela İngiltere adasının tamamı tek bir çiftlik olarak ele alınmaktadır.

2. Ücretlerin tunç yasasına göre, ücretler geçimlik düzeyde sabittir. Klasik iktisada göre nüfus artışı ücret seviyesine, ücret seviyesi de ücret fonuna, ücret fonu da sermaye stokuna bağlıdır. Ücretlerin tunç yasasına göre, sermaye stoku ve buna bağlı olarak ücret fonu büyümeksizin ücretlerin arttırılması imkânsızdır. Bu nedenle ücretler ancak geçimlik seviyede, yani doğal ücret seviyesinde belirlenir. Ücretleri, sermaye stokuna bağlayan bu ilişkiye tunç yasası denir.

3. Sermaye ile emek arasında sabit bir sermaye/emek katsayısı kullanılır. Örnek vermek gerekirse her işçinin (emeğin) bir adet sermaye donanımı (bir adet

¹¹ Zeyyat Hatiboğlu, *Uluslararası İktisat II*, I. Baskı, İstanbul: Sedok Yayınları, 1996, s. 6.

küreği) vardır. Yani gıda üretiminde 1 kürek/1 işçi gibi bir sermaye emek bileşimi kullanılmaktadır.¹²

Ricardo'ya göre, artan nüfusu beslemek için verimsiz topraklar üzerinde tarım yapılması mecburidir. Nitekim fazla masraflı olmasına rağmen tarım için topraklar sınırlıdır ve genişletilememektedir. Mevcut toprakların hepsinin verimliliği aynı seviyede değildir. Kimi topraklar oldukça verimli iken kimi de yeterli düzeyde verimli değildir. Nüfus artışı ile birlikte artan gıda talebini karşılayabilmek için bu verimsiz topraklar üzerinde üretim yapılmaktadır.¹³

Verimsiz topraklar üzerinde üretim yapılabilmesi ise işgücü talebini arttırmaktadır. Bu şekilde işgücü talebinin artması, reel ücreti sabit tutmak için, parasal ücret seviyesinin yükselmesine yol açacaktır. Aynı miktar toprağa daha fazla işgücü ve sermayenin uygulanması bile sonucu değiştirmeyecek ve gıda üretimi düşecektir. Ricardo'nun azalan verimler yasasının özü budur. Azalan verimler yasası Ricardo'nun tahıl modelinden elde edilen bir sonuçtur.¹⁴

1.2.2. Dengeli Kalkınma Teorileri

Ekonomide tüm sektörlerin birbirlerini destekleyerek birbirleriyle uyumlu şekilde büyümesi dengeli kalkınma olarak tanımlanmaktadır. Bu kalkınma modelinde sektörel veya bölgesel olarak değil ekonominin bir bütün olarak büyümesi görülmektedir. Yatırımların dağılımı dengeli kalkınma modelinin temelini oluşturmaktadır. Gelir seviyesinin düşük ve piyasaların küçük olması yatırımların yetersiz olmasına ve sektör ve bölgelerin gelişiminin engellenmesine yol açmaktadır. Bu durum talep yetersizliğine neden olmaktadır. Dengeli kalkınmanın gerçekleşebilmesi için verimli sektörlere yatırım yapılmalıdır.¹⁵

¹² Bocutoğlu, s. 98.

¹³ Orhan Oğuz, **İktisada Giriş Temel Kavramlar ve Prensipler**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 1992, s. 425.

¹⁴ Bocutoğlu, s. 99.

¹⁵ Ülgen, s. 488.

1.2.2.1. Paul Rosenstein Rodan Büyük İtiş Teorisi

Büyük İtiş Teorisi, P. Rosenstein Rodan tarafından geliştirilmiştir. Rodan, az gelişmiş ülkelerde, sanayileşme sürecinin başlamasını iktisadi büyüme sürecinin başlangıcı olarak kabul etmektedir.

Rodan az gelişmiş ülkelerde sanayileşme düzeyinin arttırılmasını dışa kapalı ekonomi ve dışa açık ekonomi olarak iki model üzerinde incelemiştir. Rodan'a göre dışa kapalı ekonomiler uluslararası düzeyde iş bölümünü olumsuz etkileyerek kaynak dağılımında etkinliğin azalmasına neden olmaktadır. Rusya Modeli bu modele örnek teşkil etmektedir. Dışa açık ekonomi modelinde ise az gelişmiş ülkenin dünya ile bütünleşmesi söz konusudur.¹⁶

Rosenstein-Rodan kalkınma ekonomisi ile ilgili dört yenilik ortaya koymaktadır.

i. Gizli işsizliğe değinmektedir. Özellikle tarım sektöründe düşük ücret karşılığında çalıştırılan işgücünün daha verimli alanlara aktarılarak kalkınmanın gerçekleşeceğini savunmaktadır.

ii. Farklı sektörlerle yapılan yatırımların dışsallık etkisi ile birbirlerini destekleyerek kalkınmaya katkıda bulunduğunu savunmaktadır.

iii. Rosenstein-Rodan sosyal altyapı sermayesinin önemini vurgulamaktadır. Böyle yatırımlar tüketim malları imalat yatırımlarını, eğer bu yatırımların başarılı olması isteniyorsa öncelidir. Bu görüşü 1980'li yılların ortalarından itibaren geliştirilen içsel büyüme teorileri de desteklemektedir.

iv. Bir ekonomide "big push" yatırımlar teknik dışsal ekonomilerle sonuçlanır. Bu etkiler büyük ölçüde emek gücünün eğitimi ile ilişkilidir. Bu durum ekonominin diğer sektörleri üzerinde yayılma etkisi yaratmaktadır.¹⁷

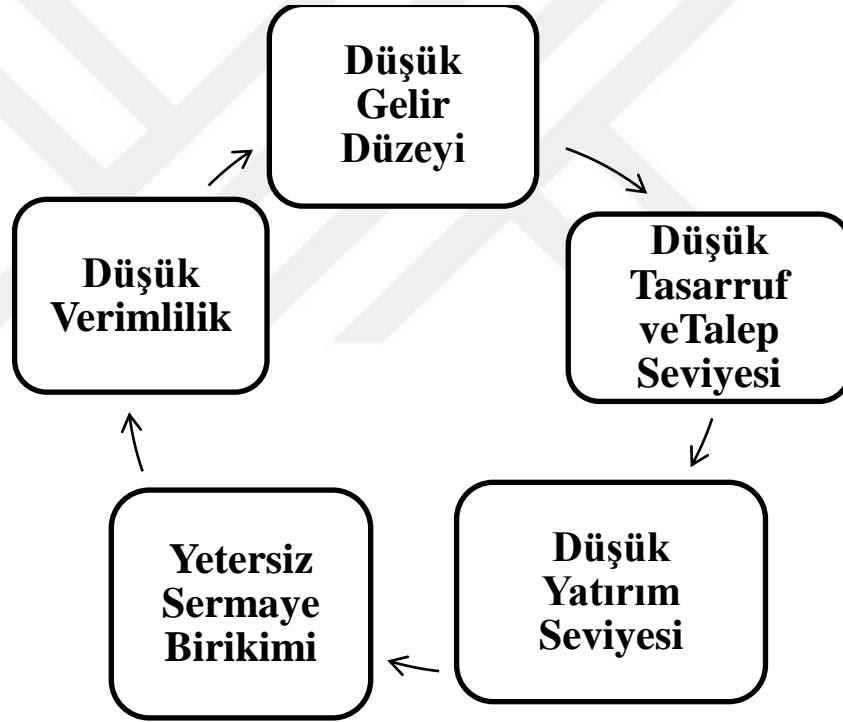
¹⁶ Orhan ve Erdoğan, s. 586.

¹⁷ Parasız, s. 18.

1.2.2.2. Nurkse Yoksulluk Döngüsü

Nurkse'a göre az gelişmiş ülkelerde tasarrufun düşük olmasından dolayı emeğin verimliliği düşüktür. Bu nedenle de az gelişmiş ülkeler fakirdir. Düşük tasarruf oranları yatırımların düşük olmasına neden olmaktadır. Bu durum her bir çalışan başına sermayenin düşük olmasına yol açmaktadır. Emeğin verimliliği düşük olduğu için az gelişmiş ülkeler fakirdir. Düşük tasarruf kapasitesi nedeniyle yatırım düzeyi düşüktür. Bunun sonucunda kişi başına gelir düzeyi düşük olacaktır. Bu nedenle sermaye birikiminde meydana gelecek çok az artış Nurkse'a göre problemi çözemeyecektir.¹⁸

Grafik 1: Fakirliğin Kısır Döngüsü¹⁹

1.2.3. Dengesiz Kalkınma Teorileri

Dengeli kalkınma modeline karşıt olarak doğan bu modeli A. Hirschman, P. Scitovsky ve P. Streeten gibi iktisatçılar savunmaktadır. Dengesiz kalkınma modeline göre sektörlerin eş anlı olarak birlikte gelişmesi mümkün değildir. Bu nedenle gelecek

¹⁸ Parasız, s. 19.

¹⁹ Orhan ve Erdoğan, s. 588.

vadeden sektörlere yatırım yapılması savunulmaktadır. Dengesiz kalkınma modeline göre sektörler birbirleri ile etkileşim halindedir. Herhangi bir sektörün desteklenmesi dışsallık etkisi ile diğer bir sektörün gelişmesine katkıda bulunacaktır.²⁰

1.2.3.1. Hirschman Kaynak Yetersizliği

Hirschman Rodan ve Nurkse'nin düşüncelerini kabul etmekle birlikte ilk olarak endüstrileşmeyi savunmaktadır. Hirschman'a göre anahtar sektörlerde yapılacak yatırımlar aşırı kapasiteler yaratacaktır. Bunun sonucu olarak arz darboğazları aynı zamanda ekonomik yapıda üretim güçlüklerini arttıracaktır. Bu darboğazlar arz eksikliklerinin giderilmesi için yeni yatırımların yapılması yönünde baskı yaratacaktır. Hirschman, ekonomide dengesizlikleri, dengesizlik durumlarının yaratılmasını savunmaktadır.

Hirschman'a göre az gelişmiş ülkelerin kaynak kıtlığı sorunu bulunmaktadır. Bu durum bazı endüstri alanlarına öncelik verilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle Hirschman dengeli büyüme modelinin ekonomiye katkısının olmadığını savunmaktadır. Hirschman'ın diğer bir yaklaşımına göre ekonomide dengesizlik yaratılması bazı alanlarda aşırı kapasite yaratılması, diğer sektörlerde kıtlık yaratmaktadır. Bu durum kalkınma sürecini hızlandırmaktadır.²¹

1.2.4. Rostow'un Büyüme Aşamaları Teorisi

Rostow ülkelerin kalkınmalarının belirli aşamaları geçerek gerçekleştirdiği yapısal değişimler sonucunda gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Bu süreçte ülkeler Rostow'a göre beş önemli aşamadan geçmektedir.²²

- **Geleneksel Toplum**

Geleneksel toplumda aile bağları kuvvetlidir ve geleneklere bağlılık söz konusudur. Bu dönemde tarımsal faaliyetler yapılmaktadır, kişi başına gelir düzeyi belli seviyeyi geçememektedir. Bu dönemde üretimin sınırlı olmasından dolayı toprağa sahip

²⁰ Ülgen, s. 489.

²¹ Parasız, s. 20.

²² Ülgen, s. 486.

olan egemen sınıflar doğmaktadır. Bu egemen sınıflar iktidar üzerinde etkili olmaktadır.²³

- **Kalkışa Hazırlık Dönemi**

Rostow bu dönemde geleneksel toplumun ortadan kaldırılacağını ve kalkış aşaması için toplumu bir araya geleceğini savunmaktadır. Rostow'a göre, bu dönem aynı zamanda siyasi gelişmelerin ve dönüşümlerin yaşanacağı dönemdir.²⁴ Kalkışa hazırlık döneminde siyasi bütünlüğün sağlanarak ulusal devletlerin kurulma aşamasıdır.²⁵

- **Kalkış Aşaması (take-off)**

Kalkış aşamasında ülkelerin gelişen teknolojileri hareketi geçişi başlatan önemli etkenlerden biridir. Bu aşamada, yeni sanayi alanları ortaya çıkmaktadır. Tarım sektöründe yeni teknikler kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, yatırım ve tasarruf hızı, milli gelirin %5'inden %10'unun üzerine çıkmaktadır.²⁶

- **Olgunluk Aşaması**

Bu dönemde büyüme yeteri kadar yüksektir. Kişi başına gelir anlamlı bir şekilde artmaktadır. Teknoloji belli bir düzeye gelmektedir. Ancak henüz her şey üretilmemektedir. İşgücünün dağılımı ve bileşimi, kentsel ve kırsal nüfus yapısı değişmektedir.²⁷ Bu aşamada, milli gelirin %10-%20'lik bölümü sürekli yatırımlara aktarılmaktadır.²⁸

²³ Orhan ve Erdoğan, s. 589.

²⁴ Parasız, s. 26.

²⁵ Ülgen, s. 486.

²⁶ Orhan ve Erdoğan, s. 590.

²⁷ Parasız, s. 26.

²⁸ Orhan ve Erdoğan, s. 591.

- **Kitle Tüketim Aşaması**

Bu dönem kalkınmanın son aşamasıdır. İleri refah düzeyine ulaşılmıştır.²⁹ Bu dönem üretim yerine tüketime yönelimin arttığı dönemdir. Toplumların hedefleri değişmektedir. Hedefler şöyle sıralanabilir:

- i. Kaynakları askeri harcamaların yanı sıra dış politikaya aktarmak,
- ii. Refah devleti sistemini tesis etmek,
- iii. Tüketim düzeyini, temel gıda, konut ve giyim maddeleri tüketimini aşacak şekilde artırmak.³⁰

1.3. Kalkınma ve Dış Ticaret İlişkisi

Uluslararası ekonominin konusu, egemen devletlerarasındaki ekonomik etkileşimden oluşmaktadır. Uluslararası ekonomi; ticari kazançlar, ticaret bileşimi, korumacılık, ödemeler dengesi, döviz kuru belirleme, uluslararası politika koordinasyonu ve uluslararası sermaye piyasası gibi konularla ilgilenmektedir.³¹

Dış ticaret ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunan önemli süreçlerden biridir. Özellikle Rodan'ın üzerinde durduğu gibi dışa açık ekonomik yapıya sahip olan ülkeler dışa kapalı ekonomilere göre daha gelişmiştir. Gelişmiş ülkeler dışa açık ekonomik yapıya sahip ülkelerdir. Bu bölümde uzun süre iktisadi tartışmalara konu olan dış ticaret ilişkilerinin kalkınmaya nasıl etki edebildikleri incelenecektir. Ülkeler ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri elde edebilmek amacıyla mübadele süreçlerine başlamışlardır. Ülkeler arasındaki mübadeleler sadece ekonomik ilişkilerin değil kültürel, siyasi, yaşam tarzı gibi birçok alanda birbirlerini etkilemelerine neden olmuştur. Bu bölümde özellikle dış ticaret ilişkilerinin hangi iktisatçılar tarafından nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır.

Ekonomik kalkınma, ülkelerin iç dinamiklerine bağlıdır. Dış ticaretle ise doğrudan veya dolaylı olarak bu dinamikleri etkilemektedir. Dış ticaret ve kalkınma

²⁹ Ülgen, s. 487.

³⁰ Orhan ve Erdoğan, s. 591.

³¹ P. R. Krugman ve M. Obstfeld, **International Economics: Theory and Policy**, 6. Baskı, United States of America: The Addison-Wesley Series in Economics, 2003, s. 3.

arasındaki bu etkileşim milli gelirin artırılması yolu ile gerçekleştirilmektedir.³² Bu bölümde öncelikle dış ticaretin gelir arttırıcı faktörleri ile kalkınmaya etkileri incelenecektir.

- **Dış Ticaret ve Kaynak Dağılımı Etkisi**

Dış ticaret kaynakların ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerine göre yeniden dağıtımına yol açarak milli gelire etki etmektedir. Ancak bu etkinin gelir seviyesinin mi yoksa büyüme hızı üzerinde mi olacağını teknoloji belirlemektedir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde olduğu gibi teknoloji sabit kabul edilirse dış ticaret kaynakların etkin kullanımından kaynaklanan kısa dönemli kazançlar yaratarak sadece gelir düzeyini etkilemektedir. Teknolojinin içsel kabul edildiği dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, dış ticaretten doğan kaynak kullanım etkisi uzun dönem büyüme hızını etkileyebilmektedir.

- **Disipline Edici İthalat Hipotezi**

Ülkelerin dışa açılmaları piyasalardaki rekabeti arttırarak ekonominin verimliliğini arttırmaktadır. Bu durum ise gelir artışına neden olmaktadır.³³

- **Ölçek Ekonomileri Etkisi**

Ölçek ekonomilerine göre, dış ticaret sayesinde yerli piyasaların ticaret hacmi genişlemektedir. Genişleyen ticaret hacmi üretim maliyetlerini düşürmektedir. Koruma karlılığını arttırmaktadır. Piyasaya çok sayıda firma girecektir ve her firma, optimum ölçeğin altında üretim yapmak zorunda kalacaktır. Ancak dışa kapalı ekonomilerde piyasaların küçük olmasından dolayı optimum ölçekte üretim yapılamamaktadır. Bu nedenlerden dolayı, kapalı ekonomiler çok sınırlı bir mal grubu üzerinde yoğunlaşmak zorundadırlar. Dış ticaret piyasa hacmini genişletmesi ile firmalar üretim ölçeklerini ve üretim çeşidini arttırarak ekonomide verimlilik kazançları sağlanacaktır.³⁴

³² Örnek ve M. Kaplan, s. 113.

³³ A.g.e, s. 114.

³⁴ Örnek ve M. Kaplan, s. 117.

- **Girdi Sağlama Etkisi**

Yerli ikamesi olmayan ve üretim için zorunlu olan kapital ve ara mallarının elde edilebilmesi dış ticaretin gelir üzerindeki etkilerinden birini oluşturmaktadır. Bu görüşe göre girdilerin teknolojik bilgi içermesi ve ekonominin bilgi stokuna katkıda bulunması uzun dönem büyüme hızını arttırabilmektedir.

- **Teknoloji Yayma Etkisi**

Dış ticaret dünyada var olan teknik bilgiye ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Bu durum, özellikle ihracat artış oranları ile ilgilidir. Dış ticaretin teknoloji yayma etkisi ihracat hacmi açısından iki noktada önemlidir. Bunlardan ilki; ihracatla elde edilecek dövizler yeni teknikler içeren kapital ve ara mallarının ithalatını sağlar ve ülke teknik bilgi stokunu arttırmasıdır. Diğeri; ihracat sektöründeki firmaların dünya piyasalarında rekabet ederek sürekli olarak yeni teknik bilgileri öğrenmeleridir.³⁵

1.3.1. Dış Ticaretin Nedenleri

Ülkeler her zaman ülke içi talebi karşılayabilecek üretim kapasitesine sahip değildir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ülkeler talebi karşılayabilmek amacıyla birbirleriyle mübadele gerçekleştirmektedir. Birçok mal ve hizmet mübadele sürecine konu olmaktadır. Bu bölümde öncelikle ülkelerin birbirleriyle ticaret yapma nedenleri incelenecektir.

1.3.1.1. Yerli Üretimin Yetersizliği

Her ülke aynı gelişmişlik düzeyine sahip değildir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde birçok sanayi dalı ülke ihtiyaçlarını karşılayabilecek yapıya sahip değildir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerle ticaret aracılığı ile sanayileşmesini ve kalkınmasını hızlandırmaya çalışmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik farklılıkları aynı zamanda teknik açıdan yetersizliğe neden olmaktadır. Teknik açıdan yeterli sermaye yeterliliği olmayan az gelişmiş ülkeler bu konuda gelişmiş ülkeler ile mübadele halindedir. Bununla birlikte coğrafi konumlarından dolayı aynı doğal kaynaklara sahip olmayan ülkeler, dış ticaret

³⁵ A.g.e, s.120.

aracılığı ile bu arz yetersizliğini karşılamaya çalışmaktadırlar. Buradaki en önemli neden ise iklim koşullarının farklılığıdır.³⁶ Buna örnek olarak; sadece ekvatorial iklim bölgesine sahip yerlerde yetiştirilebilen ürünler verilebilir. Bu ürünler ancak ithalat aracılığı ile elde edilebilmektedir.

Dışa kapalı ekonomilerde, iç talebi karşılamak amacıyla bazı ulusal üretim birimleri, teşvik ve vergi muafiyeti gibi uygulamalar ile desteklenmektedir. Bu üreticileri korumak ve rekabeti engellemek amacıyla ithalatın önüne çeşitli engeller konmaktadır. Aşırı korumacı politikalar, ülke içerisindeki tekelleşmeyi arttırmaktadır. Dış ticaret aracılığıyla tekelleşmeler engellenmek istenmektedir.³⁷

1.3.1.2. Uluslararası Fiyat Farklılıkları

Ülkeler arasındaki verimlilik farklılıkları dış ticaretin bir diğer nedenini oluşturmaktadır. Ricardo geliştirdiği Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ile ülkelerin ucuz maliyetle ürettikleri malları üretmelerini, diğer malları ise uluslararası ticaret ile satın almaları gerekliliğini savunmaktadır.³⁸ Bu şekilde ülkeler kıt kaynaklarını verimli alanlarda kullanarak maliyetlerini azaltabilmektedirler.³⁹

1.3.1.3. Mal Farklılaştırması

Zevk ve tercihlerdeki bireysel farklılıklar, dış ticareti teşvik eden önemli bir faktördür. Zevk ve tercihlerin farklılığı nedeniyle, bireyler istedikleri mal ve hizmetlerin tamamına ülke sınırları içerisinde ulaşma imkânına sahip olmayabilirler.⁴⁰ Zevk ve tercihlerin farklılıkları dış ticaretin eğilimini arttıran sebeplerden bir diğerini oluşturmaktadır.

³⁶ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 10. Baskı, İstanbul: Gizem Yayınları, 1994, s. 26.

³⁷ Orhan ve Erdoğan, s. 529.

³⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 18. Baskı, İstanbul: Gizem Can Yayınları, 2013, s. 28.

³⁹ Orhan ve Erdoğan, s. 529.

⁴⁰ A.g.e. , s. 529.

1.3.2. Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaret teorileri, ülkelerin dış ticarete yönelim nedenlerini, kazançlarını ve uluslararası fiyatları incelemektedir.⁴¹

1.3.2.1. Merkantilizm

Merkantilist iktisatçılar uluslararası ticaretin başlamasını sağlamışlardır.

Merkantilistler servetin altın ve gümüş gibi değerli maden stokuna bağlı olduğunu savunmaktadırlar. Bu nedenle deniz aşırı seferler düzenleyerek değerli madenlere ulaşmaya çalışmışlardır. Bu ise sömürgeciliğin artmasına neden olmuştur. İhracatı destekleyen Merkantilistler mal ve hizmet hareketliliğini engelleyen ücretler, vergiler ve kotalara karşı çıkmaktadırlar. Güçlü merkezi hükümetleri destekleyerek milliyetçiliği savunmuşlardır. Devletin ekonomiye müdahalesini desteklemektedirler.⁴²

1.3.2.2. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Klasik iktisatçıların geliştirdiği dış ticaret teorileri aynı zamanda uluslararası iktisadın temellerini oluşturmaktadır. Klasik iktisatçılar dış ticaretin daha çok arz yönü ile ilgilenmişlerdir. Bu nedenle Adam Smith ve David Ricardo'nun savunduğu düşünceler, ekonominin arz yönünü açıklamaktadır.

Klasik iktisatçılar dış ticarete, ülkelerin hangi malların üretimlerinde uzmanlaşmaları gerektiğini hangilerini ise diğer ülkelerden ithal etmeleri gerektiğini açıklamışlardır. Bu nedenle, dış ticaretin sadece arz yönünü açıklamışlar talep yönüne değinmemişlerdir.⁴³

Klasik iktisatçılar, Merkantilistlerin aksine devletin müdahaleci politikalarına karşı çıkmaktadırlar. Daha önceki bölümlerde incelendiği gibi Smith “görünmez el” aracılığı ile piyasanın kendi kendine dengeye geldiğini savunmaktadır. Ona göre devlet, adalet, sağlık, güvenlik gibi tam kamusal mal ve hizmetleri üretmelidir. Bu bölümde ise Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisi ile uluslararası ekonomiye katkıları incelenecektir.

⁴¹ Ülgen, s. 407.

⁴² Bocutoğlu, s. 19.

⁴³ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, 21. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015, s. 564.

Klasik İktisadın Temel Varsayımları

- Ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Ekonomi daima tam istihdamdadır.
- İktisadi birimler “homo economicus” ilkesine göre hareket ederler.

Üreticiler, tüketiciler, girişimciler ve çalışanlar karlarını maksimize etmeye çalışırlar.

- İktisadi birimler parasal yanılmaya uğramazlar. İktisadi birimler fiyat ve faiz oranlarındaki reel değişiklikleri doğru algırlar ve ona göre hareket ederler.⁴⁴

Klasikler, üretim faktörlerinin ülke içerisinde tam hareketli olduğunu kabul etmektedirler.⁴⁵

1.3.2.2.1. Adam Smith

Smith, devletin müdahalesine karşıdır. Serbest dış ticareti savunur. Smith dış ticarete işbölümü ve uzmanlaşmayı savunmaktadır. O'na göre, her ülkenin uzmanlaşma yardımı ile mutlak üstünlüğe sahip olduğu ürünlerle ticaret yapmasından kazançlı çıkacağını savunmaktadır.⁴⁶

Smith'e göre ülkeler, kapalı ekonomi durumuna göre daha karlı olduğu için dış ticaret yaparlar. Bir ülke bir malı diğerine göre daha az maliyetle üretiyorsa, o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malları mutlak üstünlüğe sahip olan ülkelere ithal etmelidir.⁴⁷

Mutlak üstünlük teorisini açıklamak için iki ülke (A ve B) ve iki mal (X ve Y) ele alınmaktadır.

Tablo 1: Mutlak Üstünlük Teorisi

Ülkeler	X malı	Y malı
A Ülkesi	500 birim	300 birim
B Ülkesi	200 birim	800 birim
İki Ülkenin Toplam Üretimi	700 birim	1100 birim

⁴⁴ Orhan ve Erdoğan, s. 454.

⁴⁵ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, 4. Bası, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A. Ş., 1996, s. 29.

⁴⁶ Bocutoğlu, s. 76.

⁴⁷ Karluk, s. 12.

Tablo 1 incelendiğinde aynı işgücü miktarı ile A ülkesi X malında, B ülkesi ise Y malında mutlak üstünlüğe sahiptir. A ülkesi X malında, B ülkesi Y malında uzmanlaşmalı ve mutlak üstünlüğe sahip olmadıkları malı birbirinden ticaret yolu ile elde etmelidir.⁴⁸ Smith'e göre iki ülkenin mutlak üstünlüğe sahip olduğu durumda mübadele yapmak iki ülke içinde karlı olacaktır. Ancak ülkelerden biri bütün malları diğer ülkelerden daha düşük maliyet ile üretiyorsa ticaret yapmak karlı olmamaktadır. Bu durum Smith'in uluslararası iktisattaki eksik yönünü oluşturmaktadır. Smith'in eksikliğini ise Ricardo geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile tamamlamaktadır.⁴⁹

1.3.2.2.2. David Ricardo

Ricardo karşılaştırmalı üstünlük teorisini emek-değer teorisine dayanarak kurar.⁵⁰ Smith'e göre, kapital birikimi ve özel mülkiyetin bulunmadığı ilkel toplumlarda değeri emek belirler. Ricardo ise bu teoriyi geliştirerek kendi teorisini kurmuştur. Ricardo'ya göre ise değer kıtlıktan veya emekten doğar. Ricardo'nun emek-değer teorisinin varsayımları ise şöyle sıralanabilir:

1. Bütün ekonomi tek bir tarımsal çiftlik gibi kabul edilir.
2. Bütün üretim dallarında sermaye/emek oranı sabittir. Örneğin; 1 işçiye 1 kürek gibi.
3. Emek homojendir, türdeşdir.
4. Hiç rant getirmeyen topraklarda tahıl üretimi, sadece emek ve sermayenin katkıları ile gerçekleşir. Toprak sahiplerinin katkısı mevcut değildir.⁵¹

Uluslararası ticaret modelinin belirlenmesinde karşılaştırmalı üstünlüğün rolünü tanıtmak için, sadece bir üretim faktörüne sahip olan iki ülke ve sadece iki mal, şarap ve kumaş üretildiğini kabul ediyoruz.⁵²

Ricardo, bir ülkenin her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmasına rağmen ticaret yapmalarının her iki ülke içinde karlı olabileceğini savunmaktadır.

⁴⁸ Ülgen, s. 409.

⁴⁹ Ülgen, s. 409.

⁵⁰ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s. 99.

⁵¹ Bocutoğlu, s. 101.

⁵² Krugman ve Obstfeld, s. 12.

Ricardo, İngiltere ve Portekiz'in şarap ve kumaş üretiminden yola çıkarak karşılaştırmalı üstünlük teorisini açıklamıştır.

Tablo 2: Bir İş Günü ile Üretilen Mal Miktarı⁵³

Ülkeler	Kumaş	Şarap
İngiltere	80	40
Portekiz	10	20

Tablo 2'de Ricardo'nun kendi örneğinden yola çıkılmıştır. Ricardo, Smith'in Mukayeseli Üstünlük Teorisini yeterli görmemektedir. Smith'e göre yukarıdaki tabloda olduğu gibi bir ülke her iki malda mutlak üstünlüğe sahip ise ticaret söz konusu olamaz. Ancak Ricardo bir ülkenin her iki malda mutlak üstünlüğe sahip olsa bile ticaret yapabileceklerini savunmaktadır. Ricardo'ya göre, böyle bir durumda karşılaştırmalı üstünlükler söz konusudur. Örneğe göre, İngiltere her iki malda mutlak üstünlüğe sahiptir. Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, karlı ticaret mutlak değil, karşılaştırmalı maliyet yapısına bağlıdır. Tablodaki rakamlara göre kumaş üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan İngiltere kumaş üretmeli ve şarabı Portekiz'den ithal etmelidir. Şarap üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan Portekiz ise şarap üretiminde uzmanlaşmalı ve kumaşı İngiltere'den ithal etmelidir.⁵⁴

Ülkelerin reel üretim maliyetlerini belirlersek;

1. İngiltere'de iç fiyatlar, 1 birim kumaş:1/2 birim şarap,
2. Portekiz'de iç fiyatlar, 1 birim kumaş: 2 birim şaraptır.

Yukarıdaki maliyet yapısına göre İngiltere'de kumaşın, Portekiz'de ise şarabın üretimi daha ucuzdur. İki ülkede fiyatların farklılığı dış ticaret için yeterlidir.⁵⁵

⁵³ Seyidoğlu, s. 29.

⁵⁴ a.g.e. , s. 29.

⁵⁵ A.g.e. , s. 30.

1.3.2.3. Heckscher-Ohlin Teorisi

Ricardo modelinin kabul ettiği gibi emek üretimin tek faktörüye, karşılaştırmalı üstünlük ancak emek üretkenliğinde uluslararası farklılıklar nedeniyle ortaya çıkabilir. Bununla birlikte, gerçek dünyada ticaret kısmen emek verimliliğindeki farklılıklar ile açıklanırken, aynı zamanda ülkelerin faktörlerinin farklılıklarından kaynaklanmaktadır.⁵⁶

Heckscher-Ohlin modeli karşılaştırmalı üstünlük modelinin modern tanımını oluşturmaktadır. Teori, ülkeler arasında aynı malların üretim fonksiyonlarının aynı olduğunu kabul etmektedir. Buna göre veri teknoloji ve zevklerde ülkelerin sahip olduğu nisbi faktör zenginlikleri dış ticaretin nedenini oluşturmaktadır.⁵⁷

Heckscher-Ohlin modeli faktör donatımı teorisi olarak da adlandırılmaktadır. Teoriye göre, her ülke işbölümü ve mübadelede düşük maliyetle ürettiği malın üretiminde uzmanlaşmalı, yüksek maliyetle ürettiği malı ithal etmelidir. Bu noktada Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine benzeyen teorinin ondan ayrılan noktaları mevcuttur. Ricardo, düşük maliyet ile üretim yapmanın kaynağını emeğe bağlamaktadır. Buna karşılık Heckscher-Ohlin teorisi ise düşük maliyetin emek ve sermayenin çok veya az olmasına ve fiyatlarına bağlamaktadır.

Heckscher-Ohlin modelinden farklı modeller ortaya konmuştur. Şimdi bu modeller incelenecektir.

A. Faktör Fiyat Eşitliği Teorisi

Heckscher-Ohlin modeli, ülkeler arasında yapılan dış ticaret sayesinde faktör fiyatlarının eşitleneceğini savunmaktadır. Faktör fiyatlarının eşitlenebilmesi için bazı şartların var olduğu kabul edilmektedir. Bu şartlar şöyle sıralanmaktadır;

- İki ülkede iki mal ticarettten önce ve sonra üretilmektedir.
- Her iki ülkede aynı üretim teknikleri geçerlidir.
- Bir mal daima emek-yoğundur.
- Her iki üretim faktörü de kalite yönünden aynıdır.

⁵⁶ Krugman ve Obstfeld, s. 67.

⁵⁷ Karluk, s. 30.

- Her iki üretim faktörü de üretimde kullanılmaktadır.
- Verimli faktör kullanımında herhangi bir değişiklik olmamaktadır.
- Ticarete bir kısıtlama yoktur ve ulaşım maliyetleri sıfırdır.
- Bütün piyasalarda tam rekabet vardır ve üretim faktörleri ülkeler arasında hareketli değildir.⁵⁸

Heckscher-Ohlin modeline göre her ülke fazla sahip olduğu faktörün üretiminde ihtiyaç duyulan malın üretiminde uzmanlaşmalıdır. Bu durumu Türkiye ve Almanya arasındaki ticaret aracılığı ile açıklamak mümkündür. Türkiye, sermaye-yoğun tekstil üretimini kırsak emek-yoğun tekstil üretimini attırmaktadır. Motor üretimden artan işgücü ise tekstil üretimine yönlendirilmektedir. Artan tekstil üretimi ise işgücü talebini arttırmaktadır. Ancak bu durum sermaye talebini sınırlı şekilde arttırmaktadır. Üretim yapısındaki değişiklik ile beraber ücretler yükselirken faiz oranları düşmektedir. Motor üretiminde uzmanlaşan Almanya’da ise tekstil üretimi azalmaktadır. Azalan tekstil üretimi ise emek açığı ortaya çıkarmaktadır. Emek açığı ise sermaye-yoğun motor üretimine kolayca yönlendirilebilmektedir. Ancak işgücü için bu kolaylık mevcut değildir, emek açıkta kalmaktadır. Bu nedenle sermayeye göre işgücünün fiyatı düşmektedir.⁵⁹

B. Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi

Stolper-Samuelson teoremi, bir malın görelî fiyatında bir artışın (örneğin bir tarife sonucunda) emtia üretiminde yoğun biçimde kullanılan faktörün kazanç veya getirisini artırdığını savunmaktadır.⁶⁰ Örneğin, sermaye açısından zengin bir ulus, emek yoğun emtia üzerine bir ithalat vergisi getirirse, ulusun ücretleri artar.⁶¹

Stolper-Samuelson teoremi bir gelir dağılımı teoremidir. Bu teori, klasik iktisatçıların “serbest ticarettten ülkenin tamamı kazançlı çıkar” ifadesine başka açıdan yaklaşmaktadır. Bu teoriye göre; serbest ticaret ya da korumacılık şeklinde uygulanabilecek bir dış ticaret politikası, ülke içerisinde yeniden gelir dağılımına yol

⁵⁸ Karluk, s. 34.

⁵⁹ Seyidoğlu, s. 83.

⁶⁰ Dominick Salvatore, **International Economics Trade and Finance**, Tenth Edition, Wiley, 2011, s. 256.

⁶¹ A.g.e., s. 262.

açacak, ihracatçı ya da ithalata rakip endüstri niteliğine göre bir taraf kazançlı çıkarken, diğer taraf gelir kaybına uğrayacaktır.⁶²

C. Rybczynski Teorisi

Rybczynski teoremi, sabit malın fiyatında bir faktörün varlığındaki artışın, bu faktörde yoğun mal çıkışını artıracak ve diğer malların üretimini azaltacağını ileri sürmektedir.⁶³

Bu teorem, üretim faktörlerinden birinin artması halinde diğeri sabit olursa, biriken faktörü yoğun kullanarak üretimin çıktısının artacağını ve diğer malın çıktısı mutlak miktarda azalacağını savunmaktadır, ancak emtia ve faktör fiyatları sabit tutulmaktadır.⁶⁴

1.3.2.4. Leontief Paradoksu

Wassily Leontief 1930 yılında geliştirdiği “input-output (girdi-çıkıtı) teoremi ile ABD’nin emek yoğun mallar ihraç ettiğini buna karşılık sermaye yoğun mallar ithal ettiğini tespit etmiştir. Ancak bu dönemde ABD’nin en çok sermaye yoğun mallara sahip ülke olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ABD’nin sermaye yoğun mallar ihraç edip emek yoğun malları ithal etmesi gerekmektedir. Bu durum “Leontief Paradoksu” olarak adlandırılmaktadır. ABD işçisinin verimliliğinin fazla olması Leontief paradoksunun çelişkide olduğunu göstermektedir. Aslında ABD işçi verimliliği nedeniyle emek yoğun bir ülkedir.⁶⁵

⁶² Mustafa Ersungur, Ömer Doru ve Emine Demet Ekinci, “Ekonomik Kalkınma ve Dış Ticaret”, Aydın ve Özer (Ed.) içinde (295-319), s. 301.

⁶³ Salvatore, s. 206.

⁶⁴ Bö Södersten, **International Economics**, 2. Baskı, Hong Kong: Macmillan Education, 1980, s. 126.

⁶⁵ İlker Parasız, **İktisada Giriş**, 10. Baskı, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2010, s. 546.

1.3.2.5. Singer-Prebisch Hipotezi

A. Raul Prebisch

Raul Prebisch, en önemli Latin Amerikalı Yapısalcı iktisatçılardan biridir. Prebisch daha çok Avrupa ve ABD gibi gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki mevcut ekonomik ilişkiler üzerindeki dinamik etkiler kapsamında kalkınma politikaları üzerinde çalışmalar yapmıştır.⁶⁶

Prebisch, az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretle, az gelişmiş ülkelerin dış ticaret hadlerinin hammadde ve birincil mallar aleyhine dönmesi nedeniyle zararlı çıktıklarını savunmaktadır.⁶⁷

B. Hans Singer

Hans Singer, uluslararası ticaretin ve yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş ülkeler için yararlı olmadığını ve bu ülkelerin sanayileşmelerini engellediğini ileri sürmektedir.⁶⁸

C. Singer-Prebisch Hipotezi

Raul Prebisch; merkez ve çevre ülkeleri üzerinden ülkelerin eşitsiz kalkınma ilişkilerini incelemiştir. Prebisch, ileri merkez ülkelerin uluslararası ticaret ve yatırımdan az gelişmiş çevre ülkelere göre daha avantajlı olduğunu ileri sürmektedir. Merkez ve çevre ülkeler arasında gerçekleşen ticaret ilişkileri merkez ülkenin kalkınmasına katkı yapmaktadır. Buna karşılık bu ilişki çevre ülkelerin kalkınmasına düşük seviyede etki etmektedir. Bu nedenle de bu ülkelerde yoksulluk devam etmektedir. Bu durumda Singer-Prebisch hipotezine göre az gelişmiş konumda yer alan çevre ülkelere serbest ticaret zarar vermektedir, merkez ve çevre ülkeler birbirlerini tamamlayıcı ve birbirleriyle uyumlu değildir. Ancak bu yaklaşım Ricardo'nun düşüncesine ters düşmektedir. Nitekim Ricardo kalkınma sürecinde önemli yere sahip olan serbest ticaret ile iki ülkenin de kazançlı olacağını savunmaktadır. Ticaretten çevre ülkelerin zararlı çıkmalarının nedenleri ise; merkez ve çevre ülkelerdeki mevcut ekonomik durum, üretken ve emek piyasaları arasındaki farklılıklardır.⁶⁹ Bir diğer etmen ise dış ticaret hadlerinin hammaddeler ve birincil mallar aleyhine bozulmasıdır. Ticaretin hammadde ve birincil mallar aleyhine dönmesinin nedeni ise, bu mallara ait

⁶⁶ Parasız, **Kalkınma Ekonomisi**, s. 29.

⁶⁷ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2007, s. 126.

⁶⁸ Kaynak, s. 126.

⁶⁹ Parasız, s. 32.

fiyat ve gelir esnekliklerinin düşük olması, bununla birlikte bu malların ikamesi konumunda yer alan sentetik maddelerin artması ile birlikte hammaddelere olan talebin sürekli düşme eğilimi göstermesidir. Prebisch, verimlilik artışlarından az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler düzeyinde yararlanamadıklarını belirtmektedir.⁷⁰

Prebisch'e göre, dünyada gelirler arttığı zaman gelir esnekliği birden büyük olan malların talebi gelir esnekliği birden küçük olan tarımsal mallardan daha hızlı artmaktadır. Bu durum ise tarımsal malların çevre ülkelerin aleyhine çalışmasına neden olarak bu ülkelerin uzun vadeli dış ticaret hadlerini olumsuz etkilemektedir.⁷¹

D. Merkez-Çevre İlişkisi

Singer-Prebisch hipotezi merkez ve çevre ülkeler üzerine temellendirilmiştir. Bu durum ülkelerin jeopolitik konumları ile doğrudan ilişkilidir. Dünya sistemi teorisini ileri süren Immanuel Wallerstein merkez, çevre ve yarı çevre kavramlarını tanımlamaktadır. Bu bölümde Wallerstein'in tanımlamaları ve ekonomik etkileri incelenecektir.

Wallerstein tarafından tasarlanan dünya sistemi teorisinin üç büyük entelektüel yapı taşı vardır: Annales okulu, Marx ve bağımlılık teorisidir. Dünya sistemi teorisi, büyük temsilcisi Fernand Braudel'in tarihsel yaklaşımı olan Annales okulundan kaynaklanmaktadır. Wallerstein, Marx'dan birçok kavram öğrenmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır; maddi temelli insan grupları arasındaki toplumsal çatışma, duyulan endişe, toplumsal biçimlerin geçici teorileri ve bunlarla ilgili teoriler, birikim sürecinin merkeziliği ve bunun sonucunda ortaya çıkan rekabetçi sınıf mücadeleleri, çatışma ve çelişki yoluyla diyalektik hareket duygusu. Wallerstein'in düşüncesi, Marksizmin kendisini revize etmiş halidir. Bağımlılık teorisi, çekirdek-çevre ilişkilerine bakarak 'çevreyi' anlamaya odaklanır ve Latin Amerika gibi çevre bölgelerde gelişmiştir. Küresel kapitalizme yönelik birçok çağdaş eleştirinin geldiği bir bağımlı teori perspektifinden kaynaklanmaktadır.⁷²

⁷⁰ Kaynak, s. 127.

⁷¹ Parasız, s. 33.

⁷² Carlos A. Martinez-Vela, **Worlds Systems Theory**, <http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/WorldSystem.pdf> (23 Ocak 2018).

Immanuel Wallerstein öncelikle Batı'nın gelişimini açıklamaya çalışmıştır. Wallerstein Batı'nın Batılı olmayan çeperleri sömürerek daha fazla üstünlüğe sahip olduğunu savunmaktadır. Çeper alanlar, ekonomileri ve toplumları Batı'ya bağımlı olan Doğu Avrupa ve Latin Amerika'dır. Çekirdek ülkeler, çeperin kaynaklarını alarak kendileri zenginleşirken bu alanların yoksullaşmasına neden olmuştur. Wallerstein'ın yaklaşımı Marksizmin başka bir bakış açısıdır. Buna göre, üst sınıflar çekirdekte yer alırken çeper alanlar dünya işçi sınıfının çoğunu ve en çok sömürülen kesimi oluşturmaktadır. Üst sınıflar çeper ülkelerdeki hâkimiyetlerini devam ettirerek iktidarlarını sürdürmektedir. Ülkeler yıllar boyunca tarihsel, siyasal, coğrafik nedenlerle birbirleriyle etkileşim içindedirler.⁷³

Wallerstein'a göre merkez ve çevre bir kez birleşirse çevrenin bu durumdan ayrılması mümkün değildir. Bu durumu ise Polonya ve Rusya örneği üzerinden açıklamıştır. Her iki ülke de 15. yüzyılda az nüfuslu sınır bölgelerine sahiptirler ve geniş alana yayılmışlardır. Bu dönemde Polonya birçok açıdan Rusya'dan iyi konumdadır. Ancak Polonya coğrafi konumu nedeniyle Batılı pazarlara daha yakındır. Konumu itibariyle Polonya Batı'ya tahıl ihracatçısı konumundadır. Polonyalı köylüler daha fazla üretim yaparak zenginlikleri artmıştır. Bu durum, Polonyalı lordların zenginlikleri artırırken Polonya kentlerini durgunlaştırmaktadır. Bu durum, Polonya'nın 17. yüzyılda, yerli burjuvazisinin güçsüzleşmesine, köylülerin serf konumuna gelmesine ve çeperleşerek zayıf bir ülke konumunda yer almasına neden olmuştur. Rusya ise tam tersi konumdadır. Batılı ülkelere uzak konumda yer almaktadır. Rusya güçlü bir soylu sınıf üretememiştir. Rusyalı soylu sınıfı gelişen ve büyüyen devletlere bağımlı hale gelmiştir. Rusya, Polonya'dan farklı olarak çeperleşememiştir. Sahip olduğu güçlü devlet yapısı ve ekonomik özerkliği sayesinde yarı çeper ülke konumunda yer almıştır. Wallerstein'a göre ülkelerin konumları dış güçlerin etkilerine bağlıdır.⁷⁴

Wallerstein'a göre, yarı çevre ülkeler çekirdek ülkeler gibi merkezde yer almamaktadırlar. Bununla birlikte, çevre ülkeler konumunda da değillerdir. Tarih boyunca belli başlı ülkeler yarı çevre konumunda yer almışlardır. Bunların başlıcaları; geç 16. yüzyılda Venedik ve İspanya, 17. yüzyılda İsveç, 18. yüzyılda Prusya, 19. ve

⁷³ Immanuel Wallerstein, **Jeopolitik ve Jeokültür**, 1. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993 s. 38.

⁷⁴ Skocpol, s. 295.

20. yüzyıllarda Rusya, 19. ve erken 20. yüzyılda Japonya ve günümüzde ise Brezilya ve Güney Afrika'dır.⁷⁵ Çevre statüsünden uzak durmak isteyen yarı çevre ülkeler sürekli olarak rekabet içerisinde ve merkezi konuma sahip olmak için çalışmaktadırlar.

Bu açıdan bakıldığında yarı çevre ülkeler, sistemde bir tür orta sınıf görevi görmektedirler. Merkez ülkeler, yarı çevre devletleri aynı anda hem desteklemekte hem de kısıtlamaktadır.⁷⁶

Yarı çevre ülkeler dünya ekonomisinde dinamik kategoride yer almaktadırlar.⁷⁷ Wallerstein'a göre, yarı çevre ülkeler, çekirdek ülkeler tarafından sömürülmektedir.⁷⁸

Çevre ülkelerin üzerinde özellikle ekonomik anlamda merkez ülkelerin etkisi görülmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda aynı gelişmişlik düzeylerine sahip değildir. Bu durum ülkelerin iç ve dış ekonomik ilişkilerini etkileyen önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Dış ticaret aracılığı ile ülkelerin hem dış ekonomik ilişkileri hem de kalkınma süreçleri etkilenmektedir. Singer-Prebisch hipotezinde de görüldüğü gibi merkez ve çevre ülkeler arasındaki dış ticaret ilişkileri çevre ülkelerin kalkınmalarını gerileyen etkiler yaratmaktadır. Çevre ülkelerin kalkınmasını gerileyen ticaret, merkez ülkelerin kalkınmalarını hızlandırmaktadır. Bu durumun farkında olan Avrupa Birliği geliştirdiği bölgesel politikalar aracılığı ile ülkeler arasındaki farklılıkları önlemeye çalışmaktadır. Geniş coğrafik alana yayılan AB bünyesinde merkez ve çevre ülkeleri birlikte barındırmaktadır. Her geçen gün bünyesine yeni ülkeleri kabul eden birlik içerisinde bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları artmaya devam etmektedir. Birlik uyguladığı politikalar sayesinde farklılıkların azaltılmasında önemli aşamalar kat etmiştir. Uygulanan uyum politikası sayesinde Birlik içerisindeki ülkeler merkez çevre fark etmeksizin rahatlıkla ticari ilişkilerini gerçekleştirebilmektedir. Bu durum birliğin üye ülkelerinde olduğu gibi aday ülkeleri içinde geçerlidir. Üye ve aday ülkelerdeki merkez-çevre çatışması birliğe entegrasyonu yavaşlatıcı etki yapmaktadır. Bu nedenle AB tarafından aday ülkelere yönelik uygulanan yardım politikası sayesinde farklılıklar

⁷⁵ Skocpol, s. 298.

⁷⁶ Skocpol, s. 300.

⁷⁷ Colin Flint, Peter Taylor, **Political Geography World-Economy, Nation-State and Locality**, Fifth Edition, England: Pearson Education Limited, 2007, s. 15.

⁷⁸ A Summary of Immanuel Wallerstein, *The Modern System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, **The Development of a World Economic System**, New York. Academic Press, 1974, <https://thebasebk.org/wp-content/uploads/2013/08/The-Modern-World-System.pdf> (23 Oca 2018).

en aza indirgenmektedir. Merkez üye ülkeler ile çevre aday ülkeler arasındaki dış ticaret merkez üye ülkelerin kalkınmasını hızlandırırken çevre aday ülkelerin hem kalkınmasını hem de birliğe uyum sürecini yavaşlatmaktadır. Ancak bölgesel politikanın başarısı bu durumun azaltılmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece merkez üye ve çevre aday veya üye ülkeler arasındaki farklılıkların kalkınmalarını olumsuz etkileyecek faktörler ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARI

Bölgesel gelişmişlik farklılıkları Avrupa Birliği'nin üzerinde durduğu önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu sorun ile mücadele eden AB bölgesel politikayı geliştirmiştir. AB, bu politika aracılığı ile aday ve üye ülkelerin birliğe entegrasyonuna katkıda bulunmaktadır.

Bölgesel politika, AB'nin horizontal politikalarından birini oluşturmaktadır. AB'nin bölgesel politikası, birliğin yeterli gelişmişlik düzeyine sahip olmayan çevre ülkelerinin; ekonomik ve parasal birliğe, tek pazara entegrasyonuna ve birliğin gelişmiş merkez ülkeleri ile artan ticaret hacmi ve rekabet gücü ile mücadele etmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.⁷⁹

Sürekli gelişen ve ilerleyen birlik aynı zamanda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Birlik, 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu adı ile altı merkez ülkenin çevresinde kurulmuştur. Ancak kurulduğundan günümüze kadar birçok genişleme dalgası geçirmiştir. Kurulduğu zaman savaşları barış ile sona erdirmeyi amaçlayan birlik, gerçekleştirdiği genişlemeler ile birlikte amaçlarını ve hedeflerini de değiştirmiştir. Birlik yüzeysel olarak alanını geliştirmesiyle birlikte içerisine birçok ülkeyi katmıştır. Bunların bazıları Avrupa kıtasının ekonomik açıdan merkez ülkeleri konumunda yer alırken birçoğu çevre ülke konumunda yer almaktadır. Bu durum ise birlik içerisindeki merkez ve çevre ülkeler arasındaki ekonomik

⁷⁹ Nicholas Moussis (Çev. Ahmet Fethi), *Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi*, Politika Dizisi: 1, Mega Press, 2004, s. 225.

gelişmişlik farklılıklarını arttırmaktadır. Gelişmişlik farklılıkları ülkeler, bölgeler arasında ve bir ülke içerisindeki bölgeler arasında da görülmektedir. Birliğin önemli ve ciddi sorunlarından biri olan bölgesel gelişmişlik farklılıkları aynı zamanda birliğin entegrasyon hızına olumsuz etki yapmaktadır. Birlik kurulduğu andan beri artarak devam eden bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltabilmek amacıyla bölgesel politikayı uygulamaya koymuştur. Bir ihtiyaç sonucunda ortaya çıkan bölgesel politika esas olarak ülkelerin ekonomik gelişimlerini amaçlamaktadır.

Bölgesel politikanın asıl hedefi, var olan bölgesel gelişmişlik farklılıklarını sona erdirmek ve birliğin mali araçlarından Yapısal Fonlarını birlik içerisindeki sorunlu bölgelere aktararak AB’de gelişmişlik farklılıklarının artmasını engellemektir. Birlik politikası ülkelerin ulusal politikaları ile birlikte kullanılmaktadır.⁸⁰

Tablo 3: Ekonomik ve Sosyal uyum⁸¹

Ulusal ve Topluluk politikalarının koordinasyonu	Topluluk mali araçlarının koordinasyonu
Ulusal bölgesel politikaların koordinasyonu	Yapısal Fonların hedefleri
Topluluk politikalarının koordinasyonu	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
	Topluluk insiyatifleri

Birlik kurulduğu andan günümüze kadar düzenli olarak sınırlarını genişletmektedir. AB, bu zamana kadar altı genişleme dalgası gerçekleştirmiştir. Genişlemeler birliğe etnik, kültürel, siyasi, toplumsal birçok açıdan farklılık katmaktadır. Bu farklılıklar ekonomi alanında önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Birliğe üye ve aday ülkelerin hepsi aynı sosyo-ekonomik gelişime sahip değildir. İlk genişleme dalgası ile birliğe katılan İngiltere, birlik içerisindeki merkez

⁸⁰ A.g.e. , s.228.

⁸¹ A.g.e. , s. 227.

ekonomilerin arasında yer almaktadır. Buna karşılık, 2007 yılındaki beşinci genişleme dalgasıyla üye olan Bulgaristan ve Romanya çevre ekonomiler arasında yer almakta ve birliğin ekonomik entegrasyon hızını düşürücü etki yapmaktadırlar. Birlik’deki merkez ve çevre ekonomiler arasındaki eşitsizlikler bölgesel gelişmişlik farklılıklarını arttırmaktadır. Bu sorunu çözmeyi hedefleyen AB, kurulduğu zamandan beri geliştirdiği bölgesel politikanın yardımları ile farklılıkların azalmasını desteklemiştir. Bu bölümde, bölgesel merkez-çevre ekonomilerin dağılımı incelenecektir.

2.1. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları ve Avrupa Birliği

Yeni ülkeler AB’ye katıldığı zaman genişlemeden söz etmekteyiz. 1957 yılında kuruluşundan bu yana yedi genişleme dalgası gerçekleştiren AB, üye sayısını 6’dan 28’e çıkarmıştır.⁸² Her genişleme süreci ile birlikte birliğin bölgesel politikası şekil değiştirmiştir.

Tablo 4: Avrupa Birliği'nin 2017 Yılı Ekonomik Göstergeleri

Yüzölçümü	4,381,376 km ²
Nüfus	511,522,671
GSYİH ve Ana Bileşenleri (Üretim, Harcama ve Gelir)	15.326.468,00
Reel GSYİH Büyüme Oranı	%2.4
Kişi Başı GSYİH/Avro	29.900
İstihdam	239.914
İstihdam Oranı (20-64 Yaş)	%72.2
İşsizlik	18.779
İşsizlik Oranı	8,70%
Gelir Dağılımı Eşitsizliği (2016)	5,2

Kaynak: EUROSTAT, <http://ec.europa.eu/eurostat> (24 Mayıs 2018).⁸³

Birlik yaşadığı genişleme dalgaları ile birlikte bugün 28 üye devlete sahiptir. Her katılım ile birlikte yüzölçümü genişleyen Birlik, bugün için 4 milyon kilometrekarenin üzerinde bir alana sahiptir. Avrupa kıtasının büyük bir kısmı birliğin

⁸² Union Européenne, Élargissement, https://europa.eu/european-union/topics/enlargement_fr (20 Şubat 2018).

⁸³ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

üyeleri arasında yer almaktadır. Birliğin en geniş ülkesi Fransa iken en küçük ülke Malta'dır.⁸⁴ Katılan her ülkenin eşit yüzölçümüne sahip olmaması nüfusu da orantısız olarak arttırmıştır.

2.1.1. Birinci Genişleme Dalgası

Avrupa Topluluğu kuruluşundan itibaren büyük başarılar gerçekleştirmiştir. Bunu fark eden diğer Avrupalı ülkeler topluluğa katılmak için başvuru yapmaya başlamışlardır.⁸⁵ Genişlemenin ilk aşamasında İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1973 yılında birliğe katılmışlardır.⁸⁶

2.1.2. İkinci Genişleme Dalgası

İkinci genişleme dalgası 1 Ocak 1981 tarihinde Yunanistan'ın katılımı ile gerçekleşmiştir. Bu katılım birliğin Avrupa kıtasında gerçekleştirdiği ilerlemelerden birini oluşturmaktadır. Böylece birliğin üye sayısı 10'a yükselmiştir.⁸⁷

2.1.3. Üçüncü Genişleme Dalgası

İspanya ve Portekiz'in 1 Ocak 1986 yılında katılımları ile birlik üçüncü genişleme sürecini yaşamıştır. İspanya, 1962 yılında topluluğa ilk kez başvurmuştur. Ancak bu dönemde demokratik yönetim yapısına sahip olmayan ülke gerçekleştirdiği reformlar sayesinde 1986 yılında Portekiz ile birlikte üye olmaya hak kazanmıştır.⁸⁸

İkinci ve üçüncü genişleme dalgalarının ortak özelliği her üç ülkenin de demokratik yönetimlerden uzak olup darbeyle yönetilmeleridir. Bu nedenle bu ülkeler birlikten gelen yardımlar ile demokrasi ortamının gerçekleştirilmesi ve devamlılığının sağlanması ile birliğe üyelik hakkını kazanmışlardır.⁸⁹ Bu ülkelerin katılımı birlik içerisindeki çevre ekonomilerin artmasına neden olmuştur. Bu artış ise bölgesel dengesizliğin artmasını etkilemiş ve entegrasyon hızını düşürücü etki yapmıştır.

⁸⁴ Union Européenne, *Vivre dans l'UE*, https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_fr (26 Mayıs 2018).

⁸⁵ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları*, 11. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 85.

⁸⁶ T. C. Avrupa Birliği Bakanlığı, *Genişlemenin Tarihçesi*, 2017, <https://www.ab.gov.tr/264.html> (20 Şubat 2018).

⁸⁷ Karluk, s. 89.

⁸⁸ Karluk, s. 90.

⁸⁹ İktisadi Kalkınma Vakfı, *AB Genişlemesi*, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=281 (20 Şubat 2018).

2.1.4. Dördüncü Genişleme Dalgası

Dördüncü genişleme dalgası ise iki ve üçün aksine merkez ekonomiye sahip ülkeler ile gerçekleşmiştir. EFTA genişlemesi olarak da adlandırılan bu genişleme ile Birlik'e gelişmiş ekonomik ve demokratik yapılara sahip olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç katılmıştır.⁹⁰

2.1.5. Yeni Almanya

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ikiye bölünmüş ve Berlin Duvarı inşa edilmiştir. Soğuk Savaş'ı simgeleyen bu duvar 1989 yılında yıkılmış, Doğu ve Batı Almanya birleşmiştir. Böylece AB sayı olarak değil ama yüzeysel olarak genişlemiştir.⁹¹

2.1.6. Beşinci Genişleme Dalgası

AB'nin en zor ve yorucu genişleme süreci beşinci genişleme dalgası ile yaşanmıştır. Birlik, bu süreçte çevre ekonomiye sahip on yeni ülkeyi bünyesine katmıştır.

1 Mayıs 2004 tarihinde on Orta ve Doğu Avrupa ülkesi birliğe katılmıştır. Bunlar; Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta, Slovakya ve Slovenya'dır.⁹² Yaşanan bu genişleme ile birlikte farklılıkların daha da arttığı görülmektedir. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki dengesizlikler artarak birliğin bölgesel politikasında değişikliğe gitmesine neden olmuştur.

2.1.7. Altıncı Genişleme Dalgası

1 Ocak 2007 yılında iki Doğu Avrupa ülkesi Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile birliğin üye sayısı 27 olmuştur.⁹³

2004 ve 2007 yıllarındaki iki genişleme dalgası ekonomik açıdan birliğe sorun yaratan ve birlik içerisindeki gelişmişlik farklılıklarını arttıran gelişmeler olmuştur.

⁹⁰ İktisadi Kalkınma Vakfı, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=281 (20 Şubat 2018).

⁹¹ Karluk, s. 93.

⁹² Karluk, s. 101.

⁹³ Union Européenne, **Nouvel élargissement**, https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2000-2009_fr (21 Şubat 2018).

2.1.8. Yedinci Genişleme Dalgası

17 Haziran 2004 yılında aday ülke ilan edilen Hırvatistan 1 Temmuz 2013'te birliğe üye olmuştur. Hırvatistan birliğe katılan yirmi sekizinci ülkedir.⁹⁴ 2013 yılındaki bu dalga son genişleme dalgasıdır.

Yaşanan toplam yedi dalga ile birlikte Birlik 500 milyondan fazla nüfusa sahip olmuştur. Aşağıdaki tablo sayesinde yaşanan genişleme dalgalarının nüfusa etkileri görülmektedir. Birliğin nüfusu, en fazla 2004 yılında artmıştır.

Tablo 5: Genişlemeler ve Nüfusun Değişimi

YER	AB-28	AB (İngiltere Hariç)	AB Hırvatista n'dan önce)	Avro Bölgesi (19 ülke)
ZAMAN				
1960	406,731,754	354,531,754	402,604,332	263,140,292
1973	447,371,544	391,211,759	442,911,815	290,757,638
1981	463,783,352	407,439,783	459,181,883	301,426,708
1986	469,539,989	412,921,094	464,828,137	304,640,663
1989	473,711,655	416,715,205	468,949,690	307,433,114
1995	481,904,006	423,960,534	477,245,113	314,879,272
2004	492,555,798	432,762,039	488,250,073	326,314,018
2007	498,300,775	437,227,496	493,987,245	331,204,579
2013	505,163,008	441,257,711	500,900,868	336,044,966
2017	511,522,671	445,714,098	507,368,458	340,720,409

Kaynak: EUROSTAT, **Güncelleme Tarihi:** 24.04.2018,
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do> (26 Mayıs 2018).

Birlikteki nüfus artışı bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Birlik hayata geçirdiği politikaları aracılığıyla, istihdamı artırmaya, bölgesel farklılıkları azaltmaya, çevresel sorunları çözmeye ve altyapı hizmetlerini geliştirmeye çalışmaktadır. Tüm bunların amacı ise yaşam kalitesini korumak ve geliştirmektir.⁹⁵

⁹⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, **AB Genişlemesi**, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=281 (21 Şubat 2018),

⁹⁵ Union Européenne, **Vivre dans l'UE**, https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_fr (26 Mayıs 2018).

Tablo 6: Genişlemeler ve GSYİH Değişimi

YER	AB	AB (İngiltere Hariç)	Avro Bölgesi (19 Ülke)
ZAMAN			
1995	7,360,030.3	6,338,618.4	5,744,693.9
2004	11,110,715.6	9,176,235.9	8,164,272.9
2007	13,006,697.2	10,754,246.7	9,404,644.6
2013	13,596,773.8	11,522,795.2	9,944,029.8
2017	15,373,553.1	13,041,465.7	11,205,801.3

Kaynak: EUROSTAT, Milyon Avro, **Güncelleme Tarihi:** 14.11.2018, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_gdp&lang=en (18 Kasım 2018).

Birlik, her gelişme süreciyle birlikte sadece nüfus miktarını ve yapısını değil toplam GSYİH'sını da artırmıştır. Bu durum kişi başına düşen GSYİH içinde geçerlidir. Birlik topraklarının genişlemesine rağmen kişi başına düşen GSYİH miktarı da artmıştır. Buna karşılık Birlik içindeki eşitsizlikler de yükselmiştir. Birliğin çevre ve yarı çevre ülkelerinin karşılaştığı bu problemde merkez ülkelerde büyük oranda etkilenmiştir.

Tablo 7: Genişlemeler ve AB'de Kişi Başına Düşen GSYİH

YER	AB	AB (İngiltere Hariç)	Avro Bölgesi (19 Ülke)
ZAMAN			
1995	15,2	14,9	18,1
2004	22,5	21,2	25
2007	26,1	24,6	28,4
2013	26,8	26	29,5
2017	30	29,2	32,9

Kaynak: EUROSTAT, Avro, **Güncelleme Tarihi:** 14.11.2018, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10_pc&lang=en (18 Kasım 2018).

2.2. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma yerel yönetimlerin sahip olduğu kaynakların ön plana çıkarılmasını amaçlamaktadır. Birlik, geliştirdiği bölgesel politika aracılığı ile bölgelerin kalkınmalarına katkıda bulunmaktadır.

Farklı ekonomik yapılara sahip bölgelerin, ekonomik başarılarının farklılık nedenleri bölgesel kalkınmanın inceleme alanını oluşturmaktadır.⁹⁶

Bölgesel kalkınmanın üzerinde durduğu başlıca sorunlar arasında; bölgeler arasındaki eşitsizlikler, rekabet gücünün artırılması, yeniden yapılanma, sanayi bölgeleri, yerel istihdamın artırılması, yerel hizmet, toplumun yaşlanması, göç, kent ve kırsal arasındaki eşitsizlikler, ekonomik çeşitliliği ve çevrenin yetersizliği bulunmaktadır.⁹⁷

2.2.1. Bölgesel Kalkınma Politikasının Hukuki Temelleri

Bölgesel politika; Birlik içerisinde ekonominin büyümesini, kalkınma politikasının devamlılığını, rekabet ortamının artırılmasını ve yeni istihdam alanlarının oluşturulmasını amaçlamaktadır.⁹⁸

Avrupa Birliği bölgesel politikası, Avrupa'da daha büyük ekonomik ve sosyal uyumu inşa etmeyi amaçlamaktadır.⁹⁹

⁹⁶ Robyn Eversole, "Economies With People In Them: Regional Futures Through The Lens Of Contemporary Regional Development Theory", *Australasian Journal of Regional Studies*, 2017, Vol. 23, No. 3, <http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=0212699u4/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/abicomplete/docview/1982075997/fulltextPDF/4683895EBD14513PQ/6?accountid=12251> (13 Mart 2018), s. 307.

⁹⁷ *Regional Economic Development Policies In Europe*, 2012, <http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=021267qjh/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/conteuropel/docview/1220741281/fulltextPDF/70DD266B8205472APQ/21?accountid=12251> (10 Şubat 2018).

⁹⁸ Commission Européenne, **La principale politique d'investissement de l'UE**, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/policy/what/investment-policy/ (8 Eylül 2017).

⁹⁹ Steve Martin, "The Effect of EU Regional Policy on Local Institutional Structures and Policies", John Bachtler ve Ivan Turok (Ed.), içinde (51-66), **The Coherence of EU Regional Policy Constating Perspectives on the Structural Funds**, London: Regional Studies Association, s. 51.

2.2.1.1. Roma Antlaşması

Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarından olan Roma Antlaşması açık ve net olarak "bölgesel politika" kavramına değinmemektedir. Ancak antlaşmanın giriş¹⁰⁰ kısmında yer alan ülkelerin kalkınmasının ve sahip oldukları farklılıkların azaltılması amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Bu sorunun çözümü amacıyla mali açıdan desteklerin olacağı üzerinde durulmuştur.¹⁰¹ Bundan dolayı, politika birliğin ilk kuruluş yıllarında gereken yasal dayanağa sahip olamamıştır.¹⁰²

2.2.1.2. 1972 Paris Zirvesi

1972 yılının Ekim ayında toplanan zirvede yayınlanan metnin 5. maddesi¹⁰³ "bölgesel politika" başlığı ile düzenlenmiştir.

2.2.1.3. 1986 Avrupa Tek Senedi

Avrupa Tek Senedi, 14 Şubat 1986 yılında Fransa, Belçika, Federal Almanya Cumhuriyeti, İspanya, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve Büyük Britanya tarafından; 28 Şubat 1986'da İtalya, Danimarka ve Yunanistan tarafından imzalanarak 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.¹⁰⁴

Bölgesel politikaya, Avrupa Tek Senedi'nin beşinci bölümünde "Ekonomik ve Sosyal Uyum" başlığı altında değinilmektedir. Bu bölüm, antlaşmanın 130. maddesinde a ve e fıkraları arasında yer almaktadır.¹⁰⁵

2.2.1.4. Maastrich Antlaşması

1992 yılında imzalanan Maastrich (Avrupa Birliği) Antlaşması, 130. maddesinde "Ekonomik ve Sosyal Uyum" başlığı ile bölgesel politikaya yer vermiştir.¹⁰⁶ Antlaşma ile beraber Bölgeler Komitesi ve Uyum Fonu kurulmuştur.

¹⁰⁰ *Bakınız EK 1.*

¹⁰¹ Gökçe Karaaslan, "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Politikalar ve Kalkınma Ajansları", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2008), acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/4067/4545.pdf (14 Mart 2018), s. 6.

¹⁰² Haydar Çakmak, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, 3. Baskı, Ankara: Barış kitap, 2011, s. 63.

¹⁰³ *Bakınız EK 2.*

¹⁰⁴ *Acte unique européen*, http://ultraliberalisme.online.fr/Documents/UE/1986_02_14.pdf (5 Nisan 2018).

¹⁰⁵ *Bakınız EK 3.*

2.2.1.5. Amsterdam Antlaşması

2 Ekim 1997 yılında Amsterdam'da imzalanan antlaşma Avrupa Birliği Antlaşması olarak bilinen Maastricht Antlaşması'nın çeşitli hükümlerinde değişikliklere gitmiştir.¹⁰⁷

2.2.1.6. Gündem 2000

Gündem 2000, Yapısal Fonların var olan şartlarını değiştirmiştir. Artık fonlar üç ana hedefe göre şekillenmeye başlamıştır. Bunlar;

Hedef 1: Geri kalmış bölgelerin kalkınmalarının sağlanması,

Hedef 2: Geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal yapılarında değişiklik,

Hedef 3: Eğitim ve istihdam sistemlerinin değiştirilmesi olarak sıralanmaktadır.

Yapısal Fonların verimliliğinin artırılması amaçlanmaktadır.¹⁰⁸

2.2.1.7 Lizbon Stratejisi

Avrupalı yöneticiler 23-24 Mart 2000 tarihinde birliğin istihdam, sosyal uyum ve ekonomik yenilik sorunlarını tartışmak üzere bir araya gelmişlerdir.¹⁰⁹

Konsey'de belirlenen hedefler doğrultusunda rekabet gücü, etkinlik, istihdam kalitesinin ve katılımın yüksek olduğu ekonomi ulaşılması amaçlanmaktadır.¹¹⁰

Lizbon Stratejisi kapsamında özellikle 3 ana başlık etrafında toplanmıştır. Bunlar;

1. Ekonomik Alan: Rekabetçi, dinamik ve bilgiye dayalı ekonomiye hazırlayan alan,

¹⁰⁶ Bakınız EK 4.

¹⁰⁷ Bakınız EK 5.

¹⁰⁸ EUR-Lex Access to European Union law, **Agenda 2000: pour une Union plus forte et plus large**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=LEGISSUM:l60001> (20 Mayıs 2018).

¹⁰⁹ T. C. Avrupa Bakanlığı, *Conseil Européen Lisbonne 23 et 24 Mars 2000 Conclusions de la Présidence*, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_4_zirveler_1985_sonrasi/2000_3_lizbon_zirvesi_baskanlik_sonuc_bildirgesi_fr.pdf (13 Ağustos 2018).

¹¹⁰ **Le Figaro**, "Les grands axes de la «stratégie de Lisbonne»", 29 Ekim 2007, <http://www.lefigaro.fr/international/2007/10/29/01003-20071029ARTFIG00231-les-grands-axes-de-la-strategie-de-lisbonne.php> (4 Ağustos 2018).

2. **Sosyal Alan:** Yatırım alanı insan olan ve sosyal dışlanmaya karşı çıkıp Avrupa sosyal modernizasyonuna ağırlık veren alan,

3. **Çevresel Alan:** Avrupa ekonomik büyümesini dengeli doğal kaynak kullanımına yönlendirilmesini destekleyen alandır.¹¹¹

İstenileni tam olarak veremeyen Lizbon Stratejisi Mart 2005'te alınan karar ile birlikte "büyüme ve istihdam" üzerine odaklanarak yeniden formüle edilmiştir.¹¹²

Lizbon Stratejisi artık aşağıdaki hedeflere ulaşmayı amaçlamaya başlamıştır;

- Büyüme ve istihdam,
- Stratejinin basitleştirilmesi ve
- Ulusal Reform Programı aracılığı ile birlikte üye devletler tarafından

stratejinin daha fazla kabul görmesidir.¹¹³

2.2.1.8. Nice Antlaşması

2003 yılında imzalanan Nice Antlaşması, AB organlarından "Bölgesel Komite" yi yeniden düzenlemiştir.

Bölgeler Komitesi, bölgesel veya yerel yetki sahibi temsilcilerden oluşur, bu temsilciler seçimle işbaşına gelir ve seçilmiş bir meclise karşı sorumludurlar. En fazla üye sayısı 350'dir. Dört yıllığına seçilen üyeler yeniden seçilebilirler. Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere 24, İspanya, Polonya 21, Romanya 15, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Belçika, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Bulgaristan 12, Danimarka, İrlanda, Finlandiya, Slovakya, Litvanya 9, Letonya, Slovenya, Estonya 7, Kıbrıs, Lüksemburg 6 ve Malta 5 üye sayısına sahiptir.¹¹⁴

2.2.1.9. Lizbon Antlaşması

Lizbon Antlaşması, Amsterdam'da olduğu gibi Maastricht Antlaşması'nda bazı değişikliklere gitmiştir. Daha öncesinde "Ekonomik ve Sosyal Uyum" olarak

¹¹¹ European Parliament, **The Lisbon Strategy 2000-2010 An analysis and evaluation of the methods used and results achieved**, <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf> (9 Ağustos 2018).

¹¹² Clementina Ivan-Ungureanu ve Monica Marcu, "The Lisbon Strategy", Romanian Journal of Economic Forecasting, 1-2006, s. 74-83, http://www.ipe.ro/rjef/rjef1_06/rjef1_06_6.pdf (9 Ağustos 2018).

¹¹³ Le Gouvernement du Grand-Duché de Luxembourg, **Stratégie de Lisbonne (2000-2010)**, <https://odc.gouvernement.lu/fr/domaines-activite/programme-national-de-reforme/strategie-de-lisbonne-2000-2010.html> (13 Ağustos 2018).

¹¹⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, **Nice Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa Topluluklarını Kuran Antlaşmalar ve İlgili Hükümleri Değiştiren Antlaşma)**, İKV: 174, İstanbul, Haziran 2003, [https://www.ikv.org.tr/images/files/A7-tr\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/A7-tr(1).pdf) (24 Mayıs 2019), s. 14.

tanımlanan politikaya teritoryal (bölgesel) kavramı eklenmiştir. Artık politika “Ekonomik, Sosyal ve Bölgesel Uyum” olarak tanımlanmaktadır. Böylece politikanın kapsamı genişlemiş bulunmaktadır. Antlaşma üye ülkelerden ekonomik, sosyal ve teritoryal uyumla birlikte ülkeler arasında dayanışmanın artmasını hedeflemektedir.

2.3. Avrupa 2020 Stratejisi

2008 yılında başlayan ekonomik kriz AB'nin tarihinde gördüğü en zorlu krizlerden ilkidir. Kriz, Lizbon Stratejisi ile gerçekleşen gelişmelerin sona ermesine neden olmuştur. 2008 krizi ve Lizbon Antlaşması'nın istenileni tam olarak verememesi AB'yi yeni strateji geliştirmeye yöneltmiştir. 10 Ocak 2010 tarihinde AB, sosyal ortakların, iş ve akademik çevrelerin, STK'ların, bölgesel ve yerel katılımı ile uzun bir süreç sonucunda hazırlanan 2020 Strateji'sini Lizbon Antlaşması'nın devamı niteliğinde yayınlamıştır.¹¹⁵

Günden güne ilerleyen birlik zamanla politikalarını geliştirmekte ve yenilemektedir. AB bölgesel politikası 2020 Stratejisi doğrultusunda belirlenen yeni hedeflerle yoluna devam etmektedir.

2014-2020 yıllarını kapsayan bu stratejinin gerçekleştirdiği değişikliklerden biri Uyum Politikası'nı AB 2020 Büyüme ve İstihdam Stratejisi ile birleştirmektir.¹¹⁶

AB 2020 Stratejisi, sürdürülebilir, akıllı ve kapsayıcı büyümeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda getirdiği yenilikler ve belirlediği hedeflere ulaşmak için çalışmaktadır. Birliğin belirlediği beş ana hedef çerçevesinde program sürdürülmektedir.

¹¹⁵ Marioara Jordan, Mihaela Nona Chilian ve Gabriela Ciurariu, “Europe 2020 Strategy – the Successor to Lisbon Strategy and a New Reference Framework of the European Economic Policy - Part I”, Economy Transdisciplinarity Cognition, 2017, sayı: 20, cilt:1, s. 38-47, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126elhl/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/eastcentraleurope/docview/1916946949/fulltextPDF/DC5AAC9DA33342A1PQ/5?accountid=12251> (31 Temmuz 2018).

¹¹⁶ Lela Tijanić, “Realisation of The Europe 2020 Strategy and The Structural Funds Allocation by Thematic Field of Intervention in European Regions”, Ekonomski Vjensnik/Econviews, 2018, sayı:31, cilt:1, s. 87-98, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126elhl/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/eastcentraleurope/docview/2066622588/fulltextPDF/DC5AAC9DA33342A1PQ/1?accountid=12251> (31 Temmuz 2018).

Hedefler:¹¹⁷

- 20-64 yaş grubunda çalışanların oranını %69'dan %75'e çıkarmak,
- Araştırma ve geliştirmeye ayrılan bütçenin birlik GSYİH'sının % 3'ü olmasını sağlamak,
 - Sera gazı salınımını 1990'lı yıllara kıyasla % 20'sine indirmek ve yenilenebilir enerji kullanımı arttırmak,
 - Okulu erken bırakma oranını % 10'unun altına düşürmek, yüksek öğrenim mezunlarının oranını artırmak,
 - 20 milyon insanın yoksulluktan kurtulmasını sağlamaktır.¹¹⁸

Birlik geliştirdiği bu strateji sayesinde genişleyen bütünlüğünün ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayabilecektir. Bununla yetinmeyen topluluk aynı zamanda bireylerin yaşam standartlarını iyileştirme yönünde somut adımlar atmış bulunmaktadır. Belirlenen hedefler birliğin, çevrenin, vatandaşların geleceğini doğrudan etkileyebilmektedir. Gerçekleştirilmek istenen ekonomik, sosyal ve bölgesel uyuma yönelik çalışmalar gerçekleştirilme imkanı mümkün olmaktadır.

¹¹⁷ T. C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Avrupa 2020 Stratejisi'ne ilişkin Duyuru**, 2010, <https://www.ab.gov.tr/45169.html> (27 Mayıs 2018).

¹¹⁸ European Commission, **Europe 2020: Europe's Growth Strategy**, 2013, http://epan2.antagonistikotita.gr/uploads/europe_2020explained.pdf (27 Mayıs 2018).

2.4. Avrupa Birliği Bölgesel Politika Mali Yardımları

Birlik, üye ve aday ülkelere politikaya uyum sürecinde yapısal ve yatırım fonları adları altında mali destek vermektedir.

Yapısal fonlar, birlikteki bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasını amaçlamaktadır.¹¹⁹ Birlik tarafından imzalanan her kurucu ve tamamlayıcı antlaşma bölgesel politikanın kapsamı ile birlikte yapısal fonların gelişimini de sağlamıştır. Fonlar, politikanın etkili ve verimli finansmanları arasında yer almaktadır.

2.4.1. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF)

1974 yılında Paris Zirvesi'nde kurulması kararlaştırılan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu,¹²⁰ 1975 yılının Mart ayında birliğin bölgesel eşitsizlikler sorununu çözmek amacıyla kurulmuştur.¹²¹

ERDF, KOBİ'lerin desteklenmesi, düşük karbon ekonomisi, dijital strateji, araştırma ve yeniliği kapsayan “tematik konsantrasyon” alanında yatırım önceliği vermektedir.¹²²

Avrupa Komisyonu tarafından 2014-2020 mali yılı için ERDF'ye 281 milyar Avro tutarında bütçe ayrılmıştır. ERDF, aynı zamanda Bölgesel İşbirliği doğrultusunda Interreg-sınır ötesi, ulus ötesi ve bölgeler arası işbirliği programlarının finansmanında da rol oynamaktadır.¹²³

¹¹⁹ Diana-Mihaela Dobrescu ve Emilian M. Pociovalișteanu, “The Role of Structural Funds in Economic and Social Cohesion Process”, European Research Studies, 2009, sayı:12, cilt:2, s.27-36, <http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=021267qj0/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/conteuropa/docview/89157206/fulltextPDF/70DD266B8205472APQ/6?accountid=12251> (10 Şubat 2018).

¹²⁰ Ian Bache and Stephen George, **Politics in the European Union**, Press 1, New York: Oxford University, 2006, s. 461.

¹²¹ Çakmak, s. 63.

¹²² Commission Européenne, **Fonds Européen de Développement Régional**, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/funding/erdf/ (13 Ağustos 2018).

¹²³ European Structural and Investment Funds, **European Regional Development Fund**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/erdf> (13 Ağustos 2018).

Tablo 8: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu Bütçesinin Dağılımı

Araştırma ve Yenilik (İnovasyon)	62 milyar Avro
KOBİ'lerin Rekabet Gücü	50 milyar Avro
Düşük Karbon Ekonomisi	47 milyar Avro
Altyapı Hizmetleri	32 milyar Avro
Çevrenin Korunması ve Kaynak Verimliliği	25 milyar Avro
Bilgi ve İletişim Teknolojileri	18 milyar Avro
Sosyal İçerme	16 milyar Avro
Mesleki Eğitim	8 milyar Avro
Teknik Destek	7 milyar Avro
İklim Değişikliği ve Önlenmesi	5 milyar Avro
Sürdürülebilir ve Kaliteli İstihdam	4 milyar Avro
Verimli Kamu Yönetimi	1 milyar Avro
Seyrek Nüfuslu Alanlar	819 milyon Avro

Kaynak: European Structural and Investment Fund, **European Regional Development Fund**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/erdf> (13 Ağustos 2018), verilerinden yararlanılarak yaklaşık değerler ile oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablo, Avrupa Komisyonu tarafından ERDF'ye ayrılan bütçenin hangi alanlarda kullanıldığını göstermektedir. Buna göre fon bütçesinin büyük bir kısmı seyrek nüfuslu alanlarda kullanılmaktadır.

2.4.2. Avrupa Sosyal Fonu (ESF)

Avrupa Sosyal Fonu, istihdamın, iş olanaklarının artırılması, işsizliğin azaltılması için çalışmalarda bulunmaktadır. Ülkelerden gelen projeleri desteklemektedir. Yatırımlarını, özellikle gençler ve işçiler üzerine yönlendirmektedir. Avrupa 2020 Stratejisi kapsamında çalışmalarını sürdürmektedir.¹²⁴

Avrupa Sosyal Fonu, sürdürülebilir ve kaliteli istihdam alanı, teknik ve mesleki eğitim, verimli kamu yönetimi gibi alanları desteklemektedir. ESF'nin toplam bütçesi 2014-2020 dönemi için 121 milyar Avro olarak belirlenmiştir. Bu mali dönem içerisinde ESF fonlarına en fazla bütçe ayrılan ülke 17 milyar Avro ile İtalya

¹²⁴ Commission Européenne, **Fonds Social Européen**, <http://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=35&langId=fr> (21 Mayıs 2018).

olmaktadır. Lüksemburg ise 40 milyon Avro ile Birlik sıralamasının sonunda yer almaktadır.¹²⁵

Tablo 9: Ülkelere Göre ESF Bütçeleri (Milyar Avro)

ÜLKE	AB Miktarı	Ülke Miktarı	Toplam
Almanya	7,495,616,321	5,044,242,163	12,539,858,484
Avusturya	442,087,353	433,651,942	875,739,295
Belçika	973,364,655	1,201,024,470	2,174,389,125
Bulgaristan	1,464,939,031	256,193,790	1,721,132,821
Çek Cumhuriyeti	3,416,403,254	786,152,365	4,202,555,619
Danimarka	213,024,265	197,929,012	410,953,277
Estonya	576,583,967	105,615,654	682,199,621
Finlandiya	518,262,892	518,262,892	1,036,525,784
Fransa	5,553,721,885	4,256,707,783	9,810,429,668
GKRY	114,307,303	20,171,881	134,479,184
Hırvatistan	1,414,738,021	249,659,654	1,664,397,675
Hollanda	510,282,703	520,488,357	1,030,771,060
İngiltere	4,759,393,402	3,933,079,868	8,692,473,270
İrlanda	476,370,407	476,370,407	952,740,814
İspanya	7,087,214,991	3,158,893,529	10,246,108,520
İsveç	719,938,370	719,938,370	1,439,876,740
İtalya	10,192,857,615	7,272,404,095	17,465,261,710
Letonya	609,544,789	107,566,740	717,111,529
Litvanya	1,095,501,471	193,323,791	1,288,825,262
Lüksemburg	20,056,223	20,056,223	40,112,446
Macaristan	4,633,914,942	977,417,787	5,611,332,729
Malta	105,893,448	26,473,362	132,366,810
Polonya	12,923,346,555	2,279,660,635	15,203,007,190
Portekiz	7,319,752,465	1,497,727,993	8,817,480,458
Romanya	4,622,917,320	811,053,914	5,433,971,234
Slovakya	2,045,419,821	415,922,044	2,461,341,865
Slovenya	718,769,595	179,692,403	898,461,998
Yunanistan	3,899,892,473	1,139,551,585	5,039,444,058

Kaynak: European Structural and Investment Fund, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/dataset/ESF-budget-breakdown-per-country/hvf5-3qw8> (25 Mayıs 2019).

¹²⁵ European Structural and Investment Funds, **European Social Fund**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/esf> (13 Ağustos 2018).

Birliğe üye ülkeler sadece gelen yardımlarla bağlı kalmamaktadır. Ulusal bütçelerinden de önemli pay ayırarak özellikle istihdamın niteliğinin ve oranının artırılmasına yönelik önemli projeler geliştirmektedir. Bu projeler aynı zamanda ESF tarafından finansal olarak da desteklenmektedir.

2.4.3. Uyum Fonu

1991 yılında Maastricht Antlaşması ile kurulan fon, 1993 yılındaki Birlik bütçesi ile yürürlüğe girmiştir. Uyum fonundan ülke içindeki kişi başına düşen GSMH'ları AB ortalamasının %90'ından az olan ülkeler yararlanabilmektedir. Fonun asıl kuruluş amacı; Birlik üyelerinden 4 ülkenin ekonomik ve parasal birliğe giriş sürecinde hazırlanmalarına destek olmaktır. Bu ülkeler, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda'dır.¹²⁶ Çevrenin geleceği ve ulaşım altyapısının özellikle demiryollarının iyileştirilmesi amacıyla çalışmalar yapmaktadır.¹²⁷

Uyum Fonu, sürdürülebilir kalkınma, çevre problemlerinin çözümü, teknik sorunların çözülmesi amacıyla destekte bulunmaktadır. Ancak bunu yaparken fon, üye ülkelerin ihtiyaçlarını ve altyapılarını göz önünde bulundurmaktadır. Fon, nükleer santrallerin yapımı, tütün ve mamullerinin üretilmesi ve satılması gibi çevreye ve topluma zararlı olan yatırımları desteklememektedir.¹²⁸

2014-2020 döneminde Bulgaristan, Kıbrıs, Hırvatistan, Estonya, Yunanistan, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Çek Cumhuriyeti Uyum Fonu'ndan yararlanacak ülkeler içerisinde yer almaktadırlar.¹²⁹

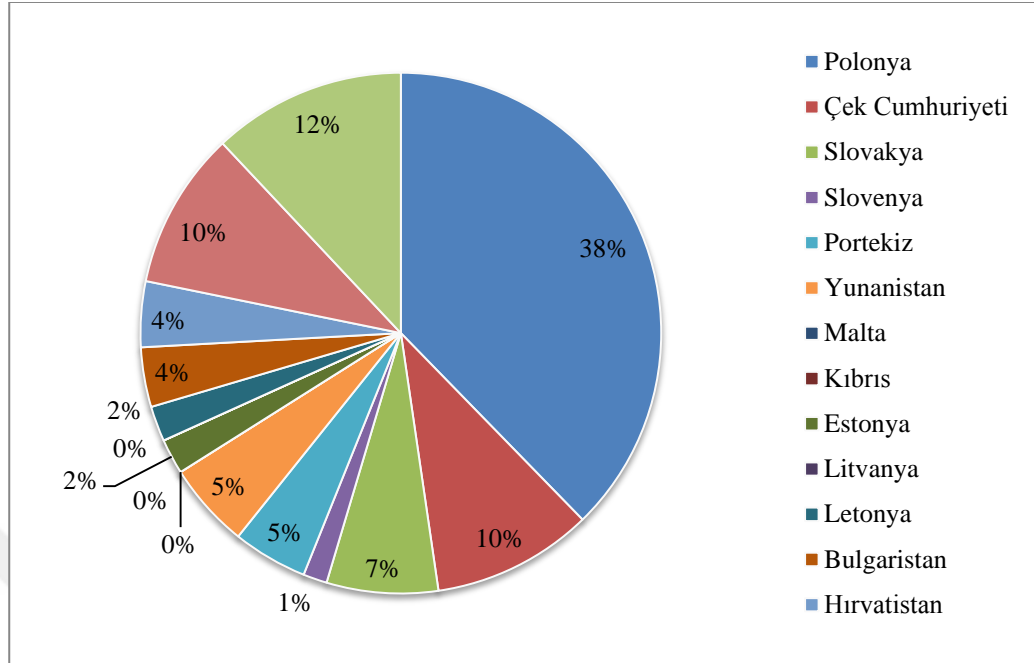
¹²⁶Nurettin Bilici, "Bölgesel Farklılıklar Sorunu ve Çözüm Çabaları", Belgin Akçay, Sevilay Kahraman ve Sanem Baykal (Ed.), içinde 93-106, **Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler**, Ankara: Seçkin, 2008, s. 98.

¹²⁷ Ian Barnes and Pamela M. Barnes, **The Enlarged European Union**, First Published, UK: Longman Group UK Limited, 1995, s. 285.

¹²⁸ *RÈGLEMENT (UE) No 1300/2013 DU PARLEMENT EUROPÉEN ET DU CONSEIL*, 2013, Journal officiel de l'Union européenne, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1300&from=FR> (21 Mayıs 2018).

¹²⁹ Commission Européenne, **Fonds de Cohésion**, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/funding/cohesion-fund/ (14 Ağustos 2018).

Grafik 2: Ülkelere Göre Uyum Fonu Bütçeleri (Milyar Avro)

Kaynak: European Structural and Investment Funds, **Cohesion Fund**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/cf> (14 Ağustos 2018).

Grafiğe göre uyum fonundan en fazla yararlanan ülke Polonya iken Malta en az yararlanan ülkedir. Bütçeler ülkelerin nüfusu ve yüzölçümleri dikkate alınarak düzenlenmektedir. Bu nedenle Malta en küçük bütçeye sahiptir.

2.4.4. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (EAGGF)

Kırsal alanlarda tarımın desteklenerek bölgesel eşitsizliklerin azaltılması amacıyla kurulmuştur. Diğer yapısal ve yatırım fonları ile aynı hedefler doğrultusunda çalışmaktadır. Ortak Tarım Politikası ile işbirliği halinde çalışan fon, Avrupa Kırsal Kalkınma Politikası'nı finanse etmektedir.¹³⁰

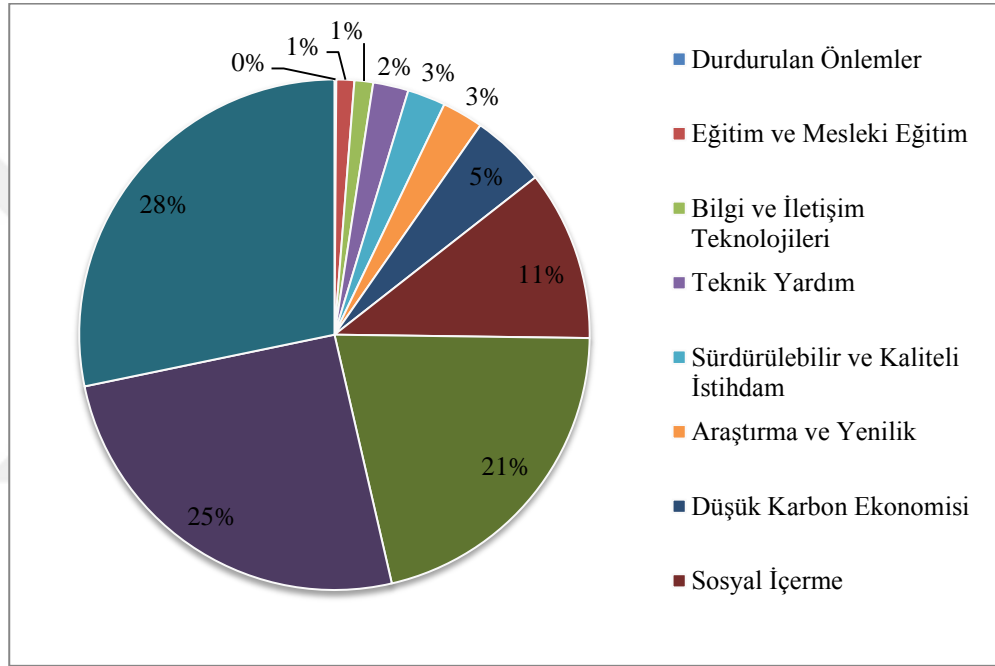
Tarımsal işletmelerin yenilenmesi, çiftçilerin mesleki ve teknik eğitimlerini, ormanların genişletilmesini, geri kalmış bölgelerin tarım alanlarının iyileştirilmesi, yerel ekonomik aktivitelerin geliştirilmesi ve tarım ürünlerinin üretimi ve pazar bulunması sorunlarını çözmeye yönelik ülkelere finansman sunmaktadır.¹³¹

¹³⁰Commission Européenne, **Agriculture et Développement Rural**, https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_fr (22 Mayıs 2018).

¹³¹Commission Européenne, **2000-2006: Le Fonds européen d'Orientation et de Garantie agricole**, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/prord/prords/prdsc_fr.htm (22 Mayıs 2018).

AB tarafından finanse edilen tarımsal faaliyetler 2007 yılına kadar iki ayrı fon aracılığı ile desteklenmektedir. Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (EAGF) ile tarımsal piyasaların işlemesine yönelik önlemler ve çiftçiler desteklenmektedir. Buna karşılık Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu kırsal bölgelerin kalkınmasına öncelik vermektedir. 1 Ocak 2007 tarihinde çıkarılan 1290/2005 sayılı yönetmelik ile bu iki fon birleştirilerek Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu adını almıştır.¹³²

Grafik 3: EAGGF'nin Kullanım Alanlarına Göre Bütçe Dağılımı

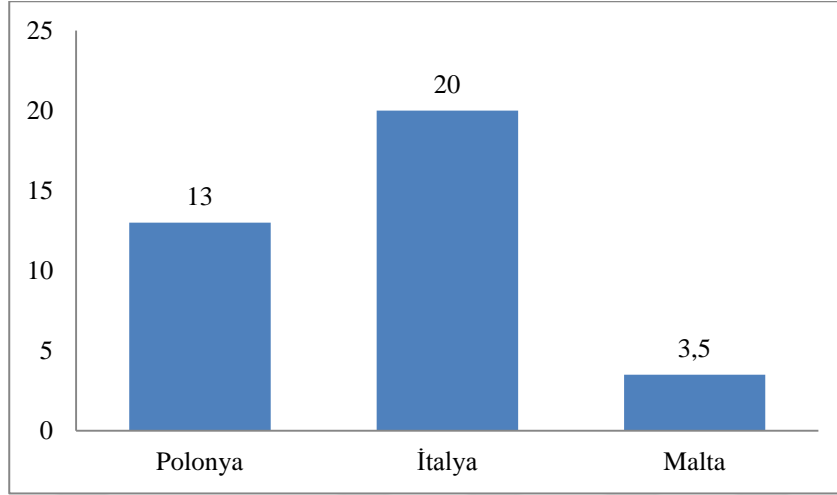

Kaynak: European Structural and Investment Funds, **European Agricultural Fund for Rural Development**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/eafrd> (31 Ağustos 2018).

Grafik 3, AB'nin 2014-2020 programında EAGGF fonu için bütçeden ayrılan payın dağılımını göstermektedir. Grafiğe göre, AB bu bütçe döneminde en çok sürdürülebilir ve kaliteli istihdamın artırılmasına yönelik finansman sunmaktadır. Birlik, 2020 stratejisinde vurguladığı düşük karbon stratejisinin geliştirilmesine yönelik olarak da ülkeleri desteklemektedir.

¹³² **European Agricultural Fund**, <https://eufunds.gov.mt/en/EU%20Funds%20Programmes/Agricultural%20Fisheries%20Fund/Pages/European-Agricultural-Fund.aspx> (25 Ağustos 2018).

Grafik 4: Yararlanıcı Ülkelere Göre Bütçe Dağılımı (Milyar Avro)

Kaynak: European Structural and Investment Funds, **European Agricultural Fund for Rural Development**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/eafrd> (31 Ağustos 2018) verilerinden yararlanılarak yaklaşık değerler ile oluşturulmuştur.

Birliğin dördüncü büyük ekonomisi konumunda yer alan İtalya, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'ndan yararlanıcılarından ilk sırada yer alırken birliğin en küçük yüzölçümüne sahip Malta, fondan en düşük miktarda yararlanan ülke konumundadır.

2.4.5. Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Yardım Aracı (FIFG)

1993 yılında yapısal fonlar kapsamına katılan¹³³ Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Yardım Aracı fonu, balıkçılık sektörünü destekleyerek gelişimini sağlamaktadır. Fon;

- Balıkçılık sektörünün diğer sektörlerde olduğu gibi sürdürülebilirlik şartlarına uyumu sağlamayı,
- Kıyı bölgelerde yaşayan nüfusun gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğinin artmasını sağlamayı,
- Avrupa'daki kıyı bölgelerinde yeni iş alanları yaratılmasını ve yaşam kalitesini arttırmaya yönelik çalışmalar yapmayı ve
- Finansman kaynaklarına ulaşılmasını kolaylaştırmayı hedeflemektedir.¹³⁴

¹³³ Bache and S. George, s. 458.

Ortak Balıkçılık Politikası'nın amaçlarına ulaşabilmek amacıyla çalışmalarda bulunan fon, 2014-2020 program döneminde AB tarafından 5 749 331 600 Avroluk bütçe ile desteklenmektedir.¹³⁵

2.5. Aday Ülkelere Yönelik Fonlar

AB, üye ülkelere olduğu gibi aday ülkelere de geliştirdiği fonlar aracılığıyla mali destekte bulunmaktadır. Aday ülkelere finansman sağlanmasının en önemli nedeni, 2004 yılında gerçekleşen beşinci genişleme dalgasıdır. Gerçekleşen genişleme dalgası ile AB bölgesel politikasında değişikliğe gidilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Aday ülkelere yönelik fonlar çeşitli adlar altında ülkelere sunulmaktadır. Bu bölümde bu fonlardan bahsedilecektir.

2.5.1. Katılım Öncesi Mali Yardımlar (IPA)

IPA programları sayesinde aday ülkelerin birlik üyelik şartlarının sağlanması için destekte bulunmaktadır.¹³⁶ Aday ülkelerin idari yapılarının düzenlenmesini sağlayan PHARE, tarım ve kırsal kalkınmayı destekleyen SAPARD ve ulaşım ve taşımacılığın gelişimini sağlayan ISPA, geliştirilen projeleri destekleyerek ülkelere mali yardımlar yapmaktadır.¹³⁷

Aday ve potansiyel aday ülkelerin yararlandığı bu yardımların amacı, ülkelerin birliğe uyum sürecini hızlandırmaktır. IPA ile gerçekleştirilen yardımlar beş ana gruba ayrılmaktadır:

- Var olan kurumların güçlendirilmesi ve modernize edilmesi,
- Sınır ötesi işbirliği,
- Beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik yardımlar,
- Kırsal kalkınmaya yönelik yardımlar ve

¹³⁴ Commission Européenne, **Fonds européen pour les affaires maritimes et la pêche (FEAMP)**, https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/emff_fr (31 Ağustos 2018).

¹³⁵ European Structural and Investment Funds, **European Maritime Fisheries Fund**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/emff> (31 Ağustos 2018).

¹³⁶ Nihal Samsun, "Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye", **(Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, SBE, 2005), <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2178/2853.pdf?show> (22 Mayıs 2018), s. 66.

¹³⁷ Bache and S. George, s. 480.

- Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik yardımlardır.¹³⁸

2007-2013 döneminde geçerli olan IPA 11,5 milyar Avroluk bütçeye sahiptir. 2014-2020 yılları arasında geçerli olan IPA II programının ise 11,7 milyar Avro bütçesi bulunmaktadır. Yararlanan ülkeler; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye'dir.¹³⁹

231/2014 nolu düzenleme ile yürürlüğe giren IPA II programı, politik ve ekonomik reform, sosyal ve bölgesel kalkınmayı amaçlamaktadır. Program, aday ve potansiyel aday ülkelerin birliğe hazırlıklarını ve bölgesel işbirliğini ve entegrasyonunu gerçekleştirmeye yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Program fonları, aday ülkelerin hazırlık aşamalarını, kurumların geliştirilmesi, istihdam, bölgesel işbirliği ve bütünleşmeyi, eğitim, cinsiyet eşitliği, sosyo-ekonomik kalkınma, tarımsal ve kırsal kalkınma ve insan kaynakların geliştirilmesini finanse etmektedir.¹⁴⁰

Aşağıdaki tabloda 2014-2020 yılları arasında aday ve potansiyel aday ülkelere IPA programı kapsamında gerçekleştirilecek mali yardımlar gösterilmektedir. Bu ülkelerden Türkiye hem nüfusunun fazlalığı hem de yüzölçümünün genişliği sayesinde en fazla yardımı almaktadır. AB tarafından yapılan mali yardımlar; demokrasi-hükümet, hukukun üstünlüğü ve temel haklar, çevre ve iklim değişikliği, ulaşım, rekabetçilik ve yenilikçilik, eğitim, istihdam ve sosyal politikalar, tarım ve kırsal kalkınma alt birimlerinde kullanılmaktadır.

¹³⁸ Bilici, s. 100.

¹³⁹ European Commission, **Overview - Instrument for Pre-accession Assistance**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en (31 Ağustos 2018).

¹⁴⁰ European Parliamentary Research Service Blog, **How the EU budget is spent: Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II)**, 6 Haziran 2017, <https://epthinktank.eu/2017/06/06/how-the-eu-budget-is-spent-instrument-for-pre-accession-assistance-ipa-ii/> (31 Ağustos 2018).

Tablo 10: Ülkelere IPA II Kapsamında Yapılan Mali Yardımlar (Milyon Avro)

	2014	2015	2016	2017	2018-2020
Arnavutluk	83.7	86.9	89.7	92.9	296.3
Bosna-Hersek	-	37.2	47	60.3	167.1
Makedonya	85.7	88.9	91.6	94.9	303.1
Kosova	83.8	85.9	88.7	91.9	295.3
Karadağ	35.9	35.6	37.5	39.6	118.5
Sırbistan	195.1	201.4	207.9	215.4	688.2
Türkiye	620.4	626.4	630.8	636.4	1,940.0

Kaynak: European Commission, **European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations**, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/>, (31 Ağustos 2018), verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.5.2. PHARE (Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı)

PHARE programı, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğin beklediği üyelik yeterliliğine sahip olabilmesi amacıyla geliştirilen programdır.¹⁴¹ Program, üyelik sonrasında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından finanse edilmektedir.¹⁴² Başlangıçta, Polonya ve Macaristan ekonomilerinin yapılandırılmasına yönelik olarak geliştirilen PHARE programı, bu ülkelerin demokrasilerine ekonomik yardım sağlamayı amaçlayan uluslararası bir yardım olarak tanımlanmaktadır. Bu ülkelerin serbest ve özel girişimlere dayalı piyasa ekonomisine ulaşmasını amaçlayan fon, ülkelere teknik, altyapı ve ekonomik destekte bulunmaktadır.¹⁴³ Fon zamanla diğer aday ülkelere yönelik olarak da kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁴¹ *European Union support for Roma communities in Central and Eastern Europe*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/brochure_roma_oct2003_en.pdf (22 Mayıs 2018).

¹⁴² Dobrescu ve E. M. Pociovalișteanu, s. 31.

¹⁴³ European Parliament, **Briefing No 33**

The PHARE Programme and the enlargement of the European Union, http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1_en.htm (31 Ağustos 2018).

2.5.3. ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı)

ISPA, birliğin çevre ve ulaşım politikalarının beklentilerini karşılayabilmek için aday ülkelere mali yardımda bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Uyum Fonu'nu destekleyici rol üstlenmektedir.¹⁴⁴ Diğer katılım öncesi mali destek programları gibi Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini üyeliğe hazırlamak amacıyla geliştirilmiştir.

ISPA programının amaçları; AB'nin çevre düzeyini yükseltmek, trans-Avrupa ulaşım ağlarının ve yollarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesidir.¹⁴⁵ ISPA programından yararlanan ülkeler üyelik sonrasında Uyum Fonu'ndan yararlanmaktadırlar.¹⁴⁶

2.5.4. SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı)

Ortak Tarım Politikası ve Tek Pazar'a geçiş hazırlıklarında aday ülkelere yardım eden programdır. Tarımın gelişimine, ekonomik çeşitliliğin yaratılmasına, tarımsal üretimde verimliliğin artırılmasına, kırsal değerleri koruyarak ve geliştirerek kırsal kalkınmanın sağlanmasına öncelik vermektedir.¹⁴⁷

SAPARD programı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe hazırlık süreçlerine katkıda bulunmak amacıyla kullanılan fonlardan biridir.¹⁴⁸

2.5.5. CARDS

CARDS programı Batı Balkan ülkelerinin İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne (SAP) katkı sağlamak amacıyla geliştirilen finansman aracıdır. SAP, bölgenin birliğe yaklaşmasını ve bölgede düzenin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.¹⁴⁹

AB, 2017 yılında bölgenin birliğe uyumunu sağlamak amacıyla Bölgesel Ekonomik Alan fikrini ileri sürmüştür. Bu çerçevede Birlik, Bölgesel İşbirliği

¹⁴⁴ Commission of The European Communities, **General Report on Pre-Accession Assistance (PHARE-ISPA-SAPARD) in 2000**, 2002, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2002/EN/1-2002-781-EN-F1-1.Pdf> (23 Mayıs 2018), s. 8.

¹⁴⁵ Commission Européenne, **Pré-Adhésion (Ispa)**, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/ispa/ispa_fr.htm (23 Mayıs 2018).

¹⁴⁶ Dobrescu ve E. M. Pociovalişteanu, s. 31.

¹⁴⁷ European Union, **The Enlargement Process and the three pre-accession instruments: Phare, ISPA, Sapard**, 2002, <http://aei.pitt.edu/38750/1/A3711.pdf> (22 Mayıs 2018).

¹⁴⁸ Commission Européenne, **SAPARD : Comment fonctionne la convention de financement pluriannuelle?**, 26 Mart 2001, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-01-106_fr.htm (31 Ağustos 2018).

¹⁴⁹ European Commission, **Former Assistance**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/former-assistance_en (31 Ağustos 2018).

Konseyi'ni bölgenin yatırım, dijital bütünleşme, hareketlilik ve ticaret alanlarında desteklenmesini sağlamaktadır. BREXIT, var olan mülteci krizleri, güvenlik ve iç ekonomik sorunlar birliği Bölgesel Ekonomik Alan yaratma düşüncesine yönlendirmiştir.¹⁵⁰

2.6. Avrupa Yatırım Bankası

Merkezi Brüksel'de olan Avrupa Yatırım Bankası 1958 yılında kurulmuştur.1994 yılında kurulan Avrupa Yatırım Fonu ise KOBİ'lerin gelişimini desteklemektedir. Sürdürülebilir büyüme ve iş alanlarının artırılmasına yönelik projeleri desteklemektedir.¹⁵¹

Avrupa Yatırım Bankası; yenilik, iklim, ülkelerin altyapıları ve küçük işletmeleri desteklemektedir. Banka, Birlik üye ve aday ülkelerine, Doğu Avrupa ve Akdeniz ülkelerine de yardım etmektedir.¹⁵²

Banka, AB İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 308 ve 309. maddelerinde düzenlenmiştir. 308. maddeye göre Birlik üye ülkelerinden gelen üyelere oluşan banka, tüzel kişiliğe sahiptir. 309. madde ise bankanın görevlerini belirlemektedir. Banka iç pazarın düzenlenmesi ve düzgün işlemesi amacı ile çeşitli üyelere çeşitli krediler sunmaktadır. Proje karşılığında kredi veren banka, özellikle az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına öncelik vermektedir.¹⁵³

2.7. Bölgeler Komitesi

Merkezi Brüksel'de bulunan Bölgeler Komitesi 1994 yılında kuruldu. Yerel hükümetlerin temsilini gerçekleştiren Komite 350 üyeden oluşmaktadır.¹⁵⁴ Yerel ve bölgesel çıkarları savunucusu konumunda yer almaktadır.¹⁵⁵

Temsilciler, önceden seçili olan meclise karşı sorumludurlar. Sahip olunan bu sorumluluk siyasi nitelik taşımaktadır.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Gazmend Qorraj, "Towards European Union or Regional Economic Area: Western Balkans at Crossroads", . **Nase Gospodarstvo : NG; Maribor** Vol. 64, Iss. 1, Mart 2018: 11-17, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126f5zy/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/abicomplete/docview/2052766651/B85FE107933142BCPO/2?accountid=12251> (7 Eylül 2018).

¹⁵¹ Banque Européenne d'Investissement, **Quelques dates et quelques chiffres**, http://www.eib.org/about/key_figures/index.htm (23 Mayıs 2018).

¹⁵² Banque Européenne d'Investissement, **La BEI en bref**, http://www.eib.org/attachments/general/the_eib_at_a_glance_fr.pdf (23 Mayıs 2018).

¹⁵³ T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, **Avrupa Yatırım Bankası**, 10 Şubat 2016, <https://www.ab.gov.tr/45638.html> (31 Ağustos 2018).

¹⁵⁴ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, **Bölgeler Komitesi**, <https://www.avrupa.info.tr/tr/bolgeler-komitesi-105> (31 Ağustos 2018).

¹⁵⁵ Bilici, s. 96.

Komite, subsidiarité (yerindenlik) ilkesine uygun olarak faaliyette bulunmaktadır.¹⁵⁷

2.8. AB'nin İstatistikî Bölge Sınıflandırması (NUTS)

İstatistikî Bölge Sınıflandırması (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics), Eurostat tarafından düzenlenmiştir. AB'yi bölgelere ayırarak ekonomik ve siyasi müdahaleleri kolaylaştırılmıştır. NUTS sınıflandırmasında bir ülke birden fazla düzey içerisinde yer alabilmektedir.¹⁵⁸

NUTS sınıflandırması üç ana düzeyden oluşmaktadır. Bunlar;

- **Düzyey 1:** Sosyo-ekonomik bölgeler (1 bölge),
- **Düzyey 2:** Uyum politikasına ve AB bölgesel politikasına uygun bölgeler (281 bölge),
- **Düzyey 3:** Küçük bölgelerdir (104 bölge).¹⁵⁹

NUTS sınıflandırması bölgelerin ekonomik ve sosyal yapıları hakkında bilgi vermektedir.

Sınıflandırma, yapısal olarak sorun yaşayan bölgeleri ve geri planda kalarak gelişim konusunda sıkıntı yaşayan bölgeleri öncelikli olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁰

AB bölgesel politikasına uygun olarak geliştirilmesi nedeniyle özellikle Düzyey 2 üzerinde incelemelerde bulunulacaktır. Sınıflandırma sırasında çalışmanın inceleme alanını oluşturan İtalya ve Türkiye'nin ekonomik yapıları incelenecektir.

¹⁵⁶ Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd, Şti., 2012, s. 447.

¹⁵⁷ Karluk, s. 490.

¹⁵⁸ Eurostat, **Regions in the European Union Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2013/EU-28**, 2015, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6948381/KS-GQ-14-006-EN-N.pdf/b9ba3339-b121-4775-9991-d88e807628e3> (23 Mayıs 2018), s. 4.

¹⁵⁹ Eurostat, **Nuts-Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques**, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> (23 Mayıs 2018).

¹⁶⁰ Moussis, s. 230.

2.8.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)

Tablo 11: Düzey 2'ye Göre Kişi Başına Düşen GSYİH/Avro

ZAMAN	2000	2005	2016
YER			
AB-28	€ 19.800	€ 23.400	€ 29.200
İTALYA	€ 21.800	€ 25.600	€ 27.700
TÜRKİYE	€ 2.930	€ 6.148	€ 8.874

Kaynak:EUROSTAT,http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_10r_2gdp&lang=fr (23 Mayıs 2018).¹⁶¹

Tablo 11’de Düzey 2 bölgelerinde AB-28, İtalya ve Türkiye’de kişi başına düşen GSYİH, Avro cinsinden gösterilmektedir. Birliğin önemli güçlü merkez ekonomilerinden olan İtalya’nın AB-28 ortalamasının gerisinde kaldığı görülmektedir. Tablo incelendiğinde 2005 yılında 2000 yılına göre AB-28’de kişi başı GSYİH’nın %18 arttığı görülmektedir. Bu artış AB-28 için %25’tir. İtalya ekonomisinde 2000-2005 yılları arasında %17’lik artış olurken 2005-2016 arasında % 8’lik bir artış yaşanmıştır. Türkiye ise 2000 yılından 2005 yılına % 110’luk artışla geçilmiştir. 2016 yılında ise kişi başı GSYİH %44 oranında artmıştır.

2.8.2. İstihdam

Tablo 12, Düzey 2 bölgesinde 15-64 yaş aralığında istihdam oranlarını göstermektedir. Tablo birliğin merkez ekonomisi İtalya’nın genel ortalamasını ve en geri kalmış bölgesi Mezzogiorno’nun istihdam oranlarını vermektedir. Ülkenin güney bölgesi, AB-28 ortalamasının ve İtalya’nın gerisinde kalmaktadır.

Aday ülke olan Türkiye’de ise istihdam sanayinin geliştiği batı ve kıyı bölgelerinde fazladır. Ülkenin en doğusu sahip olduğu coğrafi özellikler, yer şekilleri, doğal kaynakların yetersizliği ve gelişmiş endüstri ülkelerine olan uzaklığından dolayı düşük istihdam oranlarına sahiptir. Mardin, Şırnak, Diyarbakır gibi iller ülkenin gelişmiş batı ve kıyı bölgeleri ile rekabet gücüne sahip olamamaktadır. Bu durum yerel

¹⁶¹ Türkiye verilerine TÜİK internet sitesinden ulaşılmıştır.

istihdamın yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte ülkenin gelişmiş bölgeleri de kendi içerisinde farklılıkları barındırmaktadır. Türkiye’de batı bölgelerinin üretim hacmi ve verimliliği doğu bölgelerine göre daha gelişmiştir.

Tablo 12: AB, İtalya ve Türkiye’de Düzey 2 Bölgesinde İstihdam/Kişi

ZAMAN	1999	2005	2013	2014	2015	2016	2017
YER							
AB-28	-	22.107,00	18.110,40	18.092,20	18.251,60	18.504,30	18.800,10
Avro Bölgesi	-	14.088,50	11.231,90	11.045,30	11.038,60	11.232,40	11.550,90
İtalya	1.777,10	1.529,80	975,8	929,5	927,7	977,5	1.004,20
Güney	294,8	313,9	197,4	171,4	174,3	195,2	171,7
Türkiye	-	-	3.728,40	3.929,20	4.021,70	4.044,00	4.079,10
İstanbul (TR10)	-	-	698,1	874,2	914,1	879	831,8
Batı Marmara	-	-	147,8	145,8	138,8	146,3	146,8
Doğu Marmara	-	-	368,3	366,5	362,7	374,8	398,5
Batı Anadolu	-	-	323,6	325,4	348,6	374,4	377
Ankara	-	-	199,6	204,9	212,4	233,3	222,2
Orta Anadolu	-	-	187,6	185,4	198,2	193,9	179,5
Batı Karadeniz	-	-	206,5	210	205,7	221,5	210,8
Doğu Karadeniz	-	-	78,6	95,5	88,8	86,5	77,7
Kuzeydoğu Anadolu	-	-	129,2	144,1	152,4	129	114,6
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	-	-	115	133,8	145,4	130,1	152,1
Güneydoğu Anadolu	-	-	392,6	439,5	456,5	463,7	495,2
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	-	-	126,4	131,1	138,5	129,6	135
Şanlıurfa, Diyarbakır	-	-	177,3	215	226,6	253,6	276,5
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-	-	88,8	93,3	91,4	80,5	83,7

Kaynak: EUROSTAT, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/download?p=288fe309-1ac0-4dd2-b5d6-dcc06d4> (23 Mayıs 2018).¹⁶²

¹⁶² Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.8.3.Eğitim

NUTS b6lge sınıflandırmasında Düzey 2 b6lgesinde son 4 haftalık eğitim ve 6đretime katılım oranına baktığımız zaman istihdam oranları ile aynı sonuçlara varılmaktadır. İstihdamın yüksek olduğu b6lgelerde eğitime katılım oranlarının kız ve erkek çocukları için yüksek olduğu g6r6lmektedir. Bu oran, T6rkiye'nin batı b6lgelerinde fazla iken, doğu b6lgelerinde d6ş6k seyir izlemektedir. Aşağıdaki tabloyu incelediğimiz zaman, eğitime katılım oranının AB-28 ortalamasına en yakın olan 6lkenin İtalya olduğu g6r6lmektedir. T6rkiye ise Birlik ortalamasından uzaktır. Tablo, 25-64 yaşı arasında eğitime katılım oranının y6zdelik değerlerini yansıtmaktadır. İtalya'nın g6ney b6lgelerinde ki eğitime katılım oranının 6lke ortalamasına yakın olduğu g6r6lmektedir. Buna karşılik T6rkiye'de İstanbul b6lgesi 6lke ortalamasının 6zerindedir. Ancak Doğu ve G6neydoğu Anadolu b6lgelerinde eğitime katılım oranı d6ş6k seviyededir.

Tablo 13: Eğitime Katılım Oranı (Son 4 Hafta)/Yüzde (%)

ZAMAN	2000	2005	2013	2014	2015	2016	2017
YER							
AB-28	-	9,6	10,7	10,8	10,7	10,8	10,9
Avro Bölgesi	5,3	7,9	10,6	10,9	10,9	11,2	11,3
İtalya	4,8	5,8	6,2	8,1	7,3	8,3	7,9
Güney	4,5	5,3	5,2	6,4	5,8	6,2	6
Türkiye	-	-	4,5	5,7	5,5	5,8	5,8
İstanbul (TR 10)	-	-	4,9	7	6,8	7,5	8,2
Batı Marmara	-	-	3,9	4,4	4,9	4,9	5,3
Doğu Marmara	-	-	4,9	6,3	5,3	5,7	5,8
Batı Anadolu	-	-	5,6	7,2	7,1	7,1	7,2
Ankara	-	-	5,9	7,9	7,7	7,7	8
Orta Anadolu	-	-	4	4,7	4,7	4,6	4,7
Batı Karadeniz	-	-	4,3	5,2	5,5	5,6	5,4
Doğu Karadeniz	-	-	2,6	3,4	3,4	4,1	2,9
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	-	-	3,5	5,1	4,1	4,1	4,1
Güneydoğu Anadolu	-	-	4,2	4,6	4,3	4,5	4,2
Şanlıurfa, Diyarbakır	-	-	4,5	4,2	4,2	4,7	4,1
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	-	-	4,6	5,1	4,9	4,9	5,4

Kaynak: EUROSTAT, Güncelleme Tarihi: 26.04.2018,

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/download?p=39fb263d-7278-44aa-8666-8fbcdd9> (23 Mayıs 2018).¹⁶³

2.9. 2021-2027 Dönem Politikası

AB, 2021-2027 bütçe döneminde daha akıllı, yeşil ve sıfır karbon, daha bağlantılı, sosyal ve daha yakın bir Avrupa çerçevesinde bölgesel politikasında değişiklikler yapmaktadır.¹⁶⁴

Birlik yapılan son değişiklikler ile her bütçe ve genişleme döneminde olduğu gibi uyum politikasının modernleşmesi yolunda önemli adımlar atmaktadır.

¹⁶³ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

¹⁶⁴ Commission Européenne, **Nouvelle Politique de Cohésion**, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/2021_2027/ (23 Eylül 2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜLKE EKONOMİLERİ

Avrupa Birliği, imzaladığı antlaşmalar sayesinde bölgesel eşitsizliklerin azaltılabilmesi amacı ile büyük adımlar atmıştır. Birlik, bu sorun karşısında üye ve aday ülkelere yönelik fonları aracılığıyla ülkelerdeki gelişmişlik farklılıklarının azalmasında önemli derecede etkili olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde birliğin üye ve aday ülkelerine yönelik yardımların etkileri incelenecektir. Ülkelere bu süreçte en büyük katkı ise kurulan ve geliştirilen bölgesel kalkınma ajansları tarafından yapılmaktadır.

Bölgeler arasındaki eşitsizlikler birliğin merkez, çevre ve yarı çevre olan üye ve aday ülkeleri tarafından hissedilmektedir. Birliğin güçlü aday ülkelerinden ve yarı çevre statüsüne sahip olabilecek ülkelerinden biri olan Türkiye için olduğu gibi İtalya içinde farklılıklar sorun teşkil etmektedir. Kurucu üye olan İtalya dünyanın önemli ekonomilerinden birine sahiptir.

Çalışmanın inceleme alanını oluşturan İtalya üye ülke konumunda yer alırken, Türkiye 1999 Helsinki Zirvesi ile adaylık statüsü elde etmiştir. İki ülkenin gelişmişlik düzeyleri, milli gelirleri, istihdam oranları ve şekilleri birbirinden farklılıklar göstermektedir. Ancak ülkeler içerisinde yaşanan bölgesel farklılıklar ise iki ülkenin ortak sorununu oluşturmaktadır.

3.1. İtalya

3.1.1. İtalya Ekonomisi

Bölge ekonomisinin inceleme alanını oluşturan bölgesel kalkınma, bölgelerin sahip olduğu değerleri kullanarak gelişimini incelemektedir. Bu sorun incelendiği zaman geri kalmış bir ülkenin her bölgesinin aynı düşük gelir seviyesine sahip olmadığı görülmektedir. Bunun aksine, gelişmiş ekonomiye sahip olan ülkenin her bölgesi aynı gelişmişlik düzeyine sahip değildir.¹⁶⁵ Gelişmiş ekonomik yapısına rağmen İtalya'da Mezzogiorno olarak adlandırılan güney bölgesi de bu sorunu yaşamaktadır. Ülkenin en geri kalmış bu bölgesinin geçim kaynağı tarıma dayanmaktadır. Gelişmiş diğer

¹⁶⁵Eversole, s.306.

bölgelerinde, özellikle Kuzey bölgesinde, sanayi sektörünün geliştiği ve kalkınmaya katkı yaptığı görülmektedir.¹⁶⁶

Avrupa'nın dördüncü büyük ekonomisi konumunda yer alan İtalya, dünyanın 10 büyük ekonomisine sahip ülkelerden biridir. G-7 ülkeleri arasında yer almaktadır.¹⁶⁷ Uluslararası Para Fonu (IMF)'na göre, 2016 yılında dünyanın 8. ekonomisidir. Ülke, coğrafi olarak Avrupa kıtasının güney bölgesinde yer almaktadır. 1939-1945 yıllarında yaşanan İkinci Dünya Savaşı'ndan ağır yenilgiler alarak çıkan ülke, bu dönemde ABD'den gelen Marshall yardımları sayesinde ülke kalkınmasının bir kısmını gerçekleştirmiştir. Ülkede sanayi sektörü gelen yardımlar sayesinde önemli ilerlemeler gerçekleştirmiştir.¹⁶⁸

1970'li yıllarda dünyada yaşanan iki büyük petrol krizi uluslararası geçerliliği olan Bretton Woods Sistemi'nin çökmesine neden olmuştur. İtalya da yaşanan krizlerden etkilenmiştir.¹⁶⁹

14 numaralı tablo İtalya'nın güçlü ekonomisini yansıtmaktadır. Tabloya göre, 2018 yılının ilk yarısında ülke yüksek GSYİH elde etmiştir. Ülkenin enflasyon oranı (%1.0) AB'nin istediği düzeye (%2) yaklaşmaktadır. Birlik üye ve aday ülkelerin enflasyon oranlarının yüksek seviyelerde olmasına karşı çıkmaktadır. Birlik içerisinde var olan ileri derecede ekonomik entegrasyon sayesinde ülkeler birbirlerinin olumsuz ekonomik gidişatlarından kolaylıkla etkilenebilmektedir. Yunanistan'da başlayan

¹⁶⁶T. C. Ekonomi Bakanlığı, **Genel Ekonomik Durum**, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/%C4%B0italya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160254&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afLoop=27449682430399145&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=5ioton651_99#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D27449682430399145%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160254%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowId%3D5ioton651_103 (20 Nisan 2018).

¹⁶⁷ T. C. Dışişleri Bakanlığı, **İtalya'nın Ekonomisi**, <http://www.mfa.gov.tr/italya-ekonomisi.tr.mfa> (7 Mart 2018).

¹⁶⁸ <https://www.ekonomi.gov.tr> (20 Nisan 2018).

¹⁶⁹ Gioacchino Garofoli, "Virtuous and Vicious Circles: Lessons for Current European Policies from Italian Post-War Development", The European Journal of Comparative Economics Vol. 14, n. 1, pp. 39-58, <http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126a49b/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/abicomplete/docview/1945302542/4F434AFC7E2F4903PQ/3?accountid=12251> (29 Mart 2018).

ekonomik krizin kısa sürede diğer Avro bölgesi ülkelerde de hissedilmesi buna örnek teşkil etmektedir.

Tablo 14: İtalya'nın 2018 Yılı Ekonomik Verileri

GSYİH	€ 1.854.674,50
BÜYÜME ORANI	1,54%
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 30.526,05
ENFLASYON ORANI	% 1.0
İSTİHDAM	23.227 milyon
İŞSİZLİK ORANI	10%
NÜFUS	60.756 milyon

Kaynak: Uluslararası Para Fonu (IMF),

Italy, http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?sy=1980&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=33&pr1.y=4&c=136&s=NGDP_R%2CNGDP_RPCH%2CNGDPD%2CNGDPRPC%2CNGDPDPC%2CPPPSH%2CNID_NGDP%2CNGSD_NGDP%2CPCPI%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTMG_RPCH%2CTX_RPCH%2CTXG_RPCH%2CLUR%2CLE%2CLP%2CGGR%2CGGR_NGDP%2CBCA%2CBCA_NGDPD&grp=0&a=#cs1 (6 Haziran 2018).

İtalya içerisinde hem siyasi hem de ekonomik çatışmaları barındıran bir ülkedir. Toplam 20 ana bölgeden oluşan ülkenin her bölgesi gelişmişlik açısından eşit değildir. Ülkenin Kuzey bölgeleri, coğrafi açıdan gelişmiş endüstri ülkelerine yakın bir konumda yer almaktadır. Bu durum, bölgenin üretim kapasitesini arttırarak kalkınmasının diğer bölgelerden yüksek seviyede olmasına neden olmuştur. Ekonomisi tarım ve turizme dayalı Güney bölgesi ise coğrafi açıdan gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerden uzakta yer almaktadır. Bu nedenle bölge hem ulusal ekonomi hem de uluslararası ekonomide yeterli rekabet gücüne sahip değildir.¹⁷⁰

Altı alt bölümden oluşan Mezzogiorno, Güney İtalya, ülkenin en büyük yüzölçümüne sahip ve en yoksul bölgesidir. Bölgenin alt bölümleri; Abruzzo, Apulia, Basilicata, Calabria, Campania, Molise, Sardunya ve Sicilya adalarıdır.¹⁷¹ Bölgedeki

¹⁷⁰ Serap Durusoy ve Z. Beyhan, (2016), **İtalya Ekonomisinin Zorluk ve Tehditleri**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/458/5194.pdf> (8 Mart 2018).

¹⁷¹ Sławomir Pastuszka, **Regional Differentiation of The Demographic Potential in Italy and Poland**, Comparative Economic Research, Volume 20, Number 3, 2017, 137-159,

yüksek yoksulluk oranı kişilerin suça eğilimlerini artırmaktadır. Bölgedeki suç örgütlerinin artmasının nedeni çalışma çağındaki kişiler arasındaki istihdam oranının yetersizliğidir. Suç örgütlerinin fazlalığı, kayıtlı ekonomiden uzaklaşarak, kayıt dışı ekonominin yükselmesine neden olmuştur.

Üretici Kuzey bölgelerinin aksine güneyde yer alan bölgelerin tüketimi üretiminden fazladır. Bu sorun ülke içerisinde Kuzey-Güney çatışmalarını yaratmaktadır.¹⁷²

Yapısal ve yatırım fonları aracılığı ile yerel bölgelerin ihtiyaçlarına ve sahip olduğu özelliklerine göre mali destek verilmektedir. Bunlardan birini İtalya'nın Mezzogiorno olarak adlandırılan Güney İtalya bölgesinde görebilmekteyiz.

PROMED projesi, İtalya'nın Sicilya bölgesini ve Malta'yı içine alan Akdeniz Bölgesi'nde var olan ekonomik kapasiteyi ve çevrenin korunmasını amaçlamaktadır. Bu proje, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından desteklenerek 2007-2013 yılları arasında hayata geçirilmiştir. Proje toplamda 1.455.535 Avro yatırım almıştır. Bu yatırımların 1,152,205 Avro'luk kısmı AB'den gelmiştir. Proje sayesinde bölgede 14 yeni iş alanı yaratılmıştır. Proje ile birlikte, İtalya ve Malta'da üzüm yetiştirmeye uygun alanlar bulunarak asma ekilmiş ve topraklar erozyonun etkilerinden korunmuştur. Böylece bölgelerdeki yerel şarap üretimi desteklenerek, artış göstermiştir.¹⁷³

AB, ülke içerisinde desteklediği bu tarz projeler sayesinde ülkede ekonomik dengenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

3.1.2. İtalya'nın Bölgeleri

Tabloda Eurostat tarafından kabul edilen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS/İBBS)'na göre İtalya'da yer alan bölge düzeyleri verilmektedir.

<http://02103a49c.y.http.web.b.ebscohost.com.proxy2.marmara-library.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=e83cf4b3-ed4b-42c6-8fba-b50183be09ae%40pdc-v-sessmgr01>
(29 Mart 2018) s. 140.

¹⁷² Durusoy ve Beyhan, s. 3.

¹⁷³ Commission Européenne, **Libérer le potentiel économique et améliorer la protection de l'environnement en région méditerranéenne**, 2016, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/projects/italy/uncorking-economic-potential-and-boosting-environmental-protection-in-the-mediterranean (18 Mayıs 2018).

Tablo 15: İtalya'da İBBS (NUTS) Sınıflandırması

Kod	Düze1	Kod	Düze2	Düze3
ITC	Kuzeybatı	ITC1	Piemonte	Torino, Vercelli, Biella, Verbano-Cusio-Ossola,
		ITC2	Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste	Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste
		ITC3	Liguria	Imperia, Savona, Genova, La Spezia
		ITC4	Lombardiya	Varese, Como, Lecco, Sondrio, Milano, Pavia, Monza ve Brianza, Bergamo, Brescia, Lodi, Cremona, Mantova
ITF	Güney	ITF1	Abruzzo	L'Aquila, Teramo, Pescara, Chieti
		ITF2	Molise	Isernia, Campobasso
		ITF3	Campania	Caserta, Benevento, Napoli, Avellino, Salerno
		ITF4	Puglia	Foggia, Bari, Barletta-Andria-Trani, Taranto, Brindisi, Lecce
		ITF5	Basilicata	Potenza, Matera
		ITF6	Calabria	Cosenza, Crotone, Catanzaro, Vibo Valentia, Calabria bölgesi
ITG	Isole	ITG1	Sicilya	Trapani, Palermo, Messina, Agrigento, Caltanissetta, Enna, Catania, Ragusa, Siracusa
		ITG2	Sardegna	Sassari, Nuoro, Cagliari, Oristano, Olbia-Tempio, Ogliastra, Medio Campidano, Carbonia-Iglesias
ITH	Kuzeydoğu	ITH1	Bolzano Özerk Bölgesi	Bolzano-Bozen
		ITH2	Trento Özerk Bölgesi	Trento
		ITH3	Veneto	Verona, Vicenza, Belluno, Treviso, Venezia, Padova, Rovigo
		ITH4	Friuli-Venezia Giulia	Pordenone, Udine, Gorizia, Trieste
		ITH5	Emilia-Romagna	Placenza, Parma, Reggio nell'Emilia, Modena, Bologna Ferrara, Ravenna, Forli-Cesena
ITI	Merkez	ITI1	Toscana	Massa-Carrara, Lucca, Pistoia, Firenze, Prato, Pisa Livarno, Arezzo, Siena, Grosseto
		ITI2	Umbria	Perugia, Terni
		ITI3	Marche	Pesaro ve Urbino, Ancona, Macerata

Kaynak: EUROSTAT, **Regions in the European Union Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2010/EU-27**, 2011 edition,

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5916917/KS-RA-11-011-EN.PDF> (1 Şubat 2019).

3.1.2.1. Lombardiya Bölgesi'nin Ekonomik Yapısı

İtalya'nın Kuzey-Batı bölümünde yer alan Lombardiya ülkenin en zengin ve gelişmiş bölgelerinden biridir. Bölge, aynı zamanda AB içerisindeki en zengin bölümlerden biri konumunda yer almaktadır.¹⁷⁴

Ekonomik çeşitliliği bünyesinde barındıran Lombardiya, ülkenin en fazla nüfusuna sahiptir. Bölge, gelişmiş sanayisinin yanı sıra sanat, tasarım gibi farklı alanların gelişimine de katkıda bulunmaktadır.¹⁷⁵

Bölge, 350 milyar Avro GSYİH'sı ile ülkenin toplam gelirinin %21,9'unu elde etmektedir. Kişi başına düşen GSYİH 30.600 Avro olan bölge, Avrupa'nın beşinci bölgesi konumunda yer almaktadır. Aynı zamanda sahip olduğu ekonomik güvenirliliği ve gelişmiş sanayisi sayesinde önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir.¹⁷⁶

Sahip olduğu imkanları iyi değerlendiren Lombardiya bölgesi, ülkeye gelen yabancı yatırımcıların ilk çekim merkezidir. Her yıl çok sayıda turisti ağırlayan bölge, bulundurduğu 13 üniversite ile aynı zamanda beşeri sermayenin gelişimine de yüksek oranda katkı yapmaktadır.¹⁷⁷

Ülkenin önemli yatırım ve ticaret merkezlerinden olan Lombardiya bölgesi, AB'nin gönderdiği yatırımları da çeşitli alanlarda değerlendirmektedir. Bu durum, bölgenin gelişimine ve kalkınmasına katkıda bulunmakla birlikte yeterli refah düzeyine sahip olmayan güney bölgeleri ile ekonomik farklılıkları arttırmaktadır.

Ülkenin kuzey bölgelerinin gelişmesinin en önemli nedeni 2009 tarihinden itibaren sürekli artan yabancı yatırımlardır. Bölge, aldığı yatırımlar sayesinde

¹⁷⁴ European Commission, **Lombardy**, <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/lombardy> (11 Ekim 2018).

¹⁷⁵ OECD, **Lombardy, Italy**, <https://www.oecd.org/fr/sites/eduimhe/49008527.pdf> (11 Ekim 2018).

¹⁷⁶ Regione Lombardia, **Industry and craft trade**, 8 Kasım 2017, <http://www.en.regione.lombardia.it/wps/portal/site/en-regione-lombardia/business/industry-and-craft-trade> (15 Ekim 2018).

¹⁷⁷ Invest in Lombardy, **Lombardy Region**, <http://www.investinlombardy.com/lombardy/lombardy-region> (15 Ekim 2018).

Avrupa’da yer alan 120 bölgeden 13. sıraya yerleşmiştir. Gelen yatırımlar ise ülkede istihdam alanlarının genişleyerek 19.000 istihdam yaratılmasına neden olmuştur.¹⁷⁸

Tablo 16: Düzey 2 Bölgesel GSYİH (Milyon Avro)

ZAMAN	2000	RBO	2015	2016	RBO
YER					
AB	9,663,194	4	14,797,444	14,907,852	-
İtalya	1,239,266	-	1,652,153	1,680,523	0,7
Kuzybatı	398,181	-	539,577	548,585	0,6
Piyomente	100,449	3	127,866	129,322	0,2
Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste	3,286	-	4,404	4,436	-
Liguria	37,131	5	47,958	48,287	-0,8
Lombardiya	257,315	-	359,349	366,541	1
Kuzydoğu	274,866	-	379,028	387,553	1,10
Bolzano Özerk Bölgesi/Bozen	13,787	5,3	21,603	22,272	-
Trento Özerk Bölgesi	13,395	-	18,608	18,832	0,3
Veneto	112,686	5	152,656	155,515	0,7
Friuli-Venezia Giulia	28,031	6,2	36,467	36,935	0,2
Emilia-Romagna	106,968	5,6	149,693	153,997	1,7
Merkez	264,618	3,3	355,066	360,503	0,6
Toscana	80,776	3,9	110,182	112,239	0,7
Umbria	17,668	2,7	21,466	21,341	-1,7
Marche	30,594	4,3	40,418	40,988	0,3
Lazio	135,579	2,8	183	185,935	0,8
Güney	205,372	3,3	256,762	262,189	1,2
Abruzzo	24,046	5,1	31,695	31,959	-0,1
Molise	5,356	2,3	6,036	6,233	2,7
Campania	82,289	3,7	102,422	106,753	3,1
Puglia	57,708	3	72,167	72,406	-0,6
Basilicata	9,59	2,3	12,001	11,782	0,1
Calabria	26,384	1,6	32,44	33,054	0,6
Isole	95,225	3,5	120,373	120,554	-0,7
Sicilya	69,928	3,8	86,661	86,998	-0,4

Kaynak: EUROSTAT, **Güncelleme Tarihi:** 9 Nisan 2018,

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tgs00003> (15 Ekim 2018);

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tgs00037&plugin=1> (18 Kasım 2018).¹⁷⁹

¹⁷⁸ Valentina Romei, “North v South: Italy’s foreign investment gulf”, Financial Times, 29 Haziran 2017, <https://www.ft.com/content/b56c5be2-567e-11e7-9fed-c19e2700005f> (15 Ekim 2018).

¹⁷⁹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 16’da görüldüğü üzere bölge, ülke gelirinin büyük bir kısmına sahip olmaktadır. Ülkenin güney kesimleri ise yıllık gelirden en az payı alan bölge konumunda yer almaktadır. Kuzey ve güney bölgeleri arasındaki bu farklılıklar ise bölgeler arasında ekonomik ve siyasi uyuşmazlıklar açmaktadır. Bu durumun her geçen gün artarak devam etmesinin en önemli nedeni kuzeyin güney bölgelerine göre daha üretken yapıda olmasıdır. Tabloya göre Lombardiya bölgesinin tek başına elde ettiği GSYİH, güney bölgelerinin tamamından fazladır.

Bölge, sahip olduğu coğrafi konum sayesinde Avrupa’nın önde gelen coğrafi merkezlerden biri haline gelmiştir. Uluslararası finans merkezi konumunda yer alan İtalyan Borsası bölgenin öne çıkmasını desteklemektedir.¹⁸⁰ Bu durum bölgenin ekonomisinin gelişmesine ve güçlenmesine katkıda bulunan önemli faktörler arasında yer almaktadır.

2018 yılının ilk altı aylık döneminde Avrupa ekonomisinde büyüme görünmesine rağmen bazı sorunlar mevcuttur. Bunlar, finans ekonomisinde gerçekleşen hareketliliğin yüksek seviyelerde seyretmesi, korumacılığın artması ve ekonomilerin artık daha korunmasız şekilde gelişmesi olarak görülmektedir. Bu zaman aralığında Lombardiya ekonomisi gerileyen İtalyan ekonomisine karşılık ilerleme göstermiştir. Bölgede bu dönemde ihracatın % 4.4 oranında artarak ülke ekonomisine katkısı artmıştır.¹⁸¹

¹⁸⁰ Regione Lombardia, **A Strong Economic System**, 8 Kasım 2017,

<http://www.en.regione.lombardia.it/wps/portal/site/en-regione-lombardia/business> (17 Ekim 2018).

¹⁸¹ Assolombarda, **Booklet Economia Lombardy in Comparison with Italian and European Benchmarks**, 29 Eylül 2018, <http://www.assolombarda.it/centro-studi/booklet-economia-ndeg29-september-2018-english-version> (17 Ekim 2018).

Tablo 17: Kişi Başına Düşen GSYİH/Bin Avro

ZAMAN	2005	2015	2016
Piemonte	27,8	29,4	30
Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste	32,9	35	35,6
Liguria	27,8	30,9	31,4
Lombardiya	33	36,5	37,3
Bolzano Özerk Bölgesi/Bozen	33,8	42,3	43,4
Trento Özerk Bölgesi	31,6	35,2	35,6
Veneto	28,8	31,5	32,3
Friuli-Venezia Giulia	27,4	30,3	30,9
Emilia-Romagna	30,5	34,2	35,3
Toscana	26,7	29,9	30,5
Umbria	24,3	24,4	24,4
Marche	24,8	26,6	27,1
Lazio	32,3	31,6	32,1
Abruzzo	21,2	24,2	24,6
Molise	19,4	19,6	20,4
Campagna	16,9	17,8	18,6
Puglia	16,3	18	18,1
Basilicata	17,7	21,2	21
Calabria	15,7	16,7	17,1
Sicilya	16,9	17,3	17,5

Kaynak: EUROSTAT,

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tgs00005>
(21 Kasım 2018).

Kişi başına düşen GSYİH miktarını gösteren 17 numaralı tabloda en çok gelire sahip bölgelerin ülkenin kuzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ülkenin güney bölgeleri ise hem ülke hem de AB ortalamasının gerilerinde kalmaktadır. AB'nin gerilerinde kaldığı ise kişi başına düşen GSYİH'nın AB ortalamasına oranının verildiği 18 numaralı tabloda görülmektedir.

Tablo 18: Kişi Başına Düşen GSYİH'nın AB Ortalamasına Oranı

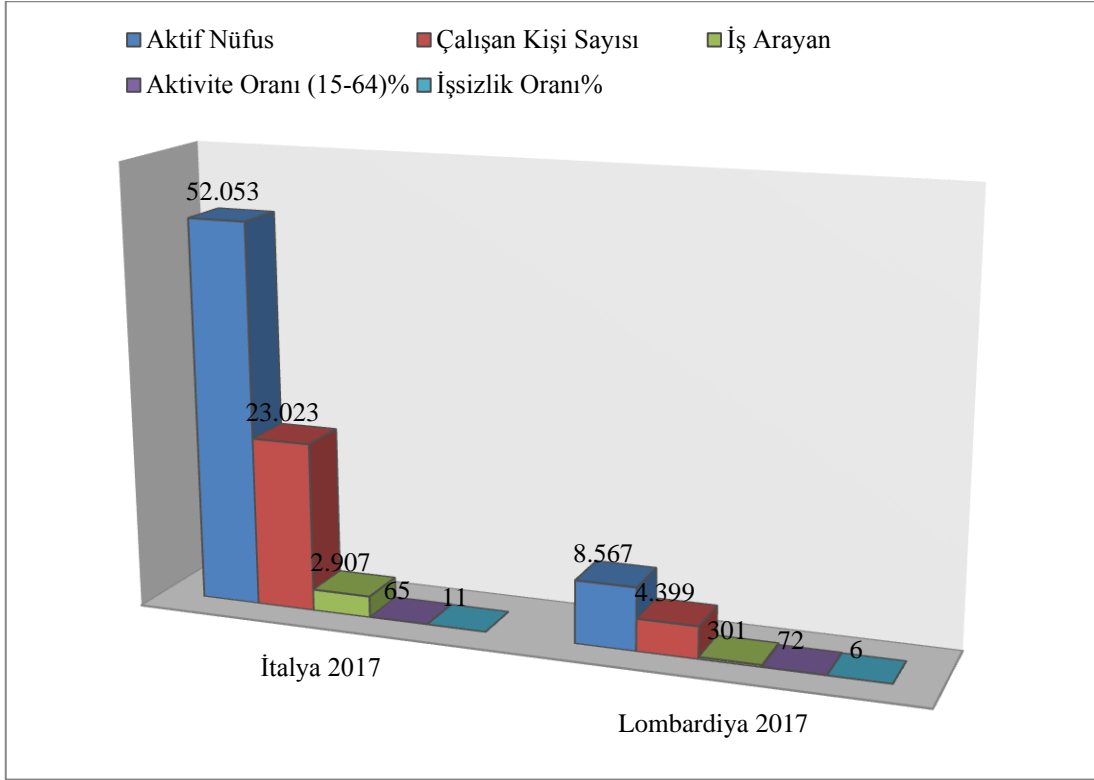
ZAMAN	2005	2015	2016
YER			
AB-28	100	100	100
Piemonte	118	101	103
Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste	140	121	122
Liguria	119	106	108
Lombardiya	141	126	128
Bolzano Özerk Bölgesi/Bozen	144	146	149
Trento Özerk Bölgesi	135	121	122
Veneto	123	109	111
Friuli-Venezia Giulia	117	104	106
Emilia-Romagna	130	118	121
Toscana	114	103	105
Umbria	103	84	84
Marche	106	91	93
Lazio	138	109	110
Abruzzo	91	84	84
Molise	83	68	70
Campagna	72	61	64
Puglia	70	62	62
Basilicata	76	73	72
Calabria	67	58	59

Kaynak: EUROSTAT,

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tgs00006>
(21 Kasım 2018).

AB ortalamasının 100 olarak alındığı 18 numaralı tabloda; Sicilya, Calabria, Puglia gibi güney bölgelerinin ortalamanın gerisinde kaldıkları görülmektedir. Bunun aksine Lombardiya, Emilia-Romagna gibi bölgelerde AB ortalamasından yüksek değerlere sahiptir.

Grafik 5: Lombardiya-İtalya Karşılaştırması

Kaynak: Regional Statistical Yearbook, **Güncelleme Tarihi:** Haziran 2018, <http://www.asr-lombardia.it/RSY/indicators/synthesis-indicators/lombardia-and-provinces/tables/8027/2018/> (17 Ekim 2018).

İtalya ve Lombardiya'nın karşılaştırıldığı grafik incelendiği zaman ülke aktif nüfusunun % 16,5'lik kısmının Lombardiya'da olduğu görülmektedir. Ülkede çalışan insan sayısının % 19,1'lik kısmı bölge ekonomisine önemli katkılarda bulunmaktadır. Buna karşılık, bölge %6'lık işsizlik oranı ile ülke işsizlik oranına yakın seyretmektedir. Ülkede iş arayanların %10.4'ü bölgenin istihdam alanlarından yararlanmak istemektedir.¹⁸²

Lombardiya bölgesi, ülke ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılamaktadır. Bu sayede ulusal ve uluslararası alanda kendine yer edinmeyi başararak diğer AB ülkeleri ve gelişmiş bölgeleri ile rekabet edebilecek düzeye sahiptir. Bu durum, aynı zamanda ülkenin rekabet gücünü olumlu etkilemektedir. Buna karşılık, ülkenin diğer bölgeleri

¹⁸² Regional Statistic Yearbook, **Employment Lombardia and Italia. Year 2018 (June)**, <http://www.asr-lombardia.it/RSY/indicators/synthesis-indicators/lombardia-and-provinces/tables/8027/2018/> (17 Ekim 2018).

Lombardiya ile aynı imkanlara sahip olamamasından dolayı yeterli rekabet gücüne sahip değildir. Bu özelliğe sahip olan güney bölgeleri hem ulusal hem de uluslararası ekonomik ilişkilerde ülkenin rekabet hızını düşürücü etki yapmaktadır.

3.1.2.2. Emilia-Romagna Bölgesi'nin Ekonomik Yapısı

Ülkenin en kuzeyinde yer alan Lombardiya bölgesi en zengin bölge olmasına karşılık kalkınma sürecini en başarılı şekilde gerçekleştiren bölge Emilia-Romagna bölgesidir. Bu durum gelişmişlik ve kalkınmışlık arasında farklılık olduğunu ve her ikisinin aslında farklı kavramlar olduğunu göstermektedir. İtalya'nın Lombardiya ve Emilia-Romagna bölgeleri bunun en önemli iki örneğidir. Aynı ülke içerisinde yer alan iki bölgenin biri zenginliği ile ön planda iken diğeri kalkınma politikalarının başarıları ile tanınmaktadır. Bölgenin kalkınma konusunda öne çıkmasının en önemli nedenlerinden biri ise Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği'nde ülkeyi temsil etmesidir.

İtalya'nın kuzey bölgesinde yer alan Emilia-Romagna, sahip olduğu yüksek GSYİH, rekabet gücü ve düşük işsizlik oranları ile Avrupa'nın güneyindeki önemli bölgelerden biridir. Ülkede Lombardiya bölgesinden sonra en yüksek kişi başına düşen GSYİH'ya sahip bölgelerden biridir.¹⁸³

Ülkenin en sanayileşmiş bölümünde yer alan bölge, ülkenin kuzey ve güney bölgeleri ile Akdeniz ve Avrupa'yı birbirine bağlaması nedeniyle önemli coğrafik özelliğe sahiptir. Bölgede var olan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) bölgenin tamamına dağılarak elde edilen gelirin tek bir bölümde toplanmasına engel olmaktadır. Bu durum, bölge genelinde işsizlik oranlarının düşük seviyelerde görülmesine neden olmaktadır.¹⁸⁴

Bölge, sahip olduğu rekabet gücünü sosyal uyuma entegre ederek kalkınma politikasının başarılı olmasını sağlamıştır. Bu sayede refah düzeyinin yüksek olmasını, Avrupa'nın önde gelen bölgelerinden biri olmayı başarmıştır. Yüksek istihdam ve düşük

¹⁸³ European Commission, **Emilia-Romagna**, <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/emilia-romagna> (24 Ekim 2018).

¹⁸⁴ Regione Emilia-Romagna, **Territory and Government**, 14 Haziran 2018, <https://www.regione.emilia-romagna.it/en/territory-and-government> (24 Ekim 2018).

işsizlik oranlarına sahip bölge, kamusal sağlık hizmetlerinin kalitesi sayesinde İtalya'nın ilk, Avrupa'nın ise üçüncü sırasında yer almaktadır.¹⁸⁵

Bölge sadece ekonomisi ile değil turizm, eğitim gibi alanlarda da ülkenin önde gelen bölgesidir. Bölgenin başkenti Bologna'da bulunan Bologna Üniversitesi tarihte ilk kurulan üniversitelerden kabul edilmektedir. Ferrari, Lamborghini gibi markalar sayesinde bölge, otomotiv alanında önemli gelirler elde etmektedir.¹⁸⁶

Tablo 19: Düzey 2 Bölgesine Göre Emilia-Romagna Bölgesinin Ekonomik Verileri

GSYİH (2016)	153,997 Milyon Avro
KİŞİ BAŞI GSYİH	35,300 Avro
AB %'Sİ	121%
İSTİHDAM	
İSTİHDAM ORANI	% 68.6 (2017), % 68.4 (2016)
Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski	% 10.5 (2017), % 8.9 (2016)
İşsizlik Oranı (15-74 yaş)	% 6.6 (2017), % 7.0 (2016)

Kaynak: EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (24 Ekim 2018).

Emilia-Romagna bölgesinin ekonomik verilerinin verildiği yukarıdaki tabloya göre bölge yüksek istihdam ve düşük işsizlik oranları ile dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra düşük yoksulluk ve sosyal dışlanma riski bölgenin yüksek gelir elde ettiğini yansıtan unsurlar arasında yer almaktadır.

3.1.2.3. Mezzogiorno Bölgesi'nin Ekonomik Yapısı

Gelişmiş kuzey bölgesine karşılık en büyük geçim kaynağı tarım olan Güney İtalya, düşük GSYİH ve yüksek işsizlik oranlarına sahiptir.¹⁸⁷ Bu durum ülkenin nüfus yoğunluğuna da yansımıştır. 2016 yılı Eurostat verilerine göre; İtalya'da kilometre başına düşen nüfus yoğunluğu 203.6 iken ülkenin güney bölgesinde 192.0'dır. Buna

¹⁸⁵ Invest in Emilia-Romagna, **Social Cohesion and Quality of Life**, http://www.investinemiliaromagna.eu/en/Facts_and_figures/Social_cohesion_and_quality_of_life.asp (24 Ekim 2018).

¹⁸⁶ Havadis Gazetesi, **Kuzeydoğu İtalya Emilia-Romagna**, 30 Haziran 2017, <https://www.havadiskibris.com/kuzeydogu-italya-emilia-romagna/> (24 Ekim 2018).

¹⁸⁷ International Living, **The Italian Economy**, <https://internationalliving.com/countries/italy/the-economy-in-italy/> (27 Ekim 2018).

karşılık Emilia-Romagna bölgesi 201.4 ile ülke geneline yakın seyir izlerken güney bölgeleri nüfus açısından hem ülke genelinin hem de kuzey bölgelerinin gerisinde kalmaktadır.

Ülkelerdeki nüfus dağılımının farklılıkları ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği ve dağılımı ile paralellik göstermektedir.¹⁸⁸ Sanayileşmiş kuzey bölgelerinde nüfus yoğunluğu fazla, tarıma ve madencilığe dayalı güney bölgelerinde nüfus yoğunluğu düşüktür.

Tablo 20, 19. tablo ile karşılaştırıldığı zaman aynı ülke içerisinde iki ayrı bölgenin gelir düzeylerinin, istihdam ve işsizlik oranlarının birbirlerinden farklı olduğu görülmektedir. Emilia-Romagna bölgesinin refah düzeyini güney bölgelerine göre yüksek olduğu özellikle düşük yoksulluk oranları ile anlaşılabilir. Güney bölgelerinde yoksulluk oranı %30'larda seyir ederken bu oranın kuzey bölgelerinde %10'larda olduğu görülmektedir. Bu durum İtalya'da Kuzey-Güney arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin yüksek derecelerde olduğunu göstermektedir. Sosyo-ekonomik farklılıklar ise bölgelerin kalkınma düzeyleri arasındaki farklılıkları yansıtan en önemli unsurlardandır. Bununla birlikte kuzey bölgelerinin ülke ekonomisine katkıları yüksektir. Ancak düşük gelir elde eden güney bölgeleri ülke ekonomisine büyük katkılar gerçekleştirememektedir.

Tablo 20: Güney İtalya Ekonomik Verileri

GSYİH	262,189 Milyon Avro
Kişi Başı GSYİH	18,600 Avro
AB %si	64%
İSTİHDAM	176.2 bin (2017), 195.2 bin (2016)
İstihdam Oranı	% 44.4 (2017), % 43.8 (2016)
İşsizlik Oranı	% 19.0 (2017), % 19.1 (2016)
Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski	% 30.6 (2017), % 31.6 (2016)

Kaynak: EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (18 Aralık 2018).¹⁸⁹

¹⁸⁸ Zeynel Dinler, **Bölgesel İktisat**, Beşinci Basım, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1998, s. 279.

¹⁸⁹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1.3. İtalya Bölgesel Kalkınma Ajansları

İtalya’da Kuzey-Güney ayrımı İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır ve günümüze kadar kuzeyin karlı çıktığı süreç devam etmiştir. Bu ayrımın önüne geçmek isteyen ülke yöneticileri özellikle Güney İtalya bölgesi için çalışan **La Cassa Per İl Mezzogiorno**’nun kurulmasını desteklemiştir.¹⁹⁰

1970-80’li yıllarda İtalya’da kalkınma politikalarının bölgesel düzeyde gerçekleştirilmesinde yerel aktörler siyasi kuruluşlar aracılığıyla ön plana çıkarılmıştır. 1990’lı yıllardan sonra ise artık yerel dinamiklerin kendi faaliyetleriyle ön plana çıkma süreci başlamıştır ve bu dönem AB fonlarının büyük oranlarda kullanılmaya başlandığı dönemdir.¹⁹¹

1970’li yıllarda sadece sanayi sektörüne önem verilmektedir ve KOBİ’ler desteklenmiştir. 1990’lı yıllarda ise AB’den gelen destekler ve değişen politikalar ile birlikte kalkınma için sadece sanayi sektörü değil tarım, turizm, balıkçılık, ticaret gibi diğer sektörlerde desteklenerek ekonomik bütünleşmeye önem verilmiştir.¹⁹² AB fonlarından daha fazla yararlanmak isteyen İtalya’da Sviluppo Italia adı ile ulusal kalkınma ajansı kurulmuştur.¹⁹³

Yerel, bölgesel, ulusal ajanslar olarak çeşitli projeler yürüten BKA’lar İtalya’da 1970’li yıllarda çıkarılan kanun ile kurulmaya başlanmıştır. Ajanslar Ekonomi ve Maliye Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyette bulunmaktadır.¹⁹⁴ İtalyan kalkınma ajanslarına değinilmeden önce bölgesel kalkınma ajanslarının üzerinde durulacaktır.

¹⁹⁰ Dinler, s. 310.

¹⁹¹ İZKA, s. 377.

¹⁹² Alberto Corbino ve Giuseppe Pennella, “Avrupa Bağlamında Yönetişim: İtalya Örneğiyle Karşılaştırma ve İtilendirmesi”, Alberto Corbino, B. Özkaynak, E. Üçüncüoğlu, E. Athanasopoulou, F. Şelli, F. Adaman, F. Toksöz, F. Santamaria, G. Pennella, H. Heinelt, K. Göymen, M. Richter, M. Y. Özgül, S. Kıldış, W. Dette ve Z. Toprak, içinde (9-27), **Yerel Kalkınma için Ortaklıklar**, s. 16, 17.

¹⁹³ Pınar Özen, **Bölge Kalkınma Ajansları**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), 2005, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271245092r8246.Bolgesel_Kalkinma_Ajanslari.pdf (29 Ekim 2018), s. 14.

¹⁹⁴ T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **Avrupa Birliğinde Kalkınma Ajansları**, Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Avrupa-Birligi%CC%86inde-Kalk%C4%B1nma-Ajanslari.pdf> (17 Ekim 2018), s. 44.

3.1.3.1. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınma ajansları (BKA), yerel bölgelerdeki kaynakların etkili ve verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla herhangi bir kamu veya özel kuruluşa bağlı olmadan çalışan kurumlardır. Amaçları arasında bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmak bulunmaktadır.¹⁹⁵

Her ülkede farklı yapıya sahip olan BKA'lar, kamusal veya yarı-kamusal nitelikte olabilmektedirler.¹⁹⁶ Yerel bölgelerdeki idari kurumlar ile işbirliği halinde çalışan BKA'lar ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla çalışmalar yapmaktadır.¹⁹⁷

BKA'ların Avrupa'da ilk olarak ortaya çıkış tarihi, 1940 ve 1950'li yıllar olmasına rağmen asıl olarak 1990'lı yıllarda faaliyete geçmişlerdir. Bu dönemde AB'nin bölgesel politikasının yerine getirilmesi amacıyla bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹⁸

BKA'ların çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bunlar;

- Bölgedeki işgücü alanlarının çeşitlendirilmesi,
- Yerel bölgeye olan yatırımların artırılması amaçlı bölgeyi tanıtan uygulamalar,
- Piyasaları çeşitlendirmek,
- İşgücüne yönelik eğitimler gerçekleştirmek,
- Yatırımcılara yatırım alanları ve proje bulmada destek olmak,
- Yatırımcıların kamusal problemlerinde uzlaşma sağlamak,

¹⁹⁵ Ahiler Kalkınma Ajansı, **Kalkınma Ajansı Nedir?**, <http://ahika.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir/> (25 Ekim 2018).

¹⁹⁶ Tekin Avaner, "BKA Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?", Menaf Turan (Der.), içinde (239-263), **Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?**, 1. Baskı, Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005, s. 242.

¹⁹⁷ EURADA, <http://www.eurada.org/index.php/about> (25 Ekim 2018).

¹⁹⁸ İzmir Development Agency Kalkınma Ajansı (İZKA), **Avrupa'da Kalkınma Ajansları**, İzmir, Temmuz 2008, s. 10.

- Öncelikli sektörleri desteklemek,
- İş kurmak isteyenleri yönlendirmek,
- Bölgenin ekonomik amaçlarının belirlenmesi ve
- Bölgenin ekonomik gelişimini engelleyen sorunları bulmak olarak sayılabilmektedir.¹⁹⁹

3.1.3.2. İtalya Ulusal Kalkınma Ajansı (Sviluppo Italia/INVITALIA)

İtalya'nın güney bölgesinin rekabet gücünün, girişimcilik faaliyetlerinin, bölgede var olan kapasitenin ortaya çıkarılması için gerekli ekonomik, idari ve fiziki ortamın yaratılması amacıyla 1999 yılında kurulmuştur.²⁰⁰

Sviluppo Italia adı ile kurulmasına rağmen 2010'larda Ulusal Yatırım ve Kalkınma Ajansı INVITALIA olarak değiştirilmiştir.²⁰¹ INVITALIA, öncelikli sektörlerde bütün büyük ve küçük projelerin desteklenmesini gerçekleştirmektedir. AB fonlarının nasıl ve nerede harcanacağı konusunda kamu idarelerine destek vermektedir.²⁰²

2018 yılının sonuç raporlarına göre; İtalya'da yeni iş kurmak isteyen yatırımcıları destekleyen ajans, 18.158 şirketin kurulmasında, 228.682 yeni istihdam yaratılmasında ve 8,9 milyar Avro'luk teşvik kullandırmıştır.²⁰³

Yenilikçiliğe önem veren ajans, bu sayede özellikle ülkenin rekabet gücüne destek olmayı amaçlamaktadır. Yerel ve merkezi kurumlarla aynı anda işbirliği yaparak bölgesel kalkınmaya destek vermektedir. Fonlar aracılığıyla iş alanlarının geliştirilmesine imkan veren ajans ülke dışından yatırımların gelmesi amacıyla sunulan projeleri desteklemektedir.²⁰⁴

Ajans, bu süreçte kurulan yan kuruluşlarından destek almaktadır. Bunlar;

- **Infratel Italia;** dijital farklılıkların azaltılması amacıyla faaliyet göstermektedir.

¹⁹⁹ Yılmaz Temizocak, "Kalkınma Ajansları'nın Önemi ve EGEV-EBKA Deneyimi", içinde (387-397), **Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Amfisi, Ankara, 7-8 Eylül 2006, s. 389.

²⁰⁰ İZKA, s. 378.

²⁰¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, s. 44.

²⁰² INVITALIA, **The Agency**, <https://www.invitalia.it/eng/who-we-are/the-agency> (29 Ekim 2018).

²⁰³ INVITALIA, **What We Do Services**, <https://www.invitalia.it/eng/what-we-do/services> (29 Ekim 2018).

²⁰⁴ İZKA, s. 378-381.

- **Banca del Mezzogiorno – Medio Credito Centrale;** İtalya'nın güneyindeki yatırımların ve büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesi için çalışmaktadır.
- **Invitalia Ventures SGR;** İtalya Girişim Fonu'nu yönetmektedir.
- **Marina di Portisco;** Cugnana Körfezi'ndeki denizcilik faaliyetlerini desteklemektedir.
- **Invitalia Partecipazioni;** stratejik olmayan yatırımları değerlendirmektedir.
- **Italia Turismo;** Güney İtalya'daki büyük işletmelerin daha fazla geliştirilmesi için çalışmaktadır.²⁰⁵

INVITALIA, ülkenin ulusal kalkınma ajansiyken bazı bölgelerde bu ajansın kurduğu ve yerel yönetimlerin kurduğu kalkınma ajansları bulunmaktadır. Ülkenin kuzey bölgesinde yer alan ve kalkınmasını en ileri seviyeye götüren Emilia-Romagna yerelde yer alan yönetimler tarafından kurulmuştur.²⁰⁶

3.1.3.3. Emilia-Romagna Kalkınma Ajansı (ERVET)

Emilia-Romagna Bölgesel Kalkınma Ajansı 1974 yılında kurulmuştur. İlk kurulduğunda özel şirket statüsündedir. Ajans, ilk kurulduğu zaman bölgenin sanayileşmesi amacı ile çalışmıştır. KOBİ'lerin ilerlemesi ile birlikte ajans, hedeflerini rekabet gücünü arttırmak olarak değiştirmiştir.²⁰⁷

ERVET'in görevleri;

- Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için ulusal, yerel ve AB kaynaklı projelerin gerçekleştirilmesi,
- Bölgedeki faaliyetlerinin ulusal, uluslararası kuruluşların ve AB'nin Avrupa'daki diğer bölgeler ile işbirliği içinde yerine getirilmesi,
- AB ve ulusal fonlara uyum politikasının, rekabetçiliğin ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi için teknik desteğin verilmesi,
- Bölgeye yabancı yatırımcıların gelmesinin desteklenmesi,
- Projelerin finanse edilmesinde kamu ve özel kuruluşlar arasında ortaklık sağlanması,

²⁰⁵ INVITALIA, [The Group](https://www.invitalia.it/eng/who-we-are/the-agency/the-group), <https://www.invitalia.it/eng/who-we-are/the-agency/the-group> (29 Ekim 2018).

²⁰⁶ İZKA, s. 384.

²⁰⁷ Roberta Dall'Olio, "Emilia-Romagna'da Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim: ERVET Deneyimi", içinde (69-72), **Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu**, s. 70.

- Bölgede ve yerel yönetimlerde kalitenin artırılması,
- Bölgesel politikanın uygulanmasına destek verilmesi olarak sayılmaktadır.²⁰⁸

Motorlu araçlar, kimya, petro-kimya, tekstil, elektrikli ev araçları, gıda ürünleri, uzay ve savunma teknolojisi, ateşli silah ve enerji sektörünün ön planda olduğu Emilia-Romagna bölgesi doğal kalkınmaya sahiptir. Bölgenin doğal kalkınmaya sahip olması ise yine bölgenin sahip olduğu yerel dinamiklere bağlıdır. Bunlar;

- Yerleşik üretim kapasitesi,
- Fazla sayıda küçük ve orta büyüklükte firmanın varlığı,
- KOBİ'lerin üretimlerinin başarısı,
- Tüketici ve pazarın isteklerine göre üretim yapılması,
- Sektör bazında uzmanlaşmaya gidilmesi,
- Rekabet gücü,
- Yenilikçilik,
- Güven,
- İşbirliği,
- Bilgi paylaşımı,
- Kamunun özel sektörü desteklemesi,
- KOBİ dayanışması ve
- Yönetişimin başarısıdır.²⁰⁹

ERVET bünyesinde on hizmet merkezi ve bir koordinasyon merkezi bulundurmaktadır. Ajansın hizmet merkezleri; sanayi, turizm, ulaşım, tarım ve sosyal uyum alanlarında faaliyet göstermektedirler.²¹⁰

AB'den gelen yapısal fonların nasıl değerlendirileceği konusunda rol üstlenen ERVET, kalkınma politikalarının bölgesel düzeyde belirlenmesinde etkilidir.²¹¹

²⁰⁸ ERVET, **About Us**, http://ing2.ervet.it/?page_id=1771 (29 Ekim 2018).

²⁰⁹ İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), İpekyolu Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulu İtalya Çalışma Ziyareti, 27-30 Mayıs 2014, <https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/Italya-Calisma-Ziyareti-Sonuc-Raporu-973060.pdf> (17 Ekim 2018), s. 15-16.

²¹⁰ İZKA, s. 388.

²¹¹ Centre For Social Innovation, **ERVET-Emilia-Romagna Economic Development Agency LTD. (Italy)**, <https://www.zsi.at/en/object/partner/4350> (29 Ekim 2018).

Ülkeyi EURADA'da temsil eden bölge, Emilia-Romagna Bölgesel Operasyonel Programı kapsamında AB fonlarından yararlanmaktadır. Bu program, ERDF tarafından bölgeye tahsis edilen bölgesel politika kapsamında verilen yardımların kalkınma amaçlı politikaların geliştirilmesine yönelik planlama programıdır. Bu program çerçevesinde, Emilia-Romagna bölgesinin ekonomisini geliştirmeye yönelik yardımlarda bulunmaktadır.²¹²

ERDF Bölgesel Operasyon Programı, AB'nin 2020 ve bölgesel akıllı uzmanlaşma stratejisi hedeflerine ulaşmayı, bölgedeki rekabetçilik ile enerji verimliliğinin artırılmasını ve KOBİ'lerin desteklenmesini amaçlamaktadır.²¹³

2014-2020 dönemi için bölgeye program kapsamında 481.895.272 Avro destek verilmiştir. Program altı ana amacın gerçekleştirilmesine yönelik işlev göstermektedir. Aşağıdaki tabloda alınan yardımın miktarları ve yatırım alanları gösterilmektedir.²¹⁴

Tablo 21: Emilia-Romagna Destek Miktarları

AMAÇLAR	MİKTAR (AVRO)	%
ARAŞTIRMA VE YENİLİK	140,568,582	86,30%
DİJİTAL GÜNDEM	30,094,764	38,10%
ÜRETİM VE REKABET GÜCÜ	120,473,818	72%
DÜŞÜK KARBON EKONOMİSİ	104,379,054	65,90%
ÇEKİCİ VE KATILIMCI ŞEHİRLER	30,013,716	70,60%
TEKNİK DESTEK	18,775,812	89,60%

Kaynak: Regione Emilia-Romagna, **ERDF Programme**, <http://fesr.regione.emilia-romagna.it/erdf/the-2014-2020-programming-period-2/the-2014-2020-programming-period> (31 Ekim 2018).

²¹² Regione Emilia-Romagna, **ERDF Programme**, <http://fesr.regione.emilia-romagna.it/erdf> (31 Ekim 2018).

²¹³ European Commission, **ROP Emilia-Romagna ERDF**, http://ec.europa.eu/regional_policy/EN/atlas/programmes/2014-2020/italy/2014IT16RFOP008 (31 Ekim 2018).

²¹⁴ Regione Emilia-Romagna, **The 2014-2020 Programming Period**, <http://fesr.regione.emilia-romagna.it/erdf/the-2014-2020-programming-period-2/the-2014-2020-programming-period> (31 Ekim 2018).

Bölgeye 2014-2020 kapsamında verilen toplam AB fonları 2,500 Milyon Avro'dur. Bunların %48'i EAFRD, %31'i ESF ve %19'u ERDF tarafından verilmektedir.²¹⁵

3.1.3.4. Sicilya Bölgesel Operasyon Programı

İtalya'nın en güneyinde yer alan Sicilya adası, ülkenin en geniş yüzölçümüne sahip bölgesidir. Yüzölçümüne karşılık bölge ülkenin ve AB'nin en geri kalmış bölgelerinden biridir. Bölgede kurulan işletmeler yeterli düzeyde rekabet gücüne sahip değildir.²¹⁶

Bölgenin başlıca tarım ürünleri; zeytin, arpa, mısır, narenciye, pamuk, şaraplık üzüm, badem ve buğdaydır. Bölgede yetiştirilen hayvanlar; koyun, sığır, katır ve eşektir. Sanayi sektörü ürünleri; şarap, tekstil üretimleri, tuz çıkarılması, gemi yapımı ve gıda işlemedir. Doğal gaz ve sülfür üretimi yapılan bölgede kimya ve petrol arıtma gelişen üretimlerdendir.²¹⁷

Tablo 22: Sicilya Bölgesi Ekonomik Verileri

GSYİH (2016)	86,998 Milyon Avro
Kişi Başı GSYİH	17,500 Avro
AB %'si	60%
İSTİHDAM	63.2 bin (2017), 62,6 bin (2016)
İstihdam Oranı	%47.4 (2017), %50.0 (2016)
İşsizlik Oranı	%21.5 (2017), %22.1 (2016)
Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski	%52.1 (2017), %55.6 (2016)

Kaynak: EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (7 Kasım 2018).²¹⁸

²¹⁵ E-R Imprese, **Invest in Emilia-Romagna, Policies and Incentives**, http://www.investinemiliaromagna.eu/en/Emilia_Romagna_Region/Policies_and_incentives.asp (31 Ekim 2018).

²¹⁶ European Commission, **Sicily**, <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/sicily> (31 Ekim 2018).

²¹⁷ New World Encyclopedia, **Sicily**, <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Sicily> (7 Kasım 2018).

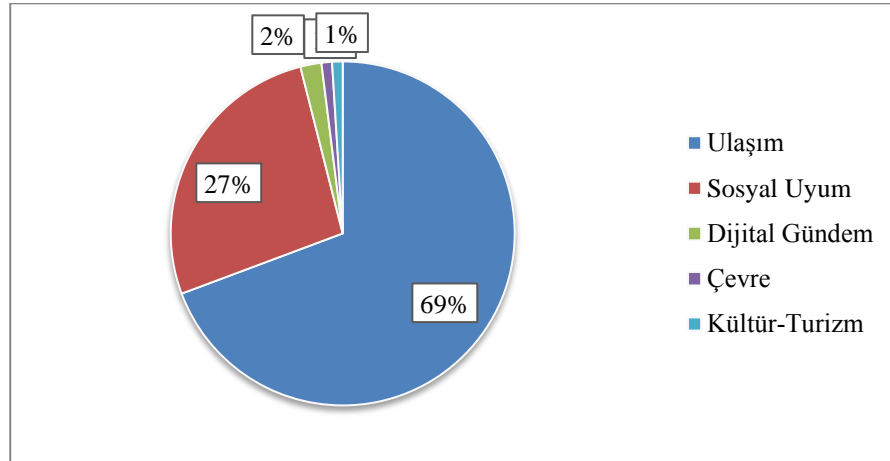
²¹⁸ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sicilya bölgesinin ekonomik verileri incelediği zaman yüksek işsizlik ve yoksulluk oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle bölge hem ülke genelinin hem de AB'nin diğer bölgelerinin gerisinde kalmaktadır. Bu sorunu çözmek isteyen AB ise uyguladığı politikalar ve verdiği yardımlar ile bölgeyi desteklemektedir. Birlik, Emilia-Romagna bölgesinde olduğu gibi bölgeye özgü geliştirdiği Bölgesel Operasyon Programı ile bölgeye destek vermektedir.

AB ortalamasının %60'ına sahip olan bölgede kişi başına düşen GSYİH 17,500 Avro'dur. 2016 yılında %22.1 işsizlik ve %55.6 oranında yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma oranlarının 2017 yılında düşüş gösterdiği görülmektedir. Bölgenin istihdam oranlarında düşüş yaşanmasına karşılık istihdam miktarına katılan kişi sayısında artış yaşanmıştır. AB fonlarından yararlanan Sicilya'nın kendi iç dinamiklerinden de yararlanılarak Kuzey bölgeleri ile arasındaki farkların azalmasında etkili olunmuştur. AB bölgesel politikasının başarısı bir ülke içerisindeki merkez bölgelerde olduğu gibi çevre bölgelerde de etkin ve etkili olabileceği Sicilya üzerinden görülebilmektedir.

Sicilya bölgesi için ERDF tarafından 110.7 milyon Avro 2014-2020 yılları arasında yardımda bulunulacaktır. Şu ana kadar 27 proje çerçevesinde 6.8 milyon Avro ödenmiştir.

Grafik 6: ERDF Yardımlarının Kullanımı

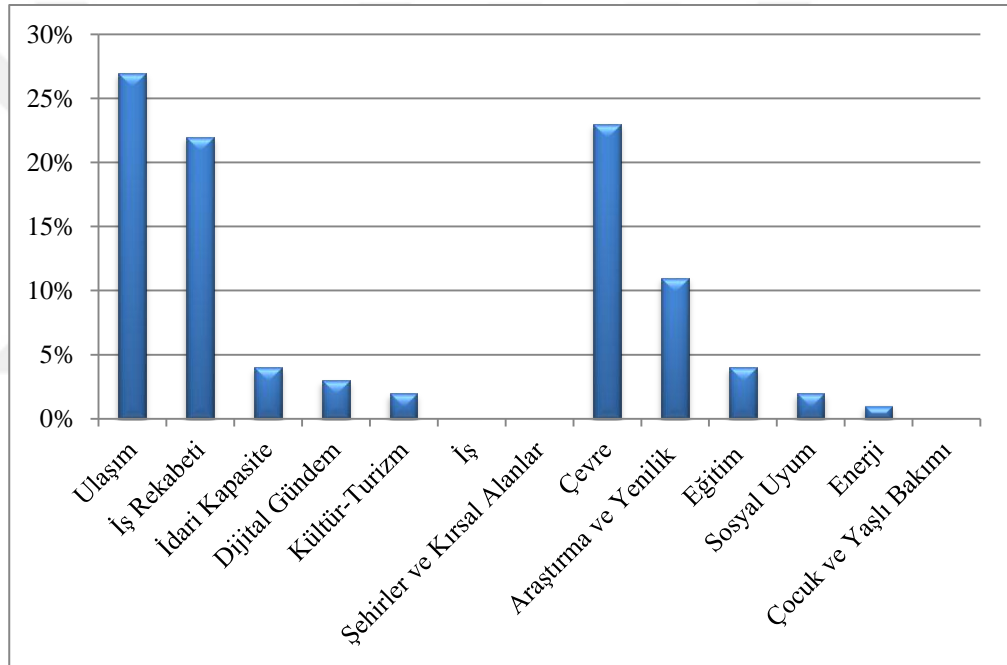
Kaynak: OpenCoesione, Por FESR Sicilia, <https://opencoesione.gov.it/en/programmi/2014IT16RFOP016/> (7 Kasım 2018).

ERDF yardımlarının kullanım alanlarının gösterildiği altıncı grafiğe göre yardımın büyük kısmı ulaşım (%70) ayrılmaktadır. Sicilya bölgesinde diğer önem verilen alan ise sosyal uyumdur(%27).²¹⁹

Bölgeye ESF kapsamında 3 proje için 6.0 milyon Avro destek verilecektir. Bunun 4.3 milyon Avro'su ödenmiştir. Fondan %97 oranında idari kapasite, %2 eğitim ve %2 iş alanları desteklenmektedir.²²⁰

Sicilya bölgesine 2014-2020 dönemi için toplam 3.8 milyar Avro destek sağlanacaktır. Bu miktarın 624.7 milyonluk kısmı 3,790 proje için ödenmiştir.²²¹

Grafik 7: Sicilya'da Fonların Kullanım Alanları

Kaynak: OpenCoesine, **Regione Sicilia**,

https://opencoisione.gov.it/en/territori/sicilia-regione/?ciclo_programmazione=2 (7 Kasım 2018).

AB'den gelen fonların kullanım alanlarının gösterildiği yedinci grafiğe göre bir ada bölgesi olan Sicilya'da en çok ulaşım desteklenmektedir. Buna karşılık; bölgede iş, şehirler ve kırsal alanlar, çocuk ve yaşlı bakımı alanları finanse edilmemektedir.

²¹⁹ OpenCoesine, **Por FESR Sicilya**, <https://opencoisione.gov.it/en/programmi/2014IT16RFOP016/> (7 Kasım 2018).

²²⁰ OpenCoesine, <https://opencoisione.gov.it/en/programmi/2014IT05SFOP014/> (7 Kasım 2018).

²²¹ OpenCoesine, **Regione Sicilia**, https://opencoisione.gov.it/en/territori/sicilia-regione/?ciclo_programmazione=2 (7 Kasım 2018).

3.1.4. İtalya'nın Değerlendirilmesi

AB'nin merkez ülkelerinden olan İtalya önemli gelir kaynaklarına sahip olmasına rağmen bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını ciddi şekilde hissetmektedir. Birliğin kurulduğu andan bu yana uyguladığı politikaları benimseyen ülke, eşitsizliklerin azaltılması için önemli adımlar atmıştır. Ancak ülkenin güney bölgeleri yeterli ekonomik düzeye henüz gelememektedir. Bu durum hem ülke içinde hem de Birlik içerisinde bölgenin entegrasyon hızını düşürmektedir. Ancak AB'den gelen yardımları verimli şekilde kullanan kuzey bölgeleri, özellikle Emilia-Romagna bölgesi, ekonomik kalkınmasını gerçekleştiren ülkenin merkez bölgeleri arasında yer almaktadır. AB'nin diğer bölgeleri ile yeterli rekabet gücüne sahip olan bölge, ülkenin diğer ülkeler ile arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına katkıda bulunmaktadır.

Tablo 23: 2014-2020 İtalya Bütçesi

TOPLAM	ULUSAL	AB
75 950 636 103	31 294 532 333	44 656 103 770

Kaynak: European Commission European Structural and Investment Funds, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/IT#> (3 Aralık 2018).

2014-2020 bütçe döneminde İtalya'da AB'den gelen yardımların miktarına göre ülke vatandaşları ortalama olarak kişi başına 735 Avro yardım alacaktır. Ülke bu yardımlardan geliştirilen 75 program aracılığı ile kullanacaktır.²²²

Tablo 24: AB Bütçesi

ERDF	21 660 538 269 Avro	% 50.6
ERDF	10 444 380 767 Avro	% 24.4
ESF	10 192 857 615 Avro	% 23.8
EMFF	537 262 559 Avro	% 1.3

Kaynak: European Commission European Structural and Investment Funds, **Country Data for: Italy**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/IT#> (3 Aralık 2018).

²²² European Commission European Structural and Investment Funds, **Country Data for: Italy**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/IT#> (3 Aralık 2018).

Yukarıdaki tabloda AB'nin 2014-2020 dönemi için İtalya'ya ayırdığı bütçe gösterilmektedir. AB'den uyum politikası kapsamında gelen yardımların büyük kısmı (%50.6) Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) tarafından ödenmektedir. Ülke, birlikten gelen yardımlarla birlikte ulusal bütçesinden de politikaya destek vermektedir.

Tablo 25: Ülke Bütçesi

ERDF	12 536 090 990 Avro	% 40.7
EAFRD	10 468 563 310 Avro	% 34.0
ESF	7 380 639 380 Avro	% 23.9
EMFF	442 234 012 Avro	% 1.4

Kaynak: European Commission European Structural and Investment Funds, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/IT#> (5 Aralık 2018).

Tablo 26: Emilia-Romagna (2014-2020)

ERDF	
FONLAR	315.5 Milyon Avro
ÖDENEN	63.0 Milyon Avro
PROJE	1.800
ESF	
FONLAR	489.4 Milyon Avro
ÖDENEN	219.8 Milyon Avro
PROJE	2.899

Kaynak: OpenCoesine, <https://opencoesione.gov.it/en/> (3 Aralık 2018).²²³

Tablo 26'da ERDF ve ESF kapsamında Emilia-Romagna bölgesinde geliştirilen projeler için birlikten gelen yardım miktarları gösterilmektedir. Bu projeler ise ERDF kapsamında daha çok mal ve hizmet alımı (%22), altyapı (%31), firma teşvikleri (%31), bireysel hibe (%1), sermayeye yönelik katkılar (%15) olarak

²²³ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

değerlendirilmektedir.²²⁴ESF kapsamında ise gelen yardımların %87'si mal ve hizmet alımına yönlendirilirken %13'ü bireysel hibelere harcanmaktadır.²²⁵

Tablo 27: 2007-2013

ERDF	
İZLENEN	583.5 Milyon Avro
ÖDENEN	549.6 Milyon Avro
PROJE	3,934
ESF	
İZLENEN	955.1 Milyon Avro
ÖDENEN	875.5 Milyon Avro
PROJE	13,091

Kaynak: OpenCoesine, <https://opencoessione.gov.it/en/> (5 Aralık 2018).²²⁶

Emilia-Romagna bölgesi AB'den aldığı yardımlar sayesinde ülkenin kalkınmasını en iyi tamamlayan bölgedir. Bölge sahip olduğu potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesi amacı ile Sicilya bölgesine göre fazla yardım almaktadır.

Tablo 28: Sicilya (2014-2020)

ERDF	
FONLAR	186.4 Milyon Avro
ÖDENEN	8.0 Milyon Avro
PROJE	67
ESF	
FONLAR	52.5 Milyon Avro
ÖDENEN	27.6 Milyon Avro
PROJE	2.220

Kaynak: OpenCoesine, <https://opencoessione.gov.it/en/> (3 Aralık 2018).²²⁷

²²⁴ OpenCoesine, **Por FESR Emilia-Romagna**, <https://opencoessione.gov.it/en/programmi/2014IT16RFOP008/> (3 Aralık 2018).

²²⁵ OpenCoesine, **Por FSE Emilia-Romagna**, <https://opencoessione.gov.it/en/programmi/2014IT05SFOP003/> (3 Aralık 2018).

²²⁶ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²²⁷ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sicilya bölgesi, ERDF kapsamındaki yardımların %64'ünü altyapı hizmetlerine, %36'sını ise mal ve hizmet alımlarına yönlendirmektedir. ESF yardımlarının ise %60'ını mal ve hizmet alımlarına %40'ını ise bireysel hibelere ayırmaktadır.²²⁸

Tablo 29: 2007-2013

ERDF	
İZLENEN	7.6 Milyar Avro
ÖDENEN	4.9 Milyar Avro
PROJE	9,295
ESF	
İZLENEN	1,5 Milyar Avro
ÖDENEN	1,3 Milyar Avro
PROJE	11,997

Kaynak: OpenCoesine, <https://opencoessione.gov.it/en/> (5 Aralık 2018).²²⁹

Ülkede özellikle kuzey-güney doğrultusunda yaşanan sosyo-ekonomik farklılıklar uygulanan politikaların niteliğini ve ödenen desteklerin miktarını etkilemektedir. Ülke, AB'den alınan desteklerin yanı sıra ulusal bütçeden de bu farklılıkların azaltılması amacı için belli bir miktar ayırmaktadır. İtalya uyum politikası aracılığı ile kalkınma sürecine önemli destekler vermektedir. Ülkenin kuzey bölgelerinden Emilia-Romagna Birlik ile ülke arasındaki gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. AB'nin uyum politikası araçlarını verimli kullanan Emilia-Romagna kalkınmasını gerçekleştirmiştir. Bölge, AB'nin kuruluş aşamasından bugüne bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde başarılı olduğunu İtalya üzerinden göstermektedir. Bölgenin başarısı ülkenin rekabet gücünü artırılmasını sağlamaktadır.

Sürekli zenginlik, gelişmişlik ve büyüme gibi kavramlarla karıştırılan kalkınma birbirlerinden farklı kavramlardır. Emilia-Romagna ve Lombardiya bölgeleri arasındaki

²²⁸ OpenCoesine, <https://opencoessione.gov.it/en/> (3 Aralık 2018).

²²⁹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

farklılıklar bunun en iyi göstergelerindedir. Lombardiya İtalya'nın kuzey bölgelerinin en zengini iken Emilia-Romagna en kalkınmış bölgedir. Bununla birlikte ülkenin en geri kalmış bölgelerinden Sicilya iki bölgenin de gerisindedir. Ancak, Birlik gelişmiş, geri ayrımı yapmaksızın bütün bölgelere ihtiyaçları oranlarında destekleyerek kalkınmalarına destek vermektedir. Kurulduğundan günümüze sürekli kendini ve uyguladığı politikaları yenilemesi sayesinde farklılıkların azaltılmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum ise bölgelerin hem ülke ekonomilerine hem de Birlik ekonomisine katkılarını artırmaktadır.

Düşen suç oranları uygulanan bölgesel politikanın başarısını göstermektedir. Ülkenin en fazla suç oranına sahip Sicilya bölgesinde bile suç oranlarının düşmesi bölgelerinden gelişmişlik farklılıklarının azalması yönünde önemli ve etkili adımlar attığının kanıtıdır.

Tablo 30: 2000 Yılı Verileri

	AB	İtalya	Lombardiya	Emilia-Rmgn	Güney	Sicilya
Nüfus	487.259.080	56.929.477	8.971.148		13.966.461	4.994.427
GSYİH	9.663.194	1.239.266	257.315	106.968	205.372	69.928
K.B. GSYİH	19.800	21.800	28.600	27.000	14.700	14.000
AB %si	100	110	144	136	74	71
İstihdam		2.619,9 bin	3.798,6 bin		3.996,4 bin	1.327,6 bin
İstihdam O.		% 53.4	% 60.7		% 42.7	% 40.0
İşsizlik Oranı		% 10.9	% 4.4		% 20.1	% 23.9
Y. ve S. D.		% 26.2 (2004)	% 15.4	% 12.9	% 41.7	% 49.9
Suç Oranı		654 (2008)	84	37	251	54
Eğitim Oranı		% 4.8	% 4.6		% 4.5	% 3.4

Kaynak: EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (19 Aralık 2018).²³⁰

Tablo 31: 2016 Verileri

	AB	İtalya	Lombardiya	Emilia-Rmgn	Güney	Sicilya
Nüfus	510.277.177	60.665.551	10.008.349	4.448.146	14.110.771	5.074.261
GSYİH	14.907.852	1.680.523	366.541	153.997	262.189	86.998
K.B.GSYİH	29.200	27.700	36.600	34.600	18.600	17.200
AB %si	100	95	126	119	64	59
İstihdam	219.017,6 bin	22.241,1 bin	4.232,5 bin	1.908,3 bin	4.062,2 bin	1.327,0 bin
İstihdam O.	% 71.8	% 63.3	% 66.7	% 71.3	% 52.2	% 50.0
İşsizlik Oranı	% 8.6	% 11.7	% 7.4	% 7.0	% 19.1	% 22.1
Y. ve S. D.		% 30.0	% 19.7	% 16.1	% 44.8	% 55.6
Suç Oranı		567 (2010)	66	28	212	65
Eğitim Oranı	% 10.8	% 8.3	% 9.3	% 10.0	% 6.2	% 5.0

Kaynak: EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (19 Aralık 2018).²³¹

NOT: GSYİH milyon Avro olarak verilmiştir.

K.B.GSYİH: Kişi Başı GSYİH/Avro.

Y. ve S.D.: Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski.

Eğitim Oranı: Son 4 haftada 25-64 yaş grubunda eğitime katılım oranını vermektedir.

2000 ve 2016 yıllarının verildiği tablolara göre İtalya'da bölgelerin özellikle suç oranlarının düştüğü ve eğitime katılım oranlarının arttığı görülmektedir. AB nüfusu geçirdiği önemli genişleme dalgaları ile 2000 yılından 2016 yılına kadar toplam %5 oranında artış göstermiştir. Bu oran İtalya nüfusunda ise %7'dir. %54 oranında artan Birlik GSYİH'sına karşılık İtalya'nın en sorunlu bölgelerinden Sicilya'da GSYİH 16 yıl

²³⁰ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²³¹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

boyunca toplam olarak %24 oranında artmıştır. Ülkenin %36'lık artışına oranla Sicilya bölgesinin de önemli derecelerde ilerleme kaydettiği görülmektedir. Ülkenin Güney bölgesinde suç oranları 2000-2016 arasında %16 oranında düşmüştür. Düşen suç oranlarına karşılık bölgedeki eğitim oranlarının artması AB uyum politikasının etkileri sayesinde görülmektedir. Politika kapsamında geliştirilen projeler aracılığıyla bölgedeki insanlar suçtan uzaklaşmakta ve eğitime yönelmektedir. Bu sonuçlar ise istihdamda kaliteli ve nitelikli işgücü oranlarının artmasına katkıda bulunmaktadır. Kaliteli ve nitelikli işgücünde yaşanan artış bölgedeki istihdam oranlarını yıllar içerisinde arttırmaktadır.

Bu durum aslında uygulanan politikaların ülke içerisindeki refah düzeyinin yükselmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Ülkenin en geri kalmış bölgelerinden Mezzogiorno bölgesinde bile bu sonuçla karşılaşılabilmesi AB bölgesel politikasının etkinliğinde başarılı olabildiğini belirtmektedir. AB uyguladığı politikayı geliştirilen projeler yardımı ile desteklemektedir. Projeler bölgelerin ihtiyaçlarına göre geliştirilmektedir. Bunlardan biri 2007-2013 bütçe döneminde Lombardiya'da ERDF'nin finansmanı olduğu Bölgesel Operasyonel Program'dır. Bölgesel Rekabetçilik ve İstihdam Hedefi kapsamında Lombardiya bölgesinde 532 milyon Avroluk dönem bütçesinin yaklaşık olarak %0.7'si olan 211 milyon Avro fon desteği verilmiştir.²³² Bölgelerin kendi bünyesinde ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilen projeler AB'den alınacak yardım miktarlarının belirlenmesine yardım etmektedir.

²³² European Commission, **Operational Programme "Lombardia"**, 1 Nisan 2007, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2007-2013/italy/operational-programme-lombardia (19 Aralık 2018).

3.2. Türkiye

3.2.1. Türkiye Ekonomisi

1999 yılındaki Helsinki Zirvesi ile Avrupa Birliği'ne adaylığı açıklanan Türkiye bugün Avrupa'nın 7. büyük ekonomisine sahiptir. Ülkede kişi başına düşen gelir miktarı Avrupa ülkelerinin gerisinde kalırken GSYİH'nin % 27,2'sine sahip olan İstanbul ülkenin en büyük şehridir.²³³ Gelişmiş ekonomiye sahip olan İstanbul ili ve Boğazlar çevresi aynı zamanda ülke nüfusunun %20'si ile ülkede nüfusun en yoğun olduğu bölgedir.²³⁴ Yüksek gelir düzeyi ve nüfusa sahip olan bölge ile ülkenin diğer bölgeleri arasında sosyo-ekonomik farklılıklar bulunmaktadır. Bölgenin sahip olduğu imkanlar ülke ekonomisinin büyük kısmını yüklenmesine neden olmuştur.

Türkiye 2000 yılından itibaren gerçekleştirdiği verimli ekonomik ve sosyal gelişimleri sayesinde üst-orta gelirli ülke statüsüne gelmiştir.²³⁵ Ülkenin son yıllarda gerçekleştirdiği yüksek büyüme oranları, makroekonomik istikrar bu performansı elde etmesindeki önemli hususlar arasında sayılabilmektedir.²³⁶

Ülkede sahip olunan istihdam kapasitesinin %25'ine yakını tarım sektöründedir. Bunun yanında sanayi ve hizmet sektörü önemli gelişmeler göstermektedir.²³⁷ Her geçen gün ekonomik gelişimine devam eden ülke, AB'nin güçlü aday ülkesi konumundadır. AB ile entegrasyonunu gerçekleştirmek için Türkiye, Birlik politikalarını içselleştirmek amacıyla çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Birliğin önde gelen politikalarından olan bölgesel politika bunlardan biridir. Güçlü ekonomiye sahip olan ülke birliğin merkez ülkelerinden olan İtalya gibi bölgesel gelişmişlik farklılıklarını yaşamaktadır. İtalya'da yaşanan Kuzey-Güney farklılıkları Türkiye'de ise doğu-batı arasında yaşanmaktadır. Ülkenin doğu ve güneydoğu bölgeleri tıpkı İtalya'nın Mezzogiorno bölgesi gibi ekonomik açıdan ülkenin gerisinde yer almaktadır. Batı bölgeleri -özellikle İstanbul ili- sanayi, ticari, yaşam kalitesi ve standartları bakımından

233Pathum Thani, **Charting Turkey's Economy**, 1 H 2018, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126gwdw/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/abicomplete/docview/2058367475/EF53318BC063423EPQ/1?accountid=12251>

(2 Ocak 2019).

234 Central Intelligence Agency, **Middle East: Turkey**, 8 Ocak 2019, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (13 Ocak 2019).

235 The World Bank, **The World Bank in Turkey**, 11 Ocak 2018, <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview#1> (17 Ocak 2019).

236 T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türk Ekonomisinin Genel Görünümü**, <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelistmeler.tr.mfa> (17 Ocak 2019).

237 Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (13 Ocak 2019).

ülkenin önde gelen bölgesidir. Ulusal ve uluslararası ticarete bölge hep ön planda yer almaktadır. Bu durum ülkedeki kalkınma farklılıklarını artırmaktadır. Sorunu çözmek isteyen ülke tıpkı İtalya’da olduğu gibi AB’nin fonlarından gelen yardımlarından büyük oranlarda yararlanmaktadır. Kurulan bölgesel kalkınma ajansları ve geliştirilen projeler ile sorunun çözümlenmesi yolunda önemli adımlar atılmaktadır. Bu süreçte özellikle yerel bölgelerin sahip olduğu yerel avantajlar değerlendirilmeye ve geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 32: Türkiye'nin 2018 Yılı Verileri

GSYİH	€ 794.693.559.000
BÜYÜME ORANI	4%
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 9,71
ENFLASYON ORANI	10,66%
İŞSİZLİK ORANI	11%
NÜFUS	81.867 Milyon

Kaynak: Uluslararası Para Fonu (IMF), **Turkey,**

https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?sy=2016&ey=2022&scsm=1&scd=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=13&pr1.y=7&c=186&s=NGDP_RPCH%2CNGDPD%2CNGDPDPC%2CNID_NGDP%2CNGSD_NGDP%2CPCPI%2CPCPIPCH%2CPCPIEPCH%2CLUR%2CLP&grp=0&a= (15 Ocak 2019).

Ülkenin 2018 yılındaki ekonomik verilerinin verildiği 32 numaralı tablo incelendiği zaman yüksek nüfus miktarına karşılık ülkenin yüksek GSYİH’sı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ülke AB’nin üyelik için istediği enflasyon oranlarının çok uzağında kalmaktadır. Ülkenin elde ettiği GSYİH her bölgeye eşit dağılmamaktadır. Ülkenin ticaret merkezi olan İstanbul’un bulunduğu Marmara Bölgesi en çok payı alırken Doğu ve Güneydoğu bölgeleri en az miktarı almaktadırlar. İtalya’nın en zengin bölgesi Lombardiya, en kalkınmış bölgesi Emilia-Romagna iken Türkiye’de hem en zengin hem de kalkınma konusunda en ileri giden bölge Marmara Bölgesi’dir. İtalya’da kuzey bölgesinin üretici görevini Türkiye’de Kuzeybatı bölgesi, tüketici rolünü ise Doğu ve Güneydoğu bölgeleri üstlenmektedir.

3.2.2. Türkiye'nin Bölgeleri

3.2.2.1. İstanbul Bölgesinin Ekonomik Yapısı

İstanbul, Türkiye'nin kuzeybatı bölümünde yer alan Marmara Bölgesi'nin her alanda ön planda olan şehridir. Ülkenin en gelişmiş ekonomik ve sosyal refahına sahip olan il aynı zamanda fazla nüfus sayısı ile Avrupa'nın önde gelen şehirlerindedir.²³⁸

Şehir, AB'ye uyum sürecinde kabul edilen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması sistemine göre TR1 İstanbul, TR10 İstanbul ve TR100 İstanbul düzeylerinde bölge olarak tanımlanmaktadır.²³⁹

Özel ve önemli coğrafi konuma sahip olan İstanbul ili her yıl aldığı fazla nüfus oranıyla dikkat çekmektedir. Asya ve Avrupa kıtalarının geçiş noktasında yer alan bölge aynı zamanda Karadeniz ve Akdeniz'i de birbirine bağlamaktadır. Ulaşım hatlarının kilit noktalarından biri olan şehir, AB tarafından 4. Pan Avrupa Koridoru'nun bitiş noktası ve Avrupa'yı Çin'e bağlayan TRACECA olarak adlandırılan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru'nun da bir parçası olarak görülmektedir. Sahip olduğu kara, deniz ve hava yollarının çeşitliliği ve verimliliği şehri ülkede ve dünyada cazibe merkezi haline getirmektedir.²⁴⁰ Coğrafi konumunun yanı sıra sahip olduğu nitelikli işgücü, gelişmiş altyapı özellikleri, ekonomik ve politik istikrar, çeşitli alanlarda gelir yaratma imkanı, düşük maliyetler sayesinde iş yapmanın kolaylığı ve sürekli gelişen ve ilerleyen yaşam şartları ve tarzı sayesinde önemli ve hatırı sayılır ticaret merkezlerinden biri konumundadır.²⁴¹ Ülkenin zengin ve gelişmiş ekonomisi, AB ülkeleri ile olan Gümrük Birliği ve vergi sisteminin rekabet düzeyi bölgenin ilerlemesine katkıda bulunan etmenlerdir.²⁴² Ülkenin en büyük sanayi, ulaşım, ticaret, ekonomi kuruluşlarını bünyesinde barındıran bölge ülke bütçesinin temel taşını oluşturmaktadır. Daha çok sanayi, ticaret, hizmetler gibi önemli sektörlerin ön planda olduğu bölgede en düşük pay tarım sektörüne aittir.²⁴³ Bu durum bölgenin uluslararası alanda ülkenin rekabet gücünü

²³⁸ T.C. İstanbul Valiliği, **İstanbul'un Yerleşkesi ve Yapısı**, 2016, <http://www.istanbul.gov.tr/Files/ebulten/2016-9/icerikyerlesim.html> (22 Ocak 2019).

²³⁹ İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA), **2014-2023 İstanbul Bölge Planı**, 14 Eylül 2014, <https://www.istka.org.tr/media/1063/2014-2023-%C4%B0stanbul-b%C3%B6lge-plan%C4%B1.pdf> (7 Ocak 2018), s. 48.

²⁴⁰ İSTKA, s. 49.

²⁴¹ Fatih Çevik, **Uluslararası Finans Merkezleri, Ülke Ekonomilerine Etkileri ve İstanbul'un Potansiyeli**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları: Küresel Ekonomik Araştırmalar, Yayın No: 2011-7, İstanbul 2012, <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0026037.pdf> (22 Ocak 2019).

²⁴² İSTKA, **İstanbul Fact Sheet 2017**, <http://www.invest.istanbul/media/59872/istanbul-fact-sheet-2017.pdf> (22 Ocak 2019).

²⁴³ Coğrafya Dünyası, **İstanbul**, <http://www.cografya.gen.tr/tr/istanbul/ekonomi.html> (22 Ocak 2019).

artırıcı etkisi olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum bölgenin diğer bölgeler arasındaki ekonomik farklılıkların artmasında neden olmaktadır. Tıpkı İtalya’da var olduğu gibi ülkede görülen bölgesel ekonomik farklılıklar için önemli düzenlemeler yapılmaktadır. 1999 yılında AB’ye adaylığı kabul edilen Türkiye kabul ettiği NUTS sistemi ile öncelikle bölgesel açıdan AB’nin sistemini kabul etmiştir.

NUTS sistemi üç temel kritere göre belirlenmektedir. Ülkelerin kendi kriterlerinin belirlediği bölge kavramı, benzer yapıya sahip alanların birleştirilmesi ile oluşturulan bölgeler ve son olarak nüfusa göre belirlenen bölgelerdir. Buna göre nüfusu 3-7 milyon arası olan bölgeler Düzey 1, 800 000-3 milyon arası Düzey 2 ve 150 000-800 000 arası Düzey 3 olarak kabul edilmektedir. NUTS sisteminin değerlendirmesi göz önünde tutularak Türkiye’de toplam 12 Düzey 1,26 Düzey 2 ve 81 adet Düzey 3 bölgesi bulunmaktadır. AB’de ülkelerin kalkınma programları Düzey 2 bölgelerine göre sosyo-ekonomik, coğrafi ve kültürel açıdan birbirlerine yakın illerden oluşmaktadır.²⁴⁴ Düzey 2 bölgeleri AB fonlarından yararlanacak bölgeler olması bakımından önem taşımaktadırlar.²⁴⁵

²⁴⁴ Ümran Şengül, Seyedhadi Esemian ve Miraç Eren, **Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması**, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:11, Sayı:21, ss. 75-99, 2013, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/46275> (22 Ocak 2019), s. 77.

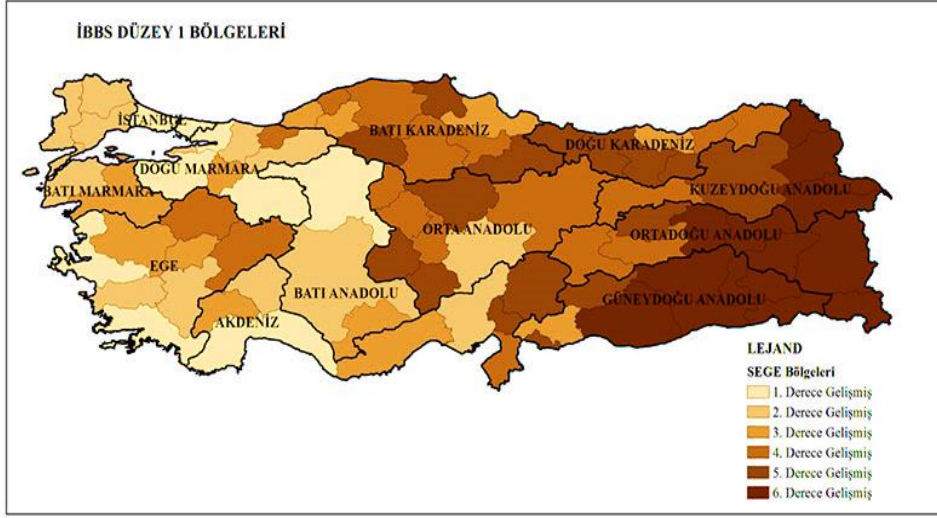
²⁴⁵ Ahmet Öztürk, **Homojen ve Fonksiyonel Bölgelerin Tespiti ve Türkiye için İstatistiki Bölge Birimleri Önerisi**, DPT Uzmanlık Tezleri Ankara, 2009, Yayın No: 2802, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/7762/tez-aozturk.pdf> (31 Ocak 2019), s. 1.

Tablo 33: Türkiye'de İBBS Sınıflandırması²⁴⁶

Kod	Düzeş1	Kod	Düzeş2	Düzeş3
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir
		TR32	Aydın alt bölgesi	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa alt bölgesi	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana, Mersin
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırkkale alt bölgesi	Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van alt bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

²⁴⁶ Şengül, Eslemian ve Eren, s. 78.

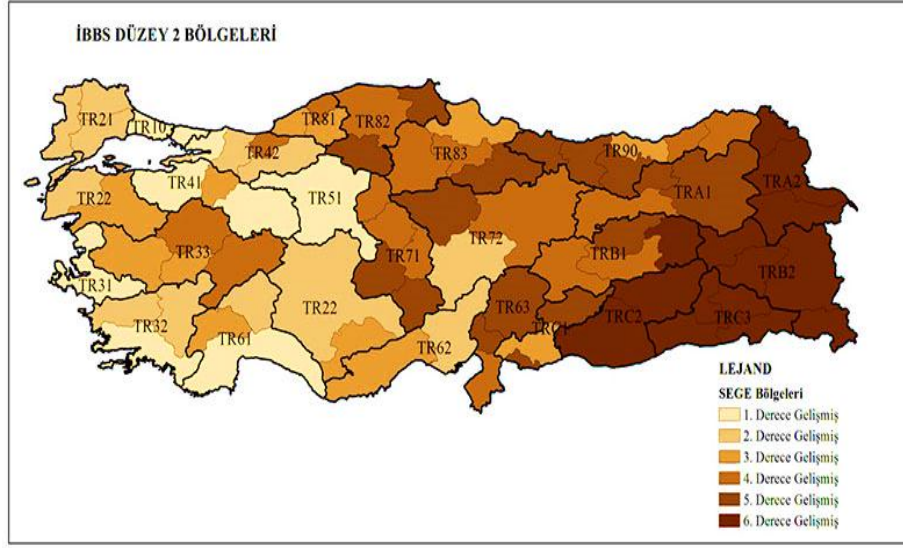
Harita 1: İBBS Düzey 1 Bölgeleri

Kaynak: Bölgesel İdare ve Yerel Demokrasi, **İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1 ve Düzey 2 Bölgeleri**, <https://yereldemokrasi.net/haritalarla-kamu-idaresi/147-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi-ibbs-duzey-1-ve-duzey-2-bolgeleri> (31 Ocak 2019).

İBBS sınıflandırmasında Düzey 1 bölgelerinin gösterildiği 1 numaralı haritaya göre Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi batıda özellikle kuzeybatı bölümünde yer alırken, ülkenin doğu ve güneydoğu bölgeleri ise en az gelişmiş bölgelerdir. Yukarıdaki harita ülke içerisinde yaşanan bölgesel farklılıkları Düzey 1 sınıflandırmasında yansıtmaktadır. Düzey 2 bölgesindeki sınıflandırmanın gösterildiği 2 numaralı haritaya göre de ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerindeki iller en az gelişmiş bölgelerini oluşturmaktadır. Ülkenin bu bölgeleri en çok desteğe ihtiyaç duyan illerine sahiptir. Haritalar aynı zamanda ülke içerisinde yaşanan gelişmişlik farklılıklarını göstermektedir. AB'nin kurucu merkez ülkelerinden İtalya'da farklılıklar Kuzey-Güney yönlü iken Türkiye'de Batı-Doğu yanlı seyir göstermektedir.

Harita 2: Düzey 2 Bölgeleri

Kaynak: Bölgesel İdare ve Yerel Demokrasi, **İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1 ve Düzey 2 Bölgeleri**, <https://yereldemokrasi.net/haritalarla-kamu-idaresi/147-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi-ibbs-duzey-1-ve-duzey-2-bolgeleri> (31 Ocak 2019).

Tablo 34: Düzey 2 Bölgesel GSYİH (Avro)

KOD	BÖLGE	2004	2017
TR	Türkiye	315 673 399	684 366 940
TR10	İstanbul	94 653 874	213 731 657
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	7 399 309	16 166 807
TR22	Balıkesir, Çanakkale	6 693 291	12 926 163
TR31	İzmir	20 652 204	42 180 200
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	11 364 469	22 301 351
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	10 579 266	21 103 015
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	16 934 664	37 836 125
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	15 761 949	42 067 397
TR51	Ankara	30 387 119	61 811 698
TR52	Konya, Karaman	7 428 604	2 991 405
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	13 008 105	24 517 475
TR62	Adana, Mersin	12 019 463	25 975 595
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	7 469 931	17 327 419
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	4 487 987	9 309 338
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	7 845 386	15 745 427
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	2 984 915	6 311 555
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	2 573 096	4 506 722
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	8 224 844	15 420 831
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	7 415 175	15 395 233
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	2 869 508	5 889 113
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	2 129 304	4 252 988
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	4 110 236	8 773 942
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	3 183 159	7 098 525
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	6 111 778	15 419 516
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	5 835 439	12 915 765
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	3 550 326	8 899 943

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://tuik.gov.tr> (23 Ocak 2019).

Yukarıdaki tabloya göre İstanbul ilinin 2004 ve 2017 yıllarında ülke gelirinin büyük bir kısmını elinde tuttuğu görülmektedir. Türkiye için Düzey 2 bölgelerinde İstanbul ili sahip olduğu GSYİH ile diğer bölgelerin önünde yer almaktadır. Bu durum kişi başına düşen GSYİH için de geçerlidir. Kişi başına düşen gelirin ulusal para birimi ve Avro bazında gösterildiği 35 numaralı tabloya göre İstanbul en yüksek gelire sahiptir. Bölgenin sahip olduğu GSYİH ve kişi başı GSYİH ülke ortalamasından fazlayken Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin gelirleri ülke ortalamasının çok uzağında yer almaktadır. Buna göre İstanbul bölgesinde yaşayan insanların refah düzeylerinin diğer bölgelerde yaşayan insanlardan fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Düzey 2 bölgesinde TRA1, TRA2, TRB1, TRB2, TRC1, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin GSYİH ve kişi başına düşen GSYİH miktarları İstanbul bölgesine kıyasla oldukça düşük miktardadır. İstanbul bölgesinin sahip olduğu yüksek gelir miktarları her yıl fazla oranlarda göç almasına neden olmaktadır.

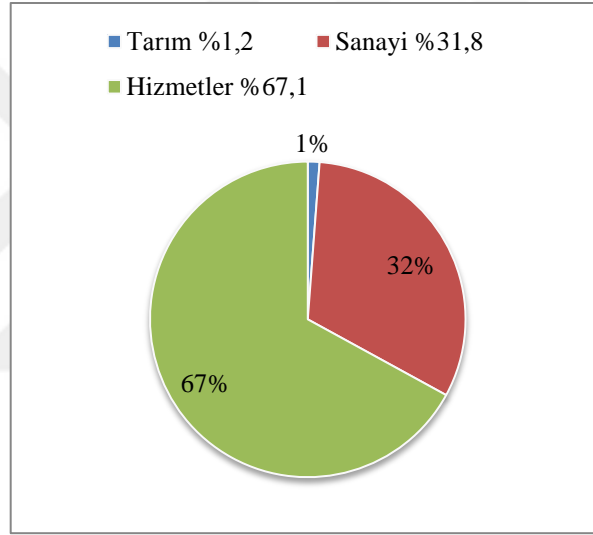
Tablo 35: Düzey 2 Bölgelerinde Kişi Başı Düşen GSYİH

KOD	BÖLGE	2004(TL)	2004(€)	2017(TL)	2017(€)
TR	Türkiye	8 536	4 411	38 680	8 840
TR10	İstanbul	14 656	7 574	65 041	14 865
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	9 847	5 088	41 999	9 599
TR22	Balıkesir, Çanakkale	7 861	4 062	34 003	7 771
TR31	İzmir	10 538	5 446	45 034	10 292
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	8 318	4 299	33 543	7 666
TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	6 635	3 429	31 357	7 166
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	9 736	5 031	43 025	9 833
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	10 151	5 246	50 752	11 599
TR51	Ankara	13 321	6 884	52 000	11 884
TR52	Konya, Karaman	6 414	3 315	30 958	7 075
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	10 465	5 408	36 607	8 367
TR62	Adana, Mersin	6 306	3 259	29 530	6 749
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	4 994	2 581	24 501	5 599
TR71	Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	5 581	2 884	27 195	6 215
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	6 329	3 270	29 670	6 781
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	5 376	2 778	27 719	6 335
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	6 495	3 356	26 704	6 103
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	5 498	2 841	25 334	5 790
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	5 511	2 848	26 476	6 051
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	4 855	2 509	24 860	5 682
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	3 411	1 763	17 245	3 941
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	4 809	2 485	23 169	5 295
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	3 063	1 583	15 183	3 470
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	5 290	2 734	25 580	5 846
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	3 847	1 988	16 064	3 671
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	3 531	1 825	18 354	4 195

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (23 Ocak 2019).

İstihdam oranlarının fazlalığı İstanbul bölgesinin cazibe merkezi konumunda yer aldığını göstermektedir. Bölgedeki işgücü çoğunlukla tarım dışı alanda kullanılmaktadır. Tarım dışı alandaki istihdam oranlarının yüksekliği bölgenin ülkenin diğer bölgelerinden gelişmiş olduğunu belirten etmenlerdendir. İstanbul bölgesinin ekonomik faaliyet kollarının dağılımında işgücünün en fazla hizmetler sektöründe (%67,1) faaliyette bulunduğu görülmektedir. Tarım sektörü ise İstanbul'da %1,2 oran ile en az istihdam alanına sahiptir. Sanayi sektörü %31,8 ile ekonomik faaliyetlerde ikinci sırada yer almaktadır.

Grafik 8: İstanbul Bölgesi Ekonomik Faaliyet Alanları

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (3 Şubat 2019).

Tablo 36: TR10 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

NÜFUS ŞEHİR	15.029.231
GSYİH	€ 213.441.571
GSYİH/TARIM	€ 211.708
SANAYİ	€ 57.828.355
HİZMETLER	€ 131.086.365
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 14.309
İTHALAT	€ 111.906.460,88
İHRACAT	€ 67.785.341,05
KABA DOĞUM HIZI	%15,5
T. D.H.	1,79
Yıllık Nüfus Artış Hızı	%2,6
Nüfus Yoğunluğu	2 892
NET GÖÇ HIZI	-0,4
İSTİHDAM(15-64)	5610 bin kişi
İşgücüne Katılım Oranı	61,90%
İŞSİZLİK ORANI	13,90%
İSTİHDAM ORANI	53,20%
EVLENME HIZI	%7,11

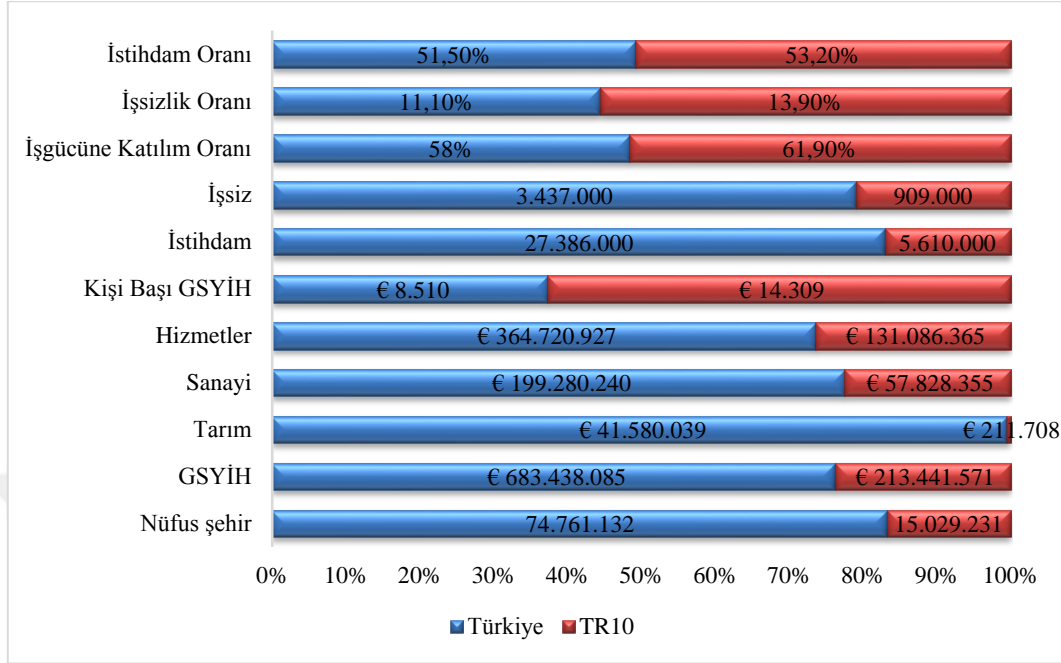
Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (3 Şubat 2019).²⁴⁷

T. D. H.: Toplam Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı).

Nüfus Yoğunluğu: Kilometreye Düşen Kişi Sayısı.

²⁴⁷ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 9: TR10 Düzey 2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (22 Şubat 2019).²⁴⁸

TR10 ve Türkiye'nin karşılaştırılmasının verildiği 9 numaralı grafiğe göre İstanbul bölgesinde kişi başına düşen gelir GSYİH miktarı ülke ortalamasından fazladır. Bölgedeki istihdam, işgücüne katılım oranı ve istihdam miktarı da oldukça yüksek düzeydedir.

3.2.2.2. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin (TRA) Ekonomik Özellikleri

İBBS sistemine göre TRA olarak nitelendirilen Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi iki alt bölgeye ayrılmıştır. Erzurum, Erzincan ve Bayburt'u içine alan Erzurum alt bölgesi TRA1²⁴⁹; Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan illerini kapsayan Ağrı alt bölgesi ise TRA2 olarak adlandırılmaktadır.²⁵⁰ Bölgenin en önemli ekonomik faaliyetleri sahip olduğu yer şekilleri ve koşullardan ötürü tarım ve hayvancılıktır. Bölgenin coğrafi özellikleri hayvancılığın gelişmesine izin vermektedir. Bu nedenle TRA bölgesinde en fazla hayvancılık alanında iş gücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Bölgedeki istihdamın en fazla olduğu sektör yine hayvancılıktır. 2016 yılında ülkenin büyükbaş hayvan sayısının

²⁴⁸ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁴⁹ Fahri Yavuz, M.S. Shiwan, M. Terin, B. Akay, İ. O. Güler ve K. Ağsu, **Gelir Getirici Faaliyetlere Karar Vermede Kırsal Kadının Rolü: Kuzeydoğu Anadolu TRA1 Bölgesi Örneği**, Uluslar arası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2018, 18. EYİ Özel Sayısı:1-10, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/405662> (14 Şubat 2019), s. 2.

²⁵⁰ Şengül, Eslemian ve Eren, s. 78.

%14.18'i, küçükbaş hayvan sayısının %9.80'i, tarım alanlarının %5.23'ü, tahıl ve diğer bitkisel üretiminin %5.60'ı Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nden sağlanmaktadır. İki alt bölgeye ayrılan bölgenin Erzurum alt bölgesi (TRA1) Ağrı alt bölgesine (TRA2) göre daha gelişmiştir.²⁵¹

Tablo 37: TRA Düzey 1 Bölgesinin 2017 Yılı Ekonomik Verileri

NÜFUS KÖY	658.030
NÜFUS ŞEHİR	1.530.184
GSYİH	€ 10.128.335,58
GSYİH/TARIM	€ 2.035.836,00
SANAYİ	€ 1.595.281,60
HİZMETLER	€ 5.343.403,78
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 4.614,72
KABA DOĞUM HIZI	%20,5
T. D.H.	2,62
NET GÖÇ HIZI	-21,12
İSTİHDAM(15-64)	677 bin kişi
İşgücüne Katılım Oranı	54,30%
İŞSİZLİK ORANI	5,70%
İSTİHDAM ORANI	51,20%

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (21 Şubat 2019).²⁵²

İki alt bölümü içine alan TRA bölgesi ülkenin en gelişmiş TR10 bölgesinden düşük miktarda gelir elde etmekte ve nüfusuna oranla yüksek doğum hızına sahiptir. Var olan bu dengesizlik doğu bölgelerinden batıya doğru göçü artırmaktadır.

²⁵¹ Şekip Yazgan ve Esra Kadanalı, **Kamu Tarım Yatırımlarının Dağılımının Gini Katsayısı ile Ölçülmesi: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir İnceleme (1999-2017)**, Tarım Ekonomisi Dergisi, cilt: 24, sayı: 1, sayfa: 33-42, <http://journal.tarekoder.org/download/article-file/517638> (14 Şubat 2019),s. 35.

²⁵² Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.2.2.1. Erzurum Alt Bölgesi (TRA1)

Erzurum, Erzincan, Bayburt illerinden oluşan TRA1 bölgesi 30 ilçe, 73 belediye ve 1665 köyden oluşmaktadır ve ülkenin yüzölçümünün %5,2'sine (40,842) sahiptir.²⁵³ Yüksek ve dağlık coğrafi yapıya sahip olan bölgede sert karasal iklim hakimdir. Bölge, ülkenin kara ve demiryolları, ham petrol ve petrol hatlarının geçtiği noktada yer almaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum ve Doğu Anadolu Doğalgaz Boru hatları da bölgenin önemini artırmaktadır. Bölgede kırsal nüfus kentsel nüfustan fazladır. Nitelikli iş gücü potansiyeline sahiptir. İstihdamın büyük çoğunluğu tarım sektöründe gerçekleşmektedir.²⁵⁴

Tablo 38: TRA1 Düzey 3 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

	BAYBURT	ERZİNCAN	ERZURUM
NÜFUS KÖY	30.814	101.287	
NÜFUS ŞEHİR	49.603	130.224	760.476
GSYİH	€ 398.646,16	€ 1.610.050,42	€ 3.872.423,28
GSYİH/TARIM	€ 110.248,82	€ 187.383,24	€ 572.552,64
SANAYİ	€ 41.067,18	€ 428.376,96	€ 670.955,56
HİZMETLER	€ 201.916,44	€ 810.874,24	€ 2.187.770,64
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 4.674,34	€ 7.037,80	€ 5.086,84
İTHALAT	€ 486,11	€ 7.226,54	€ 33.310,31
İHRACAT	€ 97,55	€ 8.824,11	€ 14.220,46
KABA DOĞUM HIZI	%13,4	%13	%19,2
T. D.H.	1,82	1,72	1,82
Yıllık Nüfus Artış Hızı	%22,8	%19,3	%9,6
Nüfus Yoğunluğu	22	20	30
NET GÖÇ HIZI	-118,97	4,12	-14,02
EVLENME HIZI	%5,39	%5,77	%6,82

Kaynak: TÜİK Merkezi Dağıtım Sistemi, <http://tuik.gov.tr> (18 Şubat 2019).²⁵⁵

T. D. H.: Toplam Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı).

Nüfus Yoğunluğu: Kilometreye Düşen Kişi Sayısı.

²⁵³ Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, **Kuzeydoğu Anadolu Bölge Planı (Erzurum-Erzincan-Bayburt) Mevcut Durum Analizi 2014-2023**, https://www.kudaka.org.tr/ekler/ab704-tra1_duzey2_bolgesi_mevcut_durum_analizi.pdf (15 Şubat 2019).

²⁵⁴ KUDAKA, **Bölge Planı Mevcut Durum Analizi 2014-2023**, https://kudaka.org.tr/apb/KUDAKA_Mevcut_Durum_Analizi_2014_2023.pdf (15 Şubat 2019).

²⁵⁵ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

36 ve 39. tablolarda Türkiye'deki Düzey2 bölgelerinden TR10 ve TRA1 bölgelerinin ekonomik değerleri verilmektedir. Bu verilere göre İstanbul bölgesi ülke ekonomisine iç ve dış ekonomik ilişkileri sayesinde Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum alt bölgesinden daha fazla katkı yapmaktadır. TRA1 bölgesinde kişi başına düşen GSYİH düşük olmasıyla birlikte bölgedeki kaba doğum hızının yüksekliğinde bölgenin yeterli düzeyde gelişemediğini göstermektedir.

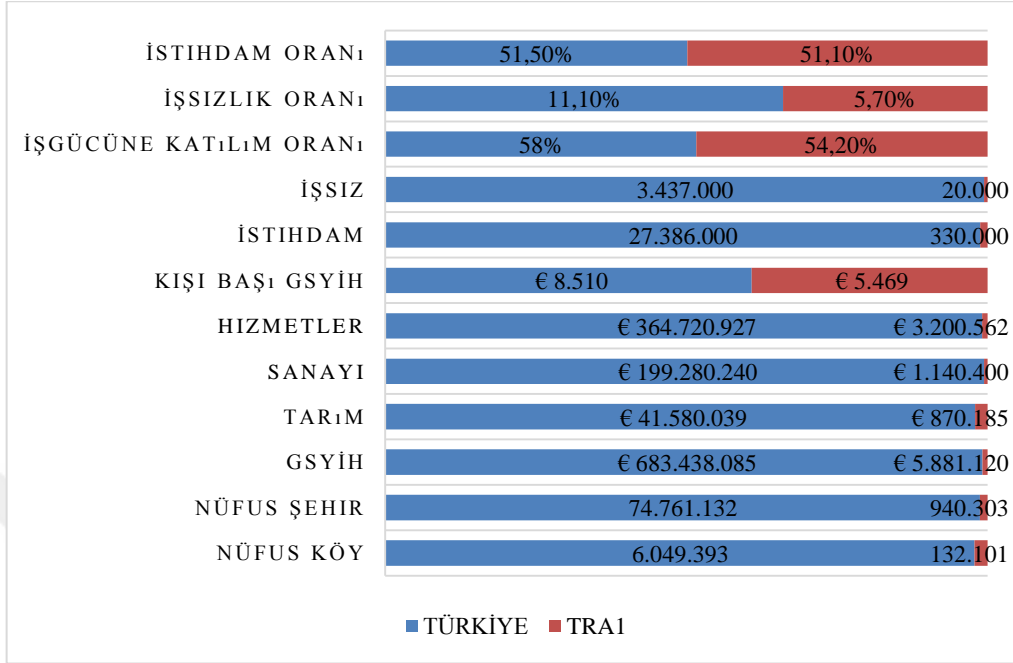
Tablo 39: TRA1 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

NÜFUS KÖY	132.101
NÜFUS ŞEHİR	940.303
GSYİH	€ 5.881.120
GSYİH/TARIM	€ 870.185
SANAYİ	€ 1.140.400
HİZMETLER	€ 3.200.562
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 5.469
KABA DOĞUM HIZI	‰17,4
T. D.H.	2,21
İSTİHDAM(15-64)	336 bin kişi
İşgücüne Katılım Oranı	54%
İŞSİZLİK ORANI	5,70%
İSTİHDAM ORANI	51,10%
EVLENME HIZI	‰6,48

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (19 Şubat 2019).²⁵⁶

²⁵⁶ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 10: TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (23 Şubat 2019).²⁵⁷

TRA1 bölgesi ülke geneli ile değerlendirildiğinde bölgede istihdam oranının yüksek oranda olduğu görülmektedir. Ancak bölge gelirinin ülke gelirinine katkısı oldukça düşüktür. Bölge nüfusu ülke nüfusunun küçük bir kısmını oluşturmaktadır.

3.2.2.2. Ağrı Alt Bölgesi (TRA2)

Ülkenin kuzey doğusunda bulunan TRA2 bölgesi Ağrı, Kars, Ardahan ve Iğdır illerini kapsamaktadır. TRA2 bölgesi ülkenin en az gelişmiş bölgelerindedir.²⁵⁸ Kırsal nüfusunun fazla olduğu bölgede kırsal alanlarda yoksulluk düzeyi yüksektir. Bölge, sahip olduğu GSYİH miktarı ile ülkede Düzey2 bölgelerinden en az gelire sahip bölgedir.²⁵⁹

²⁵⁷ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁵⁸ Mehmet Polat, **Hayvancılık Sektörünün TRA2 Bölgesinin Ekonomik Kalkınması Üzerine Etkileri**, International Journal of Social Sciences and Education Research, sayı:3 (2), 2017, s. 631-643, https://0213iicoo-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&file=https://0213iicoo-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/files//TBTKK//ijsr//253757.pdf&id=AWCuvfjCoDuH9Br_eAeN&alan=sosyal (20 Şubat 2019), s. 631.

²⁵⁹ T.C. Serka Kalkınma Ajansı, **TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) 2014-2023 Bölge Planı**, <http://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/tra2-bolgesi-agri-ardahan-igdir-ve-kars-2014-2023-bolge-plani.pdf> (19 Şubat 2019).

Yüzölçümü olarak ülke genelinin %3,8'ini kaplayan bölgede genel olarak tarım ve hayvancılık hakim istihdam alanını oluşturmaktadır. İşsizlik oranı ile ülke ortalamasının altında yer alırken, bölgenin istihdam oranı ülke ortalamasının üzerinde seyir etmektedir.²⁶⁰ Bölgede var olan düşük gelir düzeyleri, işsizlik, sosyal güvensizlik ortamı, eğitim, sağlık ve sosyal imkanlarının yetersizliği bölgeden batıya –özellikle İstanbul- olan göçlerin artmasına neden olmaktadır.²⁶¹

Tablo 40: TRA2 Düzey 3 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

	AĞRI	ARDAHAN	İĞDIR	KARS
NÜFUS KÖY	230.754	58.934	84.535	151.706
NÜFUS ŞEHİR	305.531	38.162	110.240	135.948
GSYİH	€ 1.510.134,56	€ 500.712,30	€ 948.464,88	€ 1.287.903,76
GSYİH/TARIM	€ 332.920,94	€ 165.956,34	€ 306.280,48	€ 360.493,54
SANAYİ	€ 181.500,44	€ 46.242,68	€ 71.015,12	€ 156.123,66
HİZMETLER	€ 823.679,56	€ 231.472,34	€ 463.120,90	€ 624.569,44
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 2.800,38	€ 5.124,24	€ 4.894,56	€ 4.460,72
İTHALAT	€ 160.314,62	€ 80,33	€ 22.411,51	€ 3.603,79
İHRACAT	€ 35.930,11	€ 1.713,80	€ 103.870,16	€ 301,06
KABA DOĞUM HIZI	%27,8	%14,5	%21,7	%19,6
T. D.H.	3,6	2,05	2,8	2,53
Yıllık Nüfus Artış Hızı	%6,3	%18,5	%13,7	%4,2
Nüfus Yoğunluğu	46,76	20,05	54,29	28,4
NET GÖÇ HIZI	-31,9	-19,1	-10	-19
EVLENME HIZI	%7,97	%6,36	%7,76	%6,51

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (20 Şubat 2019).²⁶²

²⁶⁰Özlem Eştürk, TRA2 Bölgesi'nde (Kars, Ardahan, Ağrı ve Iğdır) İşgücünün Analizi ve Türkiye İşgücü Piyasaları ile Karşılaştırılması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 62, Aralık2017, s. 177-189, https://0213iicoo-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&file=https://0213iicoo-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/files//ASOS//13216.pdf&id=AWCuydceoDuH9Br_eB2N&alan=sosyal (20 Şubat 2019), s. 180.

²⁶¹Hüseyin Tutar ve Deniz Özyakışır, TRA2 Bölgesinden İstanbul'a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma, Sosyoloji Konferansları No: 47 (2013-1) / 31-58, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101324> (20 Şubat 2019), s. 53.

²⁶² Yazar tarafından oluşturulmuştur.

TRA2 bölgesinin ekonomik verilerine göre bölgenin ülke ekonomisine katkısının düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bölge illerinin kaba doğum hızı ise oldukça yüksek düzeydedir. Bölge nüfusunun çoğu kırsal alanda yaşamaktadır. Kişi başına düşen GSYİH'nın en fazla olduğu il Ardahan olurken en fazla gelir elde eden bölge ili ise Ağrı'dır. Bölge nüfusu oldukça düşüktür. Bölge en çok geliri hizmetler sektöründen sonra tarım sektöründen elde etmektedir.

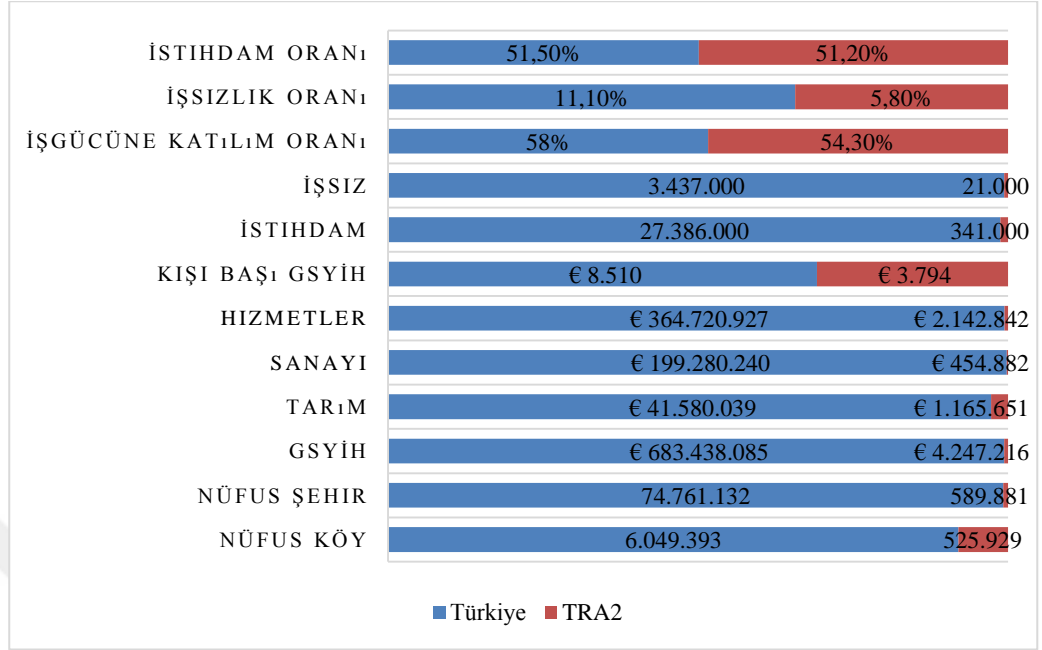
Tablo 41: TRA2 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

NÜFUS KÖY	525.929
NÜFUS ŞEHİR	589.881
GSYİH	€ 4.247.216
GSYİH/TARIM	€ 1.165.651
SANAYİ	€ 454.882
HİZMETLER	€ 2.142.842
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 3.794
KABA DOĞUM HIZI	%023,5
T. D.H.	3,05
NET GÖÇ HIZI	-23,69
İSTİHDAM(15-64)	341 bin kişi
İşgücüne Katılım Oranı	54,30%
İŞSİZLİK ORANI	5,80%
İSTİHDAM ORANI	51,20%
EVLENME HIZI	%07,42

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (20 Şubat 2019).²⁶³

²⁶³ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 11: TRA2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (23 Şubat 2019).²⁶⁴

11 numaralı grafikte bölge istihdam ve işgücüne katılım oranlarının ülke ortalamasına yakın, işsizlik oranlarının ise %5,80 gibi bir oranla ülke ortalamasının aşağısında olduğu görülmektedir.

3.2.2.3. Ortadoğu Anadolu Bölgesi (TRB) Ekonomik Özellikleri

Ortadoğu Anadolu Bölgesi; Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli'yi kapsayan Malatya alt bölgesi (TRB1) ile Bitlis, Hakkari, Muş ve Van'ı içine alan Van alt bölgesinden (TRB2) oluşmaktadır. TRB1 bölgesi yer şekilleri ve iklimin uygunluğu nedeniyle TRB2 bölgesine göre daha gelişmiştir.²⁶⁵

²⁶⁴ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁶⁵ Fırat Kalkınma Ajansı, **TRB1 Bölge Planı (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) (2014-2023)**, [http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/BOLGE_PLANI/TRB1BOLGEPLANI\(2014-2023\).pdf](http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/BOLGE_PLANI/TRB1BOLGEPLANI(2014-2023).pdf) (20 Şubat 2019), s. 9.

Tablo 42: TRB Düzey 1 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

NÜFUS KÖY	761.198
NÜFUS ŞEHİR	3.093.671
GSYİH	€ 15.850.923,66
GSYİH/TARIM	€ 2.218.179,48
SANAYİ	€ 3.023.311,72
HİZMETLER	€ 8.803.704,36
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 4.126,54
KABA DOĞUM HIZI	%21
T. D.H.	2,63
NET GÖÇ HIZI	-9,01
İSTİHDAM(15-64)	1132 bin kişi
İşgücüne Katılım Oranı	52,90%
İŞSİZLİK ORANI	10,20%
İSTİHDAM ORANI	47,50%
EVLENME HIZI	%7,39

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (21 Şubat 2019).²⁶⁶

TRB bölgesi doğuda yer almasına rağmen TRA bölgesinden daha fazla gelire sahiptir. İşsizlik oranı TRA bölgesinden fazla olan bölge düşük istihdam oranına sahiptir. Bölge, ülke ekonomisine TRA bölgesine göre nispeten daha fazla katkıda bulunmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde kişi başına düşen GSYİH ülke bazında düşük olmasına rağmen Ortadoğu Anadolu bölgesinden fazladır.

3.2.2.3.1. Malatya Alt Bölgesi (TRB1)

Kırsal ekonomi özelliği taşıyan TRB1 bölgesi Malatya, Elazığ, Tunceli ve Bingöl illerinden oluşmaktadır. Bölgenin yer şekilleri, coğrafi ve iklim özellikleri özellikle tarım ve hayvancılığın yapılmasına elverişlidir. Sanayi bölgeleri ise daha çok

²⁶⁶ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Elazığ ve Malatya illerinde yer almaktadır.²⁶⁷ Bölgenin sanayi merkezi ise Malatya ilidir. İlde tekstil, inşaat, konfeksiyon, makine gibi çeşitli alanlarda istihdam sağlanabilmektedir.²⁶⁸ Elazığ ili maden, enerji ve tarım alanlarında bölgenin önde olan ilidir. Malatya ve Elazığ illeri sağlık hizmetlerinde bölgenin en gelişmiş noktalarıdır. Bingöl ili turizm, hayvancılık ve maden üretiminde ön plandayken Tunceli ili dağlıktır ve hayvancılığa elverişlidir. TRB1 bölgesi gelir dağılımında ülkenin en adaletsiz bölgelerindedir. Bölge küresel rekabet gücünden uzaktır. Malatya ve Elazığ illeri bölgenin merkez illeri konumundayken Tunceli ve Bingöl çevre iller olma özelliği taşımaktadırlar.²⁶⁹

²⁶⁷Yunus Gülcü ve Selim Adem Hatırlı, **Süt ve Süt Ürünü İşleyen Firmaların Etkinlik Analizi: TRB1 Bölgesi Örneği**, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi Yıl:2018, 10(18): 172-188, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/480430> (20 Şubat 2019), s. 173.

²⁶⁸ Fırat Kalkınma Ajansı, **Ekonomik Yapı**, <http://fka.gov.tr/ekonomik-yapi-detayi-102> (21 Şubat 2019).

²⁶⁹ Fırat Kalkınma Ajansı, **TRB1 Bölge Planı (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) (2014-2023)**, [http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/BOLGE_PLANI/TRB1BOLGEPLANI\(2014-2023\).pdf](http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/BOLGE_PLANI/TRB1BOLGEPLANI(2014-2023).pdf) (20 Şubat 2019).

Tablo 43: TRB1 Düzey 3 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

	BİNGÖL	ELAZIĞ	MALATYA	TUNCELİ
NÜFUS KÖY	97.530	131.056		28.116
NÜFUS ŞEHİR	175.824	452.615	786.676	54.328
GSYİH	€ 1.146.933,92	€ 3.113.346,94	€ 3.888.605,16	€ 613.147,48
GSYİH/TARIM	€ 145.765,84	€ 323.608,12	€ 425.562,28	€ 80.281,74
SANAYİ	€ 275.627,00	€ 717.142,36	€ 931.413,34	€ 76.275,10
HİZMETLER	€ 594.882,86	€ 1.717.925,88	€ 2.088.641,94	€ 386.741,08
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 4.225,10	€ 5.356,56	€ 4.960,12	€ 7.446,12
İTHALAT	€ 13.803,48	€ 64.476,28	€ 121.258,69	€ 2.765,54
İHRACAT	€ 1.407,68	€ 268.146,57	€ 198.675,10	€ 433,75
KABA DOĞUM HIZI	%020	%015	%015	%011,3
T. D.H.	2,37	1,94	1,99	1,56
Yıllık Nüfus Artış Hızı	%028,3	%020,3	%013,1	%066,3
Nüfus Yoğunluğu	33	69	67	11
NET GÖÇ HIZI	0,14	-2,82	-0,89	-7,86
EVLENME HIZI	%07,42	%07,19	%06,84	%05,4

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (21 Şubat 2019).²⁷⁰

Tabloya göre en fazla gelir Malatya iline ait olmasına rağmen en yüksek kişi başı GSYİH Tunceli'dedir. Bunun nedeni ise Malatya ilinin sanayileşmesinden dolayı artan nüfusudur. Ülke ekonomisine en büyük katkı yapan TRB1 ili Malatya'dır. Onu sırasıyla Elazığ ve Bingöl izlemektedir. Bölgenin en geri kalmış ili yer şekillerinin ve topraklarının yetersizliğinden dolayı Tunceli'dir.

²⁷⁰ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

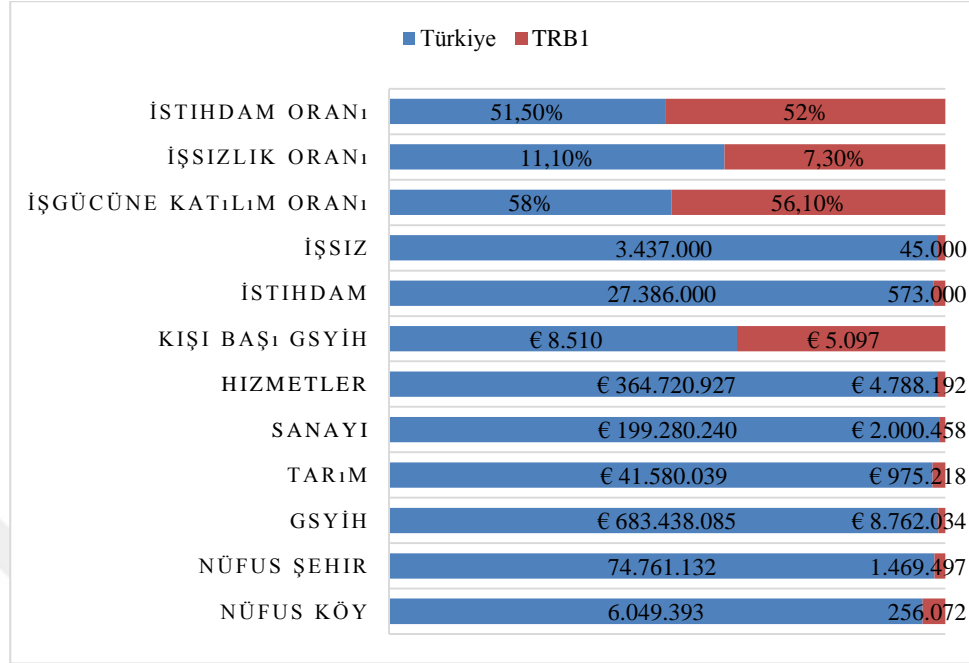
Tablo 44: TRB1 Düzey 2 2017 Yılı Ekonomik Verileri

NÜFUS KÖY	256.702
NÜFUS ŞEHİR	1.469.497
GSYİH	€ 8.762.034
GSYİH/TARIM	€ 975.218
SANAYİ	€ 2.000.458
HİZMETLER	€ 4.788.192
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 5.097
KABA DOĞUM HIZI	%15,6
T. D.H.	2,02
NET GÖÇ HIZI	-2.960
İSTİHDAM(15-64)	573 bin kişi
İşgücüne Katılım Oranı	56,10%
İŞSİZLİK ORANI	7,30%
İSTİHDAM ORANI	52%
EVLENME HIZI	%6,98

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr> (21 Şubat 2019).²⁷¹

²⁷¹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 12: TRB1 Düzey 2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırması

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (22 Şubat 2019).²⁷²

Grafik incelendiğinde TRB1 bölgesinin ülke GSYİH'sına katkısının düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Buna karşılık bölgenin istihdam oranı ülke istihdam oranına yakın bir seyir izlemektedir.

3.3.3.2.2. Van Alt Bölgesi (TRB2)

Bitlis, Hakkari, Van ve Muş illerini kapsayan TRB2 (Van Alt Bölgesi) sahip olduğu yer altı ve üstü kaynakları, kültürel ve tarihi varlıkları ile ülke ekonomisine önemli katkıda bulunan bölge, ekonomik gelişmişlik bakımından yeterli ve istenilen düzeyde değildir.²⁷³ TRB2 bölgesi SEGE 2011 yılı gelişmişlik düzeylerine göre ülkenin en geri kalmış illerine sahiptir.²⁷⁴ Bölgenin sanayi üretimi gelişmediği için tarım sektörü en önemli gelir kaynağıdır. Bitkisel üretime izin vermeyen yer şekilleri hayvancılığın

²⁷²Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁷³Faruk Alaeddinoğlua ve Meryem Samırkaş Komşu, **TRB2 Bölgesi Turizminin Rekabet Gücü Üzerine Bir Alan Araştırması**, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, Cilt:7, Sayı:2, 428-448, https://0213iifbg-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&file=https://0213iifbg-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/files/joiss//474.pdf&id=AWjBtWmgV_NiHISgzpUs&alan=sosyal (22 Şubat 2019), s. 445.

²⁷⁴Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), **Mevcut Durum Analizi**, <http://www.daka.org.tr/icerikler/mda> (22 Şubat 2019).

gelişmesine imkan tanımaktadır. Bölgede çinko, linyit, mermer, traverten, bakır ve kireçli taş mevcut olan madenlerdir.²⁷⁵

Tablo 45: TRB2 Düzey 3 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

	BİTLİS	HAKKARİ	MUŞ	VAN
NÜFUS KÖY	142.272	125.703	236.521	
NÜFUS ŞEHİR	199.202	150.058	168.023	1.106.891
GSYİH	€ 1.166.723,58	€ 1.064.626,64	€ 1.439.142,32	€ 3.418.397,40
GSYİH/TARIM	€ 192.410,46	€ 112.386,56	€ 393.430,18	€ 544.734,08
SANAYİ	€ 197.178,96	€ 132.267,74	€ 170.351,72	€ 523.055,50
HİZMETLER	€ 644.221,82	€ 698.690,52	€ 711.414,22	€ 1.961.185,82
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 3.417,92	€ 3.917,10	€ 3.548,82	€ 3.097,60
İTHALAT	€ 9.509,89	€ 42.965,54	€ 931,26	€ 57.691,95
İHRACAT	€ 3.326,01	€ 59.934,32	€ 5.943,39	€ 37.052,11
KABA DOĞUM HIZI	%25,5	%20,3	%27,1	%25,9
T. D.H.	3,22	2,52	3,39	3,14
Yıllık Nüfus Artış Hızı	22,90%	38,10%	8,50%	15,10%
Nüfus Yoğunluğu	49	38	50	57
NET GÖÇ HIZI	-17,73	-1,39	-22,36	-14,62
EVLENME HIZI	%7,52	%6,74	%7,9	%7,96

Kaynak:TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (22 Şubat 2019).²⁷⁶

TRB2 bölgesi en çok geliri hizmetler ve tarım sektöründen elde etmektedir. Sanayi sektörü geri planda kalmaktadır. Van ili bölgenin en gelişmiş ekonomik verilerine sahipken en geri kalan il Hakkari'dir.

²⁷⁵DAKA, TRB2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı,

http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/trb2_2014_2023_bp.pdf (22 Şubat 2019).

²⁷⁶Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 46: TRB2 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

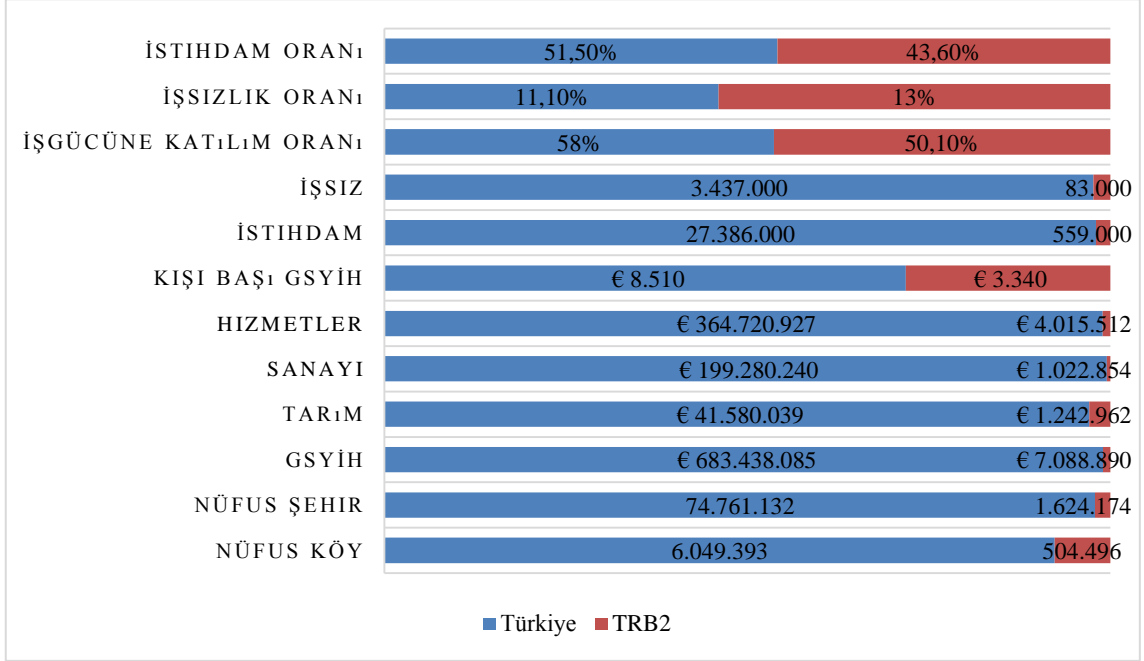
NÜFUS KÖY	504.496
NÜFUS ŞEHİR	1.624.174
GSYİH	€ 7.088.890
GSYİH/TARIM	€ 1.242.962
SANAYİ	€ 1.022.854
HİZMETLER	€ 4.015.512
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 3.340
KABA DOĞUM HIZI	%25,3
T. D.H.	3,12
NET GÖÇ HIZI	-14,89
İSTİHDAM(15-64)	559 bin kişi
İşgücüne Katılım Oranı	50,10%
İŞSİZLİK ORANI	13%
İSTİHDAM ORANI	43,60%
EVLENME HIZI	%7,72

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (22 Şubat 2019).²⁷⁷

Düzey2 bölgelerinden olan TRB2 bölgesi oldukça düşük nüfus miktarına sahiptir. Yer şekillerinin elverişliliği nedeniyle tarım sektöründen elde edilen gelir yüksektir.

²⁷⁷ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 13: TRB2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırması

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (22 Şubat 2019).²⁷⁸

3.2.2.4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi (TRC)

TRC Düzey1 bölgesi üç Düzey2 bölgesine ayrılmıştır. Bunlar; Gaziantep, Adıyaman, Kilis'i içine alan Gaziantep alt bölgesi (TRC1), Şanlıurfa, Diyarbakır'ı kapsayan Şanlıurfa alt bölgesi (TRC2) ve Mardin, Batman, Şırnak, Siirt'in oluşturduğu Mardin alt bölgesidir (TRC3).

²⁷⁸ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 47: TRC Düzey 1 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri

NÜFUS KÖY	663.914
NÜFUS ŞEHİR	8.001.251
GSYİH	€ 37.184.686,44
GSYİH/TARIM	€ 4.316.714,60
SANAYİ	€ 10.185.035,74
HİZMETLER	€ 18.446.877,68
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 4.330,26
KABA DOĞUM HIZI	%26,4
T. D.H.	3,34
NET GÖÇ HIZI	-3,73
İSTİHDAM(15-64)	2.044
İşgücüne Katılım Oranı	48,30%
İŞSİZLİK ORANI	17,30%
İSTİHDAM ORANI	39,90%
EVLENME HIZI	%7,86

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (22 GTYŞubat 2019).²⁷⁹

TRC bölgesinin geliri TRA ve TRB bölgeleri göre fazla olmasına rağmen ülke ekonomisine katkısı düşüktür. Bölgenin doğum hızı tıpkı diğer doğu bölgeleri gibi yüksektir.

3.2.2.4.1. Gaziantep Alt Bölgesi (TRC1)

Ülkenin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Gaziantep alt bölgesi (TRC1) Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerini kapsamaktadır.²⁸⁰

Bölge hızlı artan ve dengesiz dağılan nüfusa sahiptir. Bölgede var olan sanayi ve ticaret alanları Gaziantep'te toplanarak merkezileşmeye neden olmaktadır. Düşük teknoloji üretimi göze çarpmaktadır. Bölgede sanayi sektöründe istihdam yüksektir.

²⁷⁹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁸⁰ Ebru Kurt, "Yerel Ekonomik Gelişme Faktörlerinin Algısal Değerlendirmesi: TRC41 ve TRC1 Düzey 2 Bölgeleri", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Haziran, 2016), <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/15100/1/10114998.pdf> (25 Şubat 2019), s. 78.

Ancak verilen maaş ve ücretlerin düşük olması bireylerin sosyo-ekonomik hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşmada sorun yaşayan bölgede okullaşma oranı düşük ve eğitimde kız ve erkek çocuklar arasında derin eşitsizlikler mevcuttur. Eğitim hayatında var olan eşitsizlik aynı şekilde ekonomik hayata da yansımaktadır.²⁸¹

Nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının üzerinde bulunan bölgede en fazla nüfus gelişen sanayisi nedeniyle göç alan Gaziantep ilindedir. Oldukça genç işgücü kapasitesine sahip olan bölgede eğitim düzeyi düşüktür. Aynı zamanda bölgenin sahip olduğu yaşam kalitesi de düşük seviyelerdedir.²⁸²

Tablo 48: TRC1 Düzey 3 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri

	ADİYAMAN	GAZİANTEP	KİLİS
NÜFUS KÖY	201.051		34.151
NÜFUS ŞEHİR	414.025	2.005.515	102.168
GSYİH	€ 2.521.843,94	€ 12.228.366,04	€ 648.377,84
GSYİH/TARIM	€ 340.629,52	€ 507.413,06	€ 139.454,70
SANAYİ	€ 686.517,26	€ 5.140.501,52	€ 96.722,78
HİZMETLER	€ 1.207.410,16	€ 5.187.402,88	€ 338.337,78
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 4.115,32	€ 6.145,26	€ 4.854,08
İTHALAT	€ 74.281,75	€ 4.366.145,08	€ 24.230,65
İHRACAT	€ 109.747,08	€ 5.486.988,92	€ 59.409,07
KABA DOĞUM HIZI	%21,2	%23,1	%21,3
T. D.H.	2,78	2,91	2,78
Yıllık Nüfus Artış Hızı	15,20%	11,40%	44,60%
Nüfus Yoğunluğu	87	294	95
NET GÖÇ HIZI	-7,61	-1,52	1,09
EVLENME HIZI	%8,29	%7,63	%9,6

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (25 Şubat 2019).²⁸³

²⁸¹Yerel ve Bölgesel Demokratik Yönetişim, **Bölgesel Sanayi Politikası ve Sürdürülebilir Gelişme Dinamikleri**, <https://yereldemokrasi.net/attachments/article/161/TRC1-bolgesi-bilgi-notu-infografik.pdf> (25 Şubat 2019).

²⁸²İpekyolu Kalkınma Ajansı, **TRC1 Gaziantep-Adıyaman-Kilis Bölge Planı 2014-2023**, Ağustos, 2015, <https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/TRC1-Bolge-Plani-2014-2023-730709.pdf> (22 Şubat 2019).

²⁸³Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bölge istatistiklerine göre bölgenin en çok gelir elde eden ve ülke ekonomisine en fazla katkı sağlayan il Gaziantep'tir. İlin ekonomisinde sanayi sektörünün yüksek oranda katkısı bulunmaktadır. Bölge illerinin kaba evlenme ve doğum hızları yüksek düzeydeyken nüfusu ülke ortalamasından düşüktür.

Tablo 49: TRC1 Düzey 2 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri

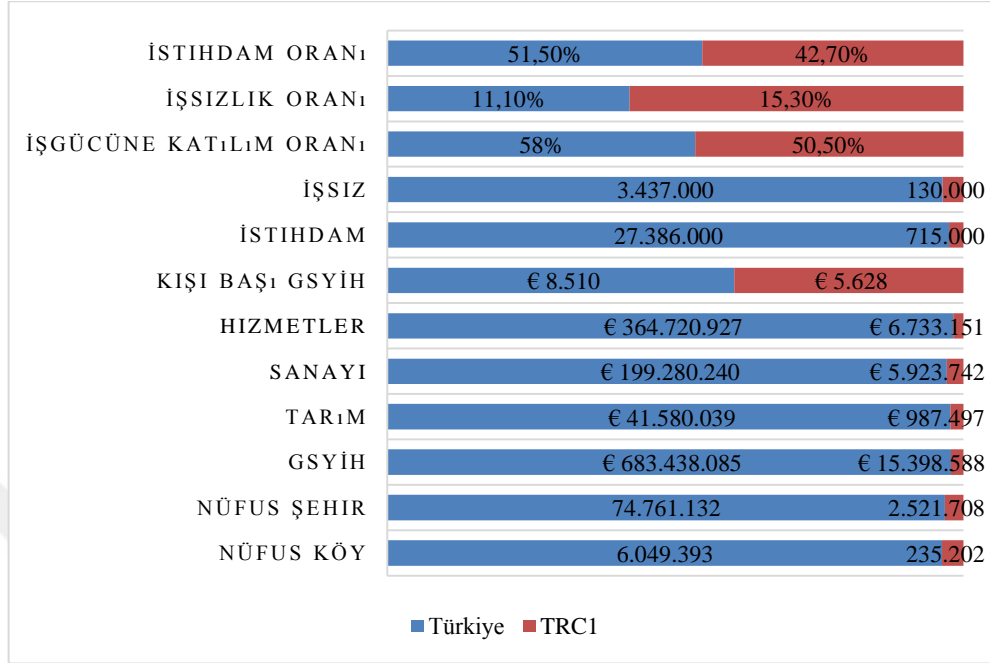
NÜFUS KÖY	235.202
NÜFUS ŞEHİR	2.521.708
GSYİH	€ 15.398.588
GSYİH/TARIM	€ 987.497
SANAYİ	€ 5.923.742
HİZMETLER	€ 6.733.151
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 5.628
KABA DOĞUM HIZI	‰22,5
T. D.H.	2,87
NET GÖÇ HIZI	-2,76
İSTİHDAM(15-64)	715 bin kişi
İşgücüne Katılım Oranı	50,50%
İŞSİZLİK ORANI	15,30%
İSTİHDAM ORANI	42,70%
EVLENME HIZI	‰7,88

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (25 Şubat 2019).²⁸⁴

TRC1 bölgesinin toplam nüfusu TRA ve TRB bölgelerinden fazladır. Aynı zamanda gelişen sanayisi bölge gelirinin Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinden fazla olmasına katkıda bulunurken ülke genelinden düşüktür. Bölgedeki kaba doğum hızı ve işsizlik oranları da yine yüksek seyir göstermektedir.

²⁸⁴Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 14: TRC1 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırması

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (25 Şubat 2019).²⁸⁵

Ülkenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan TRC1 bölgesi ülke ortalamasına yakın istihdam oranına sahip olmasına rağmen elde ettiği gelir düşüktür. 2017 yılı verilerine göre TRC1 Düzey2 bölgesinin ülke ekonomisine katkısı yeterli düzeyde değildir. Bu durum TRC1 bölgesinin Düzey2 alanlarında kalkınmada öncelik bölge olmasında etkili olmaktadır.

3.2.2.4.2. Şanlıurfa Alt Bölgesi (TRC2)

Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini kapsayan Şanlıurfa alt bölgesi (TRC2) ülkenin en geri kalmış bölgesidir. Bölgenin gelir düzeyi düşük; işsizlik ve doğurganlık oranları çok yüksektir.²⁸⁶ Sosyo-ekonomik açıdan istenilen seviyede yer almayan bölge kent merkezlerine yönelen genç ve kalabalık bir nüfusa sahiptir. Bölgenin geri kalmışlık sorunu yaşaması sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında son sıralarda yer almasına neden olmaktadır. Daha çok tarımsal ekonomiye dayalı bölgenin eğitimsiz işgücü gizli ve açık işsizliği artırmaktadır. Yoksulluk ve eşitsizliğin fazla olduğu bölgede alınan

²⁸⁵Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁸⁶Karacadağ Kalkınma Ajansı, **TRC2 Diyarbakır Şanlıurfa Bölgesi Bölge Planı Analiz ve Genel Değerlendirme**, 2015, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.org.tr_5_FP6I58GL_analiz_ve_genel_degerlendirme.pdf (25 Şubat 2019).

sosyal yardımların sürekliliğini sağlayarak ülke ekonomisindeki maliyetleri artırmaktadır.²⁸⁷

Tablo 50: TRC2 Düzey 3 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri

	DIYARBAKIR	ŞANLIURFA
NÜFUS ŞEHİR	1.699.901	1.985.753
GSYİH	€ 6.791.633,64	€ 6.126.401,38
GSYİH/TARIM	€ 966.441,96	€ 1.335.126,98
SANAYİ	€ 1.437.529,06	€ 1.188.716,98
HİZMETLER	€ 3.596.419,20	€ 2.904.641,08
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 4.015,22	€ 3.120,70
İTHALAT	€ 74.489,07	€ 131.267,76
İHRACAT	€ 164.922,52	€ 128.013,44
KABA DOĞUM HIZI	%25,8	%32,7
T. D.H.	3,12	4,29
Yıllık Nüfus Artış Hızı	18,90%	24,90%
Nüfus Yoğunluğu	113	106
NET GÖÇ HIZI	-8.490	-12.590
EVLENME HIZI	%7,85	%8,2

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (26 Şubat 2019).²⁸⁸

TC2 bölgesi yüksek kaba doğum hızı ve düşük GSYİH ile dikkat çekmektedir. Bölge nüfusu düşük orandadır. Gelir miktarları birbirlerine yakın olan bölge illerinden Şanlıurfa Diyarbakır'a oranla daha gelişmiştir. Tarım ve hizmetlerden fazla gelir elde etmesi bu durumu yansıtmaktadır.

²⁸⁷ Yerel ve Bölgesel Yönetişim, **Yerel Kalkınma Politikalarında Farklı Perspektifler TRC2 Bölgesi**, <https://yereldemokrasi.net/attachments/article/162/TRC2-bolgesi-bilgi-notu-infografik.pdf> (25 Şubat 2019).

²⁸⁸ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 51: TRC2 Düzey 2 Bölgesi 2017 Yılı Ekonomik Verileri

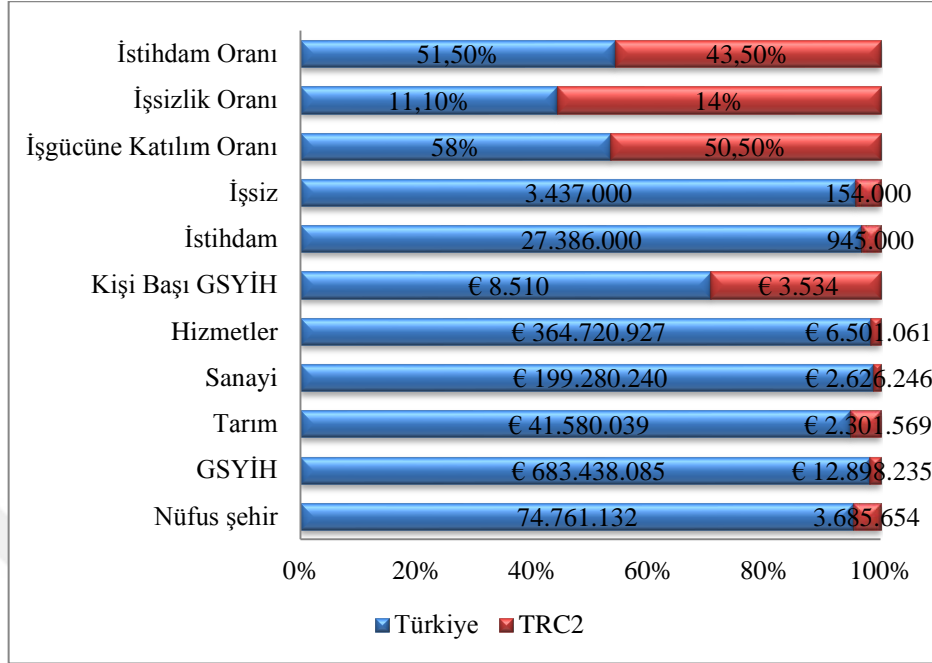
NÜFUS ŞEHİR	3.685.654
GSYİH	€ 12.898.235
GSYİH/TARIM	€ 2.301.569
SANAYİ	€ 2.626.246
HİZMETLER	€ 6.501.061
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 3.534
KABA DOĞUM HIZI	%29,5
T. D.H.	3,73
NET GÖÇ HIZI	-21.080
İSTİHDAM(15-64)	945 bin
İşgücüne Katılım Oranı	50,50%
İŞSİZLİK ORANI	14%
İSTİHDAM ORANI	43,50%
EVLENME HIZI	%8,04

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (26 Şubat 2019).²⁸⁹

TRC2 Düzey2 bölgesinde en dikkat çeken özelliği var olan işgücüne oranla kişi başına düşen GSYİH'nın düşük düzeyde olmasıdır.

²⁸⁹ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 15: TRC2 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (26 Şubat 2019).²⁹⁰

TRC2 bölgesi ülkenin diğer doğu bölgeleri gibi ülke ekonomisine az miktarda katkıda bulunmaktadır. Bölge geliri ülke ortalamasına göre oldukça düşüktür. Bu durum bölgenin ülke içerisinde geri kalmış bölgelerden biri olmasına neden olmaktadır. Yüksek işsizlik oranları var olan genç işgücünün doğru değerlendirilemediğini göstermektedir.

3.2.2.4.3. Mardin Alt Bölgesi (TRC3)

Ülkenin Güneydoğu Bölgesi'nde yer alan TRC3 bölgesi Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak illerinden oluşmaktadır. Bölge, ülkenin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile olan ticaretindeki kilit noktalardan biridir. Sahip olduğu kültürel miras, bölgenin hem ülkede hem de ülke dışında önemli bir role sahip olmasına neden olmaktadır.²⁹¹ Ülke yüzölçümünün %3,39'unu, nüfusun ise %2,71'ini oluşturan bölge, bölgeler arasında ve bölge içinde eşitsizliklerin en fazla olduğu ve önlem alınması gereken öncelikli bölgelerden biridir. Tarımsal özelliği ön planda olan bölgede; buğday, kırmızı mercimek, mısır, pamuk, fıstık, nar, ceviz ve kiraz gibi ürünler yetiştirilmektedir. Bölge;

²⁹⁰ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁹¹ Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA), **Bölgenin Dünya'daki Konumu**, http://www.dika.org.tr/TR/Sayfa/bolgenin_dunyadaki_konumu (27 Şubat 2019).

petrol, asfaltit, bakır ve krom bulunan yer altı kaynaklarına sahiptir. TRC3 bölgesi kültürel ve mimari yapısı ile her yıl onlarca turiste ev sahipliği yapmaktadır.²⁹² Bölge, ülkede işsizliğin en fazla olduğu yerlerdendir.²⁹³

Tablo 52: TRC3 Düzey 3 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri

	BATMAN	MARDİN	SİİRT	ŞIRNAK
NÜFUS KÖY	122.359		115.004	191.349
NÜFUS ŞEHİR	462.893	809.719	209.390	311.887
GSYİH	€ 2.165.873,16	€ 3.490.322,88	€ 1.182.003,24	€ 2.049.664,54
GSYİH/TARIM	€ 205.430,72	€ 551.780,68	€ 142.576,06	€ 127.860,92
SANAYİ	€ 632.448,74	€ 554.726,92	€ 199.632,18	€ 248.240,74
HİZMETLER	€ 1.081.258,86	€ 1.986.199,60	€ 705.141,80	€ 1.440.066,10
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 3.727,46	€ 19.758,00	€ 3.653,54	€ 4.153,16
İTHALAT	€ 132.575,64	€ 123.856,45	€ 10.813,93	€ 26.798,90
İHRACAT	€ 28.991,40	€ 759.483,66	€ 23.329,60	€ 390.239,90
KABA DOĞUM HIZI	%24,8	%25,8	%25,5	%27,9
T. D.H.	3,07	3,25	3,32	3,72
Yıllık Nüfus Artış Hızı	23,4%	23,8%	22,2%	40,8%
Nüfus Yoğunluğu	126	92	59	70
NET GÖÇ HIZI	-4,15	-3,06	-9,95	8,95
EVLENME HIZI	%7,14	%8,08	%7,22	%7,29

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (27 Şubat 2019).²⁹⁴

Düşük gelire sahip olan bölgede nüfus da fazla değildir. Bölgenin dış ticaret istatistikleri de eşitsiz dağılmıştır. Ancak bölgenin en gelişmiş ili sahip olduğu kültürel mirasın turizme katkısı ile Mardin'dir.

²⁹² DİKA, Bölge'nin Türkiye'deki Konumu, http://www.dika.org.tr/TR/Sayfa/bolgenin_turkiyedeki_konumu (27 Şubat 2019).

²⁹³ İLKHA, M. Fatih Akgül, "TRC3 bölgesi işsizliğin en yüksek olduğu yerlerden biri", 06.04.2018, <https://ilkha.com/haber/73786/trc3-bolgesi-issizligin-en-yukse-oldugu-yerlerden-biri> (27 Şubat 2019).

²⁹⁴ Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 53: TRC3 Düzey 2 Bölgesi'nin 2017 Yılı Ekonomik Verileri

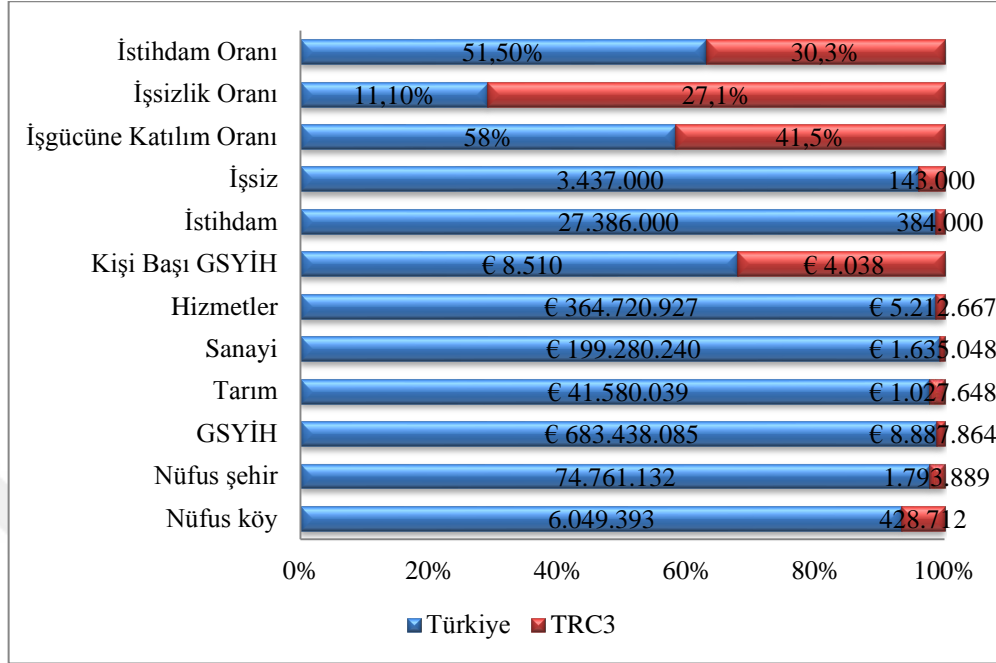
NÜFUS KÖY	428.712
NÜFUS ŞEHİR	1.793.889
GSYİH	€ 8.887.864
GSYİH/TARIM	€ 1.027.648
SANAYİ	€ 1.635.048
HİZMETLER	€ 5.212.667
KİŞİ BAŞI GSYİH	€ 4.038
KABA DOĞUM HIZI	%26
T. D.H.	3,31
NET GÖÇ HIZI	-1,65
İSTİHDAM(15-64)	384.000
İşgücüne Katılım Oranı	41,5%
İŞSİZLİK ORANI	27,1%
İSTİHDAM ORANI	30,3%
EVLENME HIZI	%7,53

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (27 Şubat 2019).²⁹⁵

Düşük istihdam oranına sahip olan TRC3 bölgesinin işsizlik oranı ise nüfusuna oranla çok yüksektir. Bölge gelirinde en büyük pay diğer bölgelerde olduğu gibi hizmetler sektörüne aittir.

²⁹⁵Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 16: TRC3 Bölgesi'nin Türkiye ile Karşılaştırılması

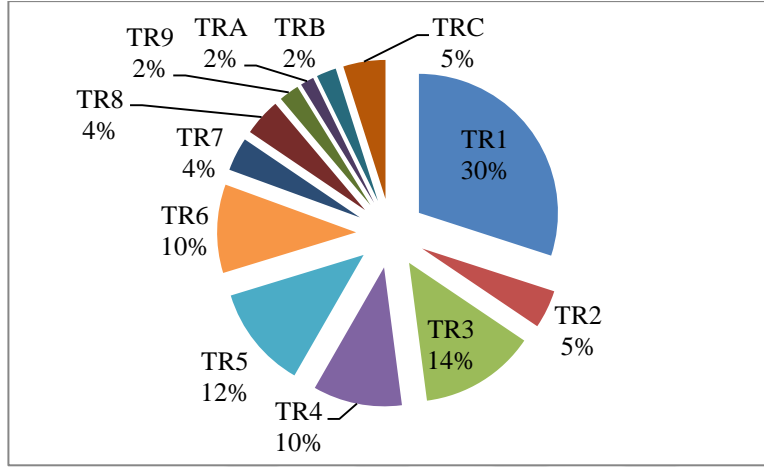

Kaynak: TÜİK, <http://tuik.gov.tr> (27 Şubat 2019).²⁹⁶

Bölgedeki yüksek işsizlik oranları bölge ekonomisinin geri kalmışlık sorunu yaşadığının en önemli kanıtlarındandır. Ülke Düzey2 bölgeleri arasında en az gelişmiş olan TRA, TRB ve TRC bölgeleri kalkınmada öncelikli bölgelerdir. AB bölgesel politikası çerçevesinde bölgede kurulan kalkınma ajansları bölgelerin ilerlemesi amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadır.

²⁹⁶Yazar tarafından oluşturulmuştur.

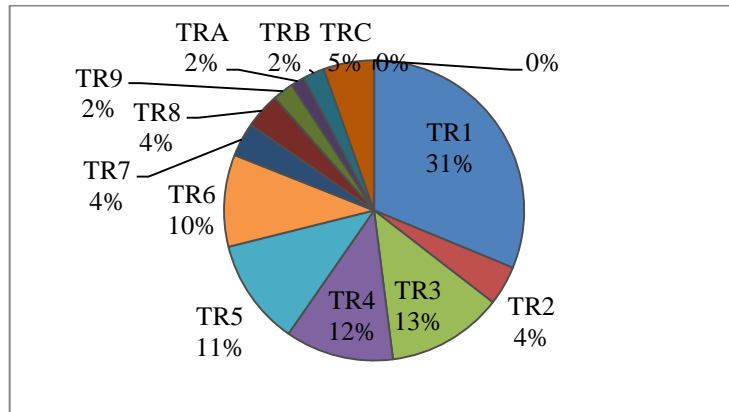
Grafik 17: Düzey 1 Bölgelerinde GSYİH (2004)

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr> 3 Mart 2019).

2004 yılında Düzey1 bölgelerinin GSYİH miktarları incelendiğinde ülke ekonomisine en büyük katkıyı %30'luk miktar ile TR1 (İstanbul) bölgesi yapmaktadır. Buna karşılık ülkenin doğu bölgeleri (TRA, TRB) %2'lik ve güneydoğu bölgesi TRC %5'lik katkıları ile en düşük katkıyı yapmışlardır. 2017 yılında TRA, B ve C bölgelerinin ülke GSYİH'sına katkı oranları değişmezken miktar olarak artış göstermiştir.

Grafik 18: 2017 Yılı Düzey 1 Bölgeleri GSYİH

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr> (3 Mart 2019).

3.2.3. Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Ajansları

Adaylık statüsü ile birlikte, Türkiye'de, 2006 yılında uyumlaştırma sürecinde, AB bölgesel politikasının önemli aktörlerinden bölgesel kalkınma ajansları kurulmaya başlanmıştır. Bugün ülkede aktif olarak çalışan 26 adet BKA bulunmaktadır. Ajanslar bölgede yerel kalkınma ile birlikte rekabet gücünün artırılmasına yönelik hedeflere sahiptir.²⁹⁷ Türkiye'de bölgesel kalkınma politikaları, yereldeki kaynakları yetersiz düzeyde olmasından dolayı istenileni tam olarak verememektedir. BKA'lar merkezi bütçe, elde ettikleri gelirler ve verilen fonlarla finanse edilmektedir.²⁹⁸ BKA'ların kurulmaya başlanmasıyla bölgesel kalkınma politikasının amaçları; sosyal kalkınma, KOBİ'lerin etkililiği, turizmin ön plana çıkması, yerli ve yabancı yatırımların artırılması, altyapı ve çevre projeleri, yenilik ve sürdürülebilirlik olarak değişime uğramıştır. Bölgesel farklılıkların azaltılması yereldeki bölgelerin rekabet gücünün artırılmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.²⁹⁹

AB'de adaylık statüsüne sahip olan Türkiye'de İtalya gibi yapısal fonlardan yararlanmaktadır. Ülkede geri kalmış bölgelerin kalkınmasına destek verilmesi amacıyla tıpkı İtalya'da olduğu gibi bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur.

Direk AB ile bağlantılı olmayan BKA'ların birliğin katılım öncesi (IPA) mali yardımlarından yararlanmaktadırlar.³⁰⁰

Ajansların kurulumu, ülkenin AB politikalarına uyum çerçevesinde gerçekleşmeye başlamıştır. BKA'lar bölgedeki rekabeti ve verimliliği artırarak geri kalan bölgelerin gelişimini katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar.³⁰¹ Türkiye'de adaylık statüsünden önce sadece bölgelerarası eşitsizliklerin azaltılması amacıyla politikalar söz

²⁹⁷Fethi Ufuk Özışık, **The Concept of Competitiveness through Regional Development Policy in Turkey and the Case of Istanbul Development Agency**, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016, s:259-282, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/159441> (5 Mart 2019), s. 259.

²⁹⁸Serap Kayastü, **Institutional Implications of Regional Development Agencies in Turkey: An Evaluation of the Integrative Forces of Legal and Institutional Frameworks**, Institutional Implications of Regional Development Agencies in Turkey 42nd ISoCaRP Congress 2006, http://www.isocarp.net/Data/case_studies/805.pdf (14 Mart 2019).

²⁹⁹Özışık, **Küreselleşme-Yerelleşme Sürecinde Kentsel Yönetişim: Kalkınma Ajansları ve İzmir Örneği**, Kent Akademisi, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, Cilt: 5 Sayı: 4, Kış 2012, <http://www.kentakademisi.com/wp-content/uploads/2012/12/Kent-Akademisi-Dergisi-Dr.Fethi-Ufuk-Ozisik-Kuresellesme-Yerellesme-Surecinde-Kentsel-Yonetisim-Kalkinma-Ajanslari-ve-Izmir-Ornegi-Cilt-5-Sayi-4-2012.pdf> (14 Mart 2019), s. 136.

³⁰⁰SERKA, **50 Soruda Kalkınma Ajansları**, <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/50-soruda-kalkinma-ajanslari.pdf> (19 Mart 2019).

³⁰¹Mehlika Özlem Ultan ve Didem Saygın, **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi**, Yönetim Bilimleri Dergisi, c:14, s:28, s:71-99, 2016, <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/avrupa-birligi-uyum-surecinde-turkiye-de-bolgesel-kalkinma-ajanslari-ve-bol-2017-02-14-257.pdf> (6 Mart 2019), s. 72.

konusu iken, adaylıktan sonra rekabete öncelik verilmeye başlanmıştır.³⁰² BKA'ların görevi ise; yerel bölgelerdeki kaynakların verimli kullanması ve AB fonlarından yararlanmak amacıyla projeler hazırlamaktır.³⁰³

Türkiye, birliğin katılım öncesinde uyumlaştırma amacıyla aday ülkelere verdiği IPA yardım fonlarının önemli derecede yararlanan ülkelerdendir. Ülkede yardımlardan üç operasyonel program çerçevesinde yararlanılmaktadır. Bunlar; içme ve atık suların toplanması, arıtma ve katı atıklar ile çevrenin geliştirilmesini amaçlayan Çevre Operasyonel Programı (EOP), demiryolu altyapısının ve limanlara yönelik yatırımların artırılmasına yönelik Ulaştırma Operasyonel Programı (TOP) ve ülke ekonomisinin rekabet gücünün artırılması, bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması ve Birlik seviyesine uyum sağlamayı hedefleyen Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı (RCOP)'dir.³⁰⁴

Tablo 54: Bütçe (€)

RCOP 2007- 2013	IPA AB fonlarının katkısı 85%	Ulusal kamu fonları katkısı 15%	Toplam kamu fonu
Ulaşım	584 716 662	103 185 294	687 901 956
Çevre	605 154 148	106 791 910	711 946 058
Bölgesel Rekabet Edebilirlik	416 808 304	73 554 435	490 362 739
TOPLAM	1 606 679 114	283 531 639	1 890210753

Kaynak: European Commission, **IPA Regional Development Programmes in Turkey**, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/turkey/ (6 Mart 2019).

³⁰²Utan ve Saygın, s. 96.

³⁰³Seyit Köse ve Fatih Konur, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkların Azaltılmasındaki Rolü ve Etkililiği: Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar 2011, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:1, 7:95-137, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69191> (6 Mart 2019), s. 99.

³⁰⁴European Commission, **IPA Regional Development Programmes in Turkey**, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/turkey/ (6 Mart 2019).

Tablo 55: 2014-2020 Türkiye IPA-II Kapsamında Finansal Yardım (Milyon Avro)

Türkiye	2014	2015	2016	2017	2018-2020	2014-2020
a. Birlik Üyelğine Hazırlık Reformları	355.1	196.6	240.3	137.2	652.2	1,581.4
Demokrasi ve Yönetişim	540.2				416.3	956.5
Hukukun Üstünlüğü ve Temel Haklar	388.9				236.0	624.9
b. Sosyo-Ekonomik ve Bölgesel Kalkınma	155.8	265.8	247.0	261.4	595.3	1,525.3
Çevre ve İklim Eylemi	297.1				347.5	644.6
Ulaşım	386.0				56.8	442.8
Enerji	59.0				34.4	93.5
Rekabetçilik ve Yenilikçilik	187.8				156.6	344.4
c. İstihdam, Sosyal Politikalar, Eğitim, Cinsiyet Eşitliğinin Teşviki ve İnsan Kaynağını Geliştirme	37.4	62.9	65.9	68.9	199.9	435.0
Eğitim, İstihdam ve Sosyal Politikalar	235.1				199.9	435.0
d. Tarım ve Kırsal Kalkınma	72.0	100.9	77.0	158.1	504.2	912.2
Tarım ve Kırsal Kalkınma	408.0				504.2	912.2
TOPLAM	620.4	626.4	630.8	636.4	1,940.0	4,453.9

Kaynak: European Commission, European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, **Turkey - financial assistance under IPA II**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/turkey_en (28 Mayıs 2019).

Türkiye 2014-2020 IPA-II kapsamındaki fonlardan en çok birliğe üye reformları, sosyo-ekonomik ve bölgesel kalkınma alanlarında faydalanmaktadır. Buna göre Birlik ülke içerisinde özellikle bölgesel farkların azaltılmasına önemli oranlarda destek vermektedir. Bölgesel kalkınma sürecinde ise en çok çevre ve iklim eylemi desteklenmektedir. Ülke geliştirilen projeler kapsamında finansal yardımları değerlendirmektedir.

Tablo 56: Türkiye'de Kurulan Bölge Kalkınma Ajansları³⁰⁵

Bölge	İller	Kalkınma Ajansı (KA)	Kısaltma	Kuruluş Yılı
TR31	İzmir	İzmir KA	İZKA	2006
TR61	Adana, Mersin	Çukurova KA	ÇKA	
TR52	Karaman, Konya	Mevlana KA	MEVKA	2008
TR83	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat	Orta Karadeniz KA	OKA	
TRB2	Bitlis, Hakkari, Muş, Van	Doğu Anadolu KA	DAKA	
TRC1	Adıyaman, Gaziantep , Kilis	İpekyolu KA	İKA	
TRC3	Batman, Mardin , Şırnak, Siirt	Dicle KA	DİKA	
TR10	İstanbul	İstanbul KA	İSTKA	
TRC2	Diyarbakır , Şanlıurfa	Karacadağ KA	KARACADAĞ	
TRA1	Bayburt, Erzincan, Erzurum	Kuzeydoğu Anadolu KA	KUDAKA	
TR21	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Trakya KA	TRAKYAKA	
TR22	Balıkesir , Çanakkale	Güney Marmara KA	GMKA	
TR32	Aydın, Denizli , Muğla	Güney Ege KA	GEKA	
TR33	Afyonkarahisar, Kütahya , Manisa, Uşak	Zafer KA	ZEKA	
TR41	Bilecik, Bursa , Eskişehir	Bursa, Eskişehir, Bilecik KA	BEBKA	
TR42	Bolu, Düzce, Kocaeli , Sakarya, Yalova	Doğu Marmara KA	MARKA	
TR51	Ankara	Ankara KA	ANKARAKA	
TR61	Antalya, Burdur, Isparta	Batı Akdeniz KA	BAKA	
TR63	Hatay , Kahramanmaraş, Osmaniye	Doğu Akdeniz KA	DOĞAKA	
TR71	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir , Niğde	Ahiler KA	AHİKA	
TR72	Kayseri , Sivas, Yozgat	Orta Anadolu KA	ORAN	
TR81	Bartın, Karabük, Zonguldak	Batı Karadeniz KA	BAKA	
TR82	Çankırı, Kastamonu , Sinop	Kuzey Anadolu KA	KUZKA	
TR90	Artvin, Giresun, Gümüşhane Ordu, Rize, Trabzon	Doğu Karadeniz KA	DOKA	
TRA2	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars	Serhat KA	SERKA	
TRB1	Bingöl, Elazığ, Malatya , Tunceli	Fırat KA	FKA	

Ajans merkezleri koyu harflerle yazılmıştır.

³⁰⁵ Ahmet Şimşek, **Kalkınma Ajanslarının Performans Ölçümü**, T.C. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ağustos 2013, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/15433/TEZ-SON-AS%C4%B0MSEK.pdf> (14 Mart 2019), s. 15.

2006 yılında İZKA ve ÇKA ile başlanan kalkınma ajanslarının kurulumu 2009 yılına kadar devam etmiştir. En büyük adım ise 2009'da gerçekleştirilmiştir. Bu adım sayesinde Türkiye'de 26 Düzey2 bölgesinin hepsini destekleyen kalkınma ajanslarının kurulumu tamamlanmıştır. 55 numaralı tabloda bu ajansların kurulduğu tarihler ve kapsadığı iller detaylı olarak verilmiştir. Aşağıdaki haritada ise bu ajansların ülke üzerindeki dağılımı detaylı olarak gösterilmektedir. AB'ye uyum sürecinde kalkınma önceliği bulunan bölgelerde politika aracı kalkınma ajanslarının dağılımı verilmektedir.

Harita 3: Türkiye'de BKA'ların Dağılımı

Kaynak: Şehir Plancılarının Bilgi Paylaşım ve Tartışma Platformu, **Türkiye'de (Bölgesel) Kalkınma Ajansları (BKA)**, http://www.planlama.org/images/stories/Dosya/BKA/bka_2_1.jpg (14 Mart 2019).

3.2.3.1. İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)

İBBS sistemine göre üç ayrı düzeyde sınıflandırılan İstanbul'un küresel kent yolunda ilerlemesini, kamu, özel alanlarında ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin sağlanması, kaynakların etkin ve verimli kullanılarak bölgesel ve bölge içi farklılıkların azaltılmasını hedefleyen İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA) 2008 yılında 5448 sayılı kanuna dayanarak Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur.³⁰⁶

Ajansın üzerinde temel değerler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır³⁰⁷:

- Kalkınmanın bütün bir şekilde gerçekleştirilmesi,
- Sürdürülebilirlik,

³⁰⁶ İSTKA, **Hakkımızda**, <https://www.istka.org.tr/kurumsal/hakkimizda/> (19 Mart 2019).

³⁰⁷ İSTKA, **Stratejik Plan 2016-2020**, <https://www.istka.org.tr/media/1204/stratejik-plan-2016-2020.pdf> (19 Mart 2019), s. 13.

- Tarafsızlık ve hesap verilebilirlik,
- İnsan odaklılık,
- Verimlilik,
- Bilimsellik,
- Güvenilirlik,
- Yaratıcılık,
- Çevreye ve kültürel değerlere duyarlılık,
- Yönlendirici bir rol üstlenip çözüm odaklı olarak faaliyette bulunmaktır.

İstanbul'un kalkınması amacıyla sunulan projeleri değerlendiren ajans, 2016-2020 dönemi boyunca belirlediği hedefleri gerçekleştirmek amacıyla çalışmalarda bulunmaktadır. Belirlenen hedefler ise³⁰⁸;

- Yatırım Destek Ofisi tarafından gerçekleştirilen etkinliklerin verimliliğini ve etkinliğinin artırılması.
- Bölgesel kalkınma aktörlerinden bilgiye dayalı olanlarının teknolojik düzeylerinin artırılması,
- İSTKA'nın uluslararası düzeydeki işbirliklerinin artırılması,
- Hizmet içi niteliklerin artırılması ve
- Verilen desteklerin yükseltilmesidir.

Uygulanan programlar ve geliştirilen projeler sayesinde İstanbul hem AB fonlarından hem de ülke yardımlardan yararlanmaktadır. Aşağıdaki tablo bölgenin aldığı yardım miktarlarını göstermektedir. Bu çerçevede geliştirilen projeler belli süreler için yardım almaktadır. Yardımlardan daha çok belediyeler, üniversiteler, vakıflar, kamu kurumları ve KOBİ'ler yararlanmaktadır.

Tablo 57: İSTANBUL

	Ortalama Süre (Ay)	Toplam AB Katkısı (Avro)	Toplam TR Katkısı (Avro)	Toplam Hibe Tutarı (Avro)
İSTANBUL	13.17	39.585.859,25	3.561.845,27	43.147.704,45

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Merkezi Finans ve İhale Birimi,
<http://www.cfcu.gov.tr/tr/search->

³⁰⁸ İSTKA, <https://www.istka.org.tr/media/1204/stratejik-plan-2016-2020.pdf> (19 Mart 2019).

[grants?field_grant_city_ref=53&field_grant_organization_ref=&field_grant_program_ref=&search_api_views_fulltext=](#) (28 Mayıs 2019).

3.2.3.2. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)

TRA1 bölgesinin kalkınmasını destekleyen Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) bölgenin sosyo-ekonomik gelişimi için hazırlanan projelerin mali ve teknik yönden finanse edilmesini desteklemektedir. Ajans; İSTKA gibi bölgede girişimciliğin artırılması, üretimde devamlılığın sağlanması, insana odaklılık, kaynakların etkin ve verimli kullanılması, sonuç odaklı olup çözüm gerçekleştirme ve kamu yararı değerlerine öncelik vererek faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.³⁰⁹

Bölgenin kalkınmasına yönelik projelerin desteklenmesi amacıyla teklif çağrısı yapan ajansta, projelerin üç farklı şekilde desteklenme türleri mevcuttur.

- **Doğrudan Faaliyet Desteği:** Proje destek çağrısı yapılmaksızın bölgenin kalkınmasına ve rekabet gücünün artırılmasına yönelik projelerin desteklenmesidir. Bu projeler daha çok bölgedeki teknolojik alanlar, yenilikçilik, girişimcilik, bölge için tehdit oluşturan acil öneme sahip faaliyetlerdir. Doğrudan faaliyet desteğinden üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, kamu niteliği taşıyan meslek kuruluşları, birlikler, kooperatifler ve yerel yönetimler yararlanabilmektedir. Üç ay süre azami süresi olan destek türünde en fazla 75.000 TL destek finansman verilmektedir.³¹⁰

- **Teknik Destek:** Kapasite eksikliği nedeniyle tamamlanamayan projelere teknik destek verilmesidir. Bir ay süren desteğe en fazla 15.000 TL destek sağlanmaktadır. Destek; teknik eğitim verme, uzman görevlendirme, proje hazırlanmasına yardım etme, danışmanlık sağlama, lobi çalışmaları ve uluslararası destek sağlama şekillerinde verilmektedir.³¹¹

- **Güdümlü Proje Desteği:** Özel sektörün geliştirilmesine yönelik olarak proje çağrısı yapılmadan, üretim ve ihracatın artırılmasını güçlendiren, yeni sanayi ve finansman alanlarının geliştirilmesini sağlayan yöntemdir. Maliyetin en fazla %75'inin finanse edildiği destek projeleri iki yıl sürmektedir.³¹² Bölgenin sahip olduğu kaynaklara bağlı olarak tarım ve hayvancılık öncelikli desteklenen sektörlerdir.

³⁰⁹ KUDAKA, **Temel Değerler**, <https://www.kudaka.org.tr/sayfa-kudaka-temel-degerler> (19 Mart 2019).

³¹⁰ **Doğrudan Faaliyet Desteği**, https://kudaka.org.tr/pyb/?page_id=40 (19 Mart 2019).

³¹¹ **Teknik Destek**, https://kudaka.org.tr/pyb/?page_id=42 (19 Mart 2019).

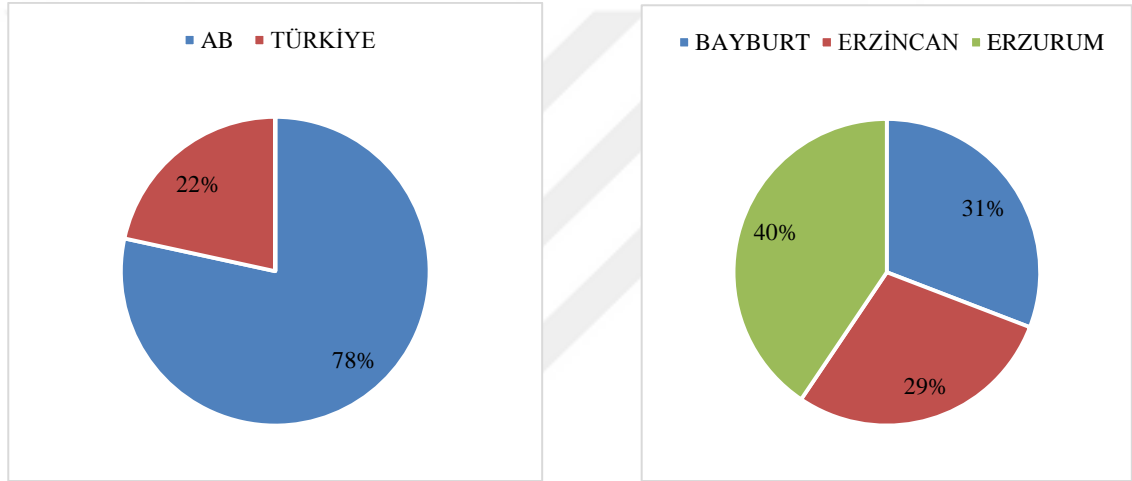
³¹² **Güdümlü Proje Desteği**, https://kudaka.org.tr/pyb/?page_id=44 (19 Mart 2019).

Tablo 58: TRA1 Bölgesi Mali Destekler

İL	Proje Süresi (Ay)	AB Katkısı (Avro)	TR Katkısı (Avro)	TOPLAM (AVRO)
BAYBURT	9.79	3.894.559,14	1.188.264,41	5.082.823,55
ERZİNCAN	9.53	3.646.742,08	1.067.842,79	4.714.584,87
ERZURUM	10.06	5.382.073,44	1.303.076,95	6.685.150,37

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (29 Mayıs 2019).

Grafik 19: TRA1 Mali Destek Oranları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (29 Mayıs 2019).

Grafiğe göre TRA1 bölgesinde yapılan mali desteğin %78'i AB'den sağlanmaktadır. Yapılan mali destekten en büyük payı (%40) bölgenin en gelişmiş ili Erzurum almaktadır. Bölgenin en az gelişen ili Erzincan ise aldığı %29'luk yardım miktarını sosyo-ekonomik gelişimi için kullanmaktadır.

3.3.3.3. Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)

Serhat Kalkınma Ajansı, TRA2 bölgesinin kalkınmasına destek olmak amacıyla 2009 yılında kurulmuştur. Kurulan diğer kalkınma ajansları ile aynı değerleri benimseyen ajans; Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinin kalkınmasının gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.

2009 yılında faaliyete başlayan ajans; 2010-2014 döneminde 123 işletmeye 25,6 milyon TL destekte bulunmuştur. Bölgede ise toplam 54,2 milyon TL'lik yatırım

yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda ajans tarafından verilen destek miktarları gösterilmektedir.³¹³

Tablo 59: İktisadi Mali Destek Programı 2010-2014

	Başvuru Sayısı	Başarılı Proje Sayısı	Ajans Destek Tutarı (€)	Toplam Proje Tutarı (€)
AĞRI	142	45	3.152.304	6.708.080
ARDAHAN	35	6	280.114	674.032
İĞDIR	104	31	2.670.938	5.787.858
KARS	124	41	2.958.452	5.978.642
TOPLAM	406	123	9.061.808	19.148.612

Kaynak: T.C. SERHAT KALKINMA AJANSI.

SERKA'ya 2010-2014 yıllarında yapılan toplam 406 başvuru sayısı Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde bölgesel politikası imkanlarının değerlendirildiğini göstermektedir. Ancak, başarılı olan sayıları düşük düzeydedir. Buna karşılık, uyum politikası çerçevesinde yeni bir kalkınma ajansının kurulması bölgenin gelişimine yönelik önemli adımlar atıldığını göstermektedir. Bu ise ülkenin AB'ye uyum sürecinde bölgesel politikanın etkinliğinin işaretidir. Başarılı projeler incelendiği zaman bölgenin yerel kaynakların ön plana çıkarıldığı alanlarda-özellikle hayvancılık-etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ajans tarihi ve kültürel varlıkların korunması, turizm gelirlerinin yükseltilmesine yönelik projeleri de desteklemektedir.

AB fonlarından yararlanan Türkiye yereldeki kalkınma sürecini uyum politikasının araçlarından yararlanarak sağlamaktadır. Bölge kalkınması ise yerel kaynaklar, tarih, turizm ve sanayini ile uyum içerisinde gerçekleştirilmektedir.

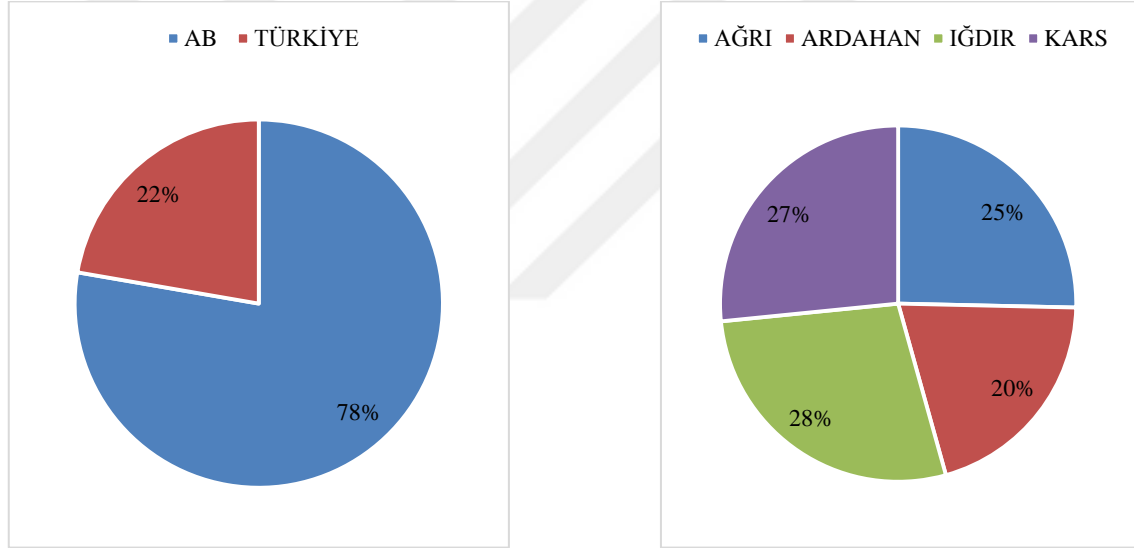
³¹³SERKA, 2010-2014 Mali Destek Programları Başarılı Projeler Kataloğu, <http://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/ac8e3ebdf5094072ed5d89088afa2560.pdf> (19 Mart 2019), s. 5.

Tablo 60: TRA2 Bölgesi Mali Destekler

İL	Proje Süresi (Ay)	AB Katkısı (Avro)	TR Katkısı (Avro)	Hibe Tutarı (AVRO)
AĞRI	9.67	3.865.944,02	1.077.933,90	4.943.877,92
ARDAHAN	9.55	3.061.681,69	900.849,46	3.962.531,15
İĞDIR	9.87	4.163.125,35	1.244.905,91	5.408.031,26
KARS	10.63	4.063.852,25	1.120.766,46	5.184.618,70

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (1 Haziran 2019).

Grafik 20: TRA2 Mali Destek Oranları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (1 Haziran 2019).

AB ve Türkiye'den yardımlar daha çok geliştirilen projelerin hayata geçirilebilmesi amacıyla verilen hibelerdir. Bu kapsamda TRA2 Düzey2 bölgesine yapılan yardımlar genel olarak bölge illerine eşit dağılmıştır. Alınan yardımlar il ve ilçe belediyeleri, il özel idareleri, üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları, muhtarlıklar gibi birçok kamu kurum ve kuruluşu tarafından kullanılabilir.

3.3.3.4. Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)

Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), TRB1 bölgesinin kalkınmasını sağlamak amacıyla 2009 yılında kurulmuştur. Ajans, kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamayı ve yerel kaynakların kullanım kapasitesini artırmayı amaçlamaktadır.³¹⁴

Tablo 61: 2010-2018 FKA Mali Desteklerinin Bölge İllerine Dağılımı

Proje İli	Desteklenen Proje Sayısı	Desteklenen Proje Oranı (%)	Toplam Proje Bütçesi (€)	Toplam Destek Tutarı (€)	Destek Oranı (%)
Bingöl	128	20,1	8.679.446,79	4.994.902,91	24,3
Elazığ	169	26,5	9.067.587,60	30.763.361,82	24,7
Malatya	245	38,5	13.273.145,79	8.065.507,14	39,3
Tunceli	95	14,9	4.004.724,92	2.412.570,49	11,7
Toplam	637	100	35.024.905,10	20.548.935,23	100

Kaynak: FKA, Destek İstatistikleri, <http://fka.gov.tr/destek-istatistikleri-detayi-1463574137911> (20 Mart 2019).

FKA mali desteklerinin illere göre dağılımında en büyük payı bölgenin en gelişmiş ili Malatya almaktadır. Bölgenin kalkınmasına katkıda bulunan projeler ajans tarafından desteklenmektedir. Bu süreç her kalkınma ajansında olduğu gibi proje teklif çağrısı ile başlamaktadır. Ardından onaylanan projelere mali destek verilmektedir. Türkiye içerisinde kurulan BKA'lar tarafından projelerin finanse edilmesi ülkenin entegre olmak istediği birliğe uyumu kolaylaştırmaktadır. Desteklenen projeler, bölge içerisindeki ekonomik faaliyetlerin hareketlenmesine katkıda bulunarak ülke ekonomisini de desteklemektedirler. TRB1 bölgesinde 2010-2018 yıllarında desteklenen 637 proje bölge ekonomisinde verimlilik ve etkinlik artışına katkıda bulunmuşlardır.

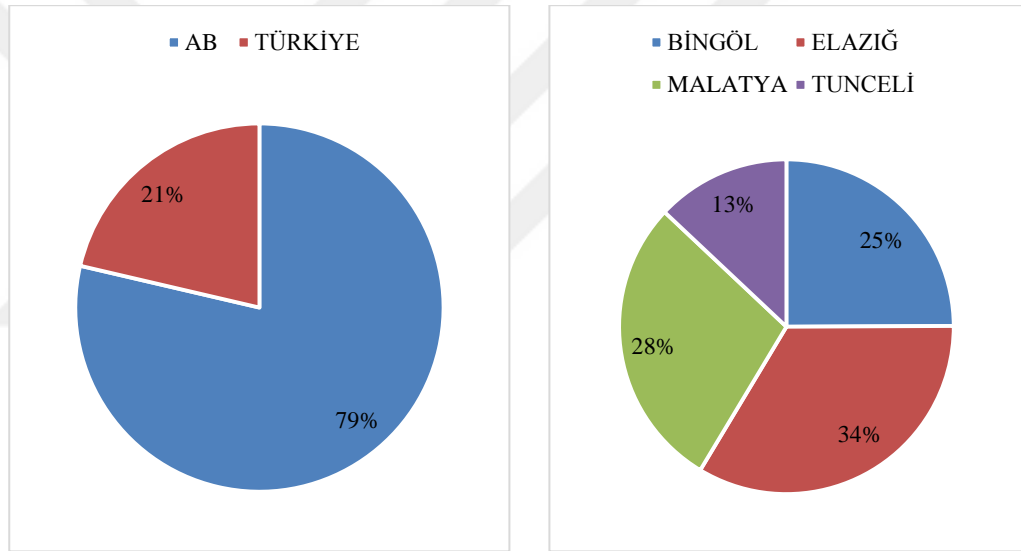
³¹⁴ FKA, Misyon ve Vizyon, <http://fka.gov.tr/misyon-ve-vizyon-detayi-1463573438179> (20 Mart 2019).

Tablo 62: TRB1 Bölgesi Mali Destekler

İL	Proje Süresi (Ay)	AB Katkısı (Avro)	TR Katkısı (Avro)	TOPLAM (AVRO)
BİNGÖL	9.24	6.101.724,03	1.575.496,52	7.677.220,55
ELAZIĞ	10.43	8.213.600,80	2.161.412,01	10.375.012,82
MALATYA	10.58	6.776.776,47	1.969.919,07	8.746.695,52
TUNCELİ	10.61	3.128.357,74	870.327,37	3.998.685,11

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (2 Haziran 2019).

Grafik 21: TRB1 Bölgesi Mali Destek Oranları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (2 Haziran 2019).

AB'den %79 destek alan TRB1 Düzey2 bölgesinde en yüksek yardım oranını %34 ile Elazığ ili almaktadır. Bunu %28'lik oranla Malatya izlemektedir. Bölgenin sanayileşmiş iki önemli ili hibe miktarında da ön sıralarda yer almaktadırlar. Kamu kurumları, üniversiteler, belediyeler vb. gibi kuruluşlar tarafından yönetilen hibeler bölgenin kalkınmasına ve ilerlemesine önemli destek olmaktadır.

3.3.3.4. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), 2008 yılında TRB2 bölgesinin bölge içi ve bölgeler arasındaki farklılıklarının azaltılması, yerel kaynakların etkin kullanılması, ekonomik ve bölgesel gelişiminin sağlanması ve devamlılığının sağlanması amacıyla kurulmuştur. Bölgede kamu, özel sektörler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin artırarak bu sürece katkıda bulunmaktadır.³¹⁵

DAKA, TRB2 bölgesindeki illerin-Bitlis, Hakkari, Muş, Van- 2023 yılında ekonomik büyümesinin gerçekleştirmiş, adil dağılımın sağlandığı, yerel kaynaklarının kullanımının devamlılığının sağlandığı bir bölge olması amacıyla çalışmalarda bulunmaktadır.³¹⁶

DAKA tarafından ajansın kuruluşundan itibaren bölgede toplam 251 projeye yaklaşık 86 milyon lira destek sağlanmıştır. Bölgeye ise toplam 157 milyon lira yatırım yapılmıştır.³¹⁷

Tablo 63: TRB2 Bölgesi Mali Destekler

İL	Proje Süresi (Ay)	AB Katkısı (Avro)	TR Katkısı (Avro)	TOPLAM (AVRO)
BİTLİS	10.13	5.477.231,52	54.229,09	5.531.460,61
HAKKARİ	11.28	4.821.385,58	288.951,50	5.110.337,08
MUŞ	10.37	6.583.393,07	216.363,63	6.799.756,70
VAN	9.50	20.986.396,56	645.108,02	21.631.504,55

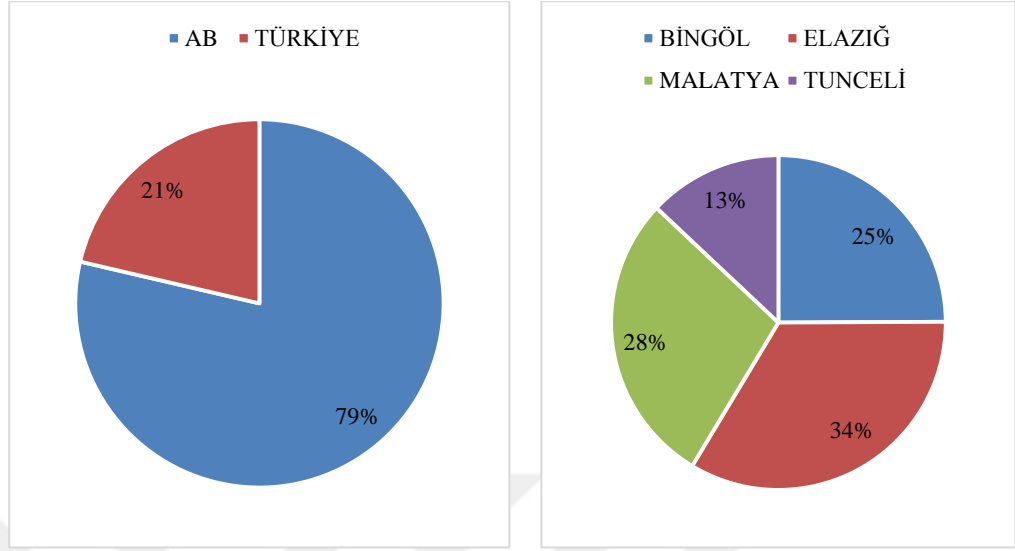
Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (2 Haziran 2019).

³¹⁵ DAKA, **Hakkımızda**, <http://www.daka.org.tr/icerikler/hakkimizda> (20 Mart 2019).

³¹⁶ **Vizyon ve Misyon**, <http://www.daka.org.tr/icerikler/vizyonmisyon> (20 Mart 2019).

³¹⁷ Sanayi Gazetesi, **251 Projeye 86 Milyon TL**, 01.06.2018, <http://www.sanayigazetesi.com.tr/ar-ge/251-projeje-86-milyon-tl-h17138.html> (20 Mart 2019).

Grafik 22: TRB2 Bölgesi Mali Destek Oranları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (2 Haziran 2019).

3.3.3.4. İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)

TRC1 bölgesinin (Gaziantep, Adıyaman, Kilis) kalkınmasını amaçlayan İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA) 2008 yılında kurulmuştur. Yabancı yatırım ortamının artırılmasını amaçlayan ajans, uluslararası işbirlikleri gerçekleştirmektedir. Ajans, Güneydoğu Avrupa Kalkınma Ajansları Ağı, Dünya Yatırım Tanıtım Ajansları Birliği ve Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği'ne üyedir.³¹⁸ Bölgedeki yatırım özelliklerinin tanıtılması, yeni yatırımların bölgeye gelmesi ve ekonomik işbirliğinin artırılması amacı için 27-30 Mayıs 2014'te Emiligna-Romagna bölgesine ziyarette bulunmuştur. Özellikle bu bölgenin seçilmesinin nedeni; bölgenin sosyal ve üretim yapısının TRC1 bölgesine benzemesi ve bölgesel kalkınma politikaları sayesinde önemli aşamalar kat etmesidir.³¹⁹ Aynı yıl 9-12 Eylül'de ise aynı nedenlerle diğer bir Avrupa ülkesi İspanya'ya ziyarette bulunarak uluslararası işbirliğinin artmasına katkıda bulunulmuştur.³²⁰

³¹⁸ İKA, Dış İlişkiler, <https://www.ika.org.tr/Dis-Iliskiler-icerik-286.html> (20 Mart 2019).

³¹⁹ İtalya Çalışma Ziyareti, <https://www.ika.org.tr/Italya-Calisma-Ziyareti-icerik-296.html> (20 Mart 2019).

³²⁰ İspanya Çalışma Ziyareti, <https://www.ika.org.tr/Ispanya-Calisma-Ziyareti-icerik-298.html> (20 Mart 2019).

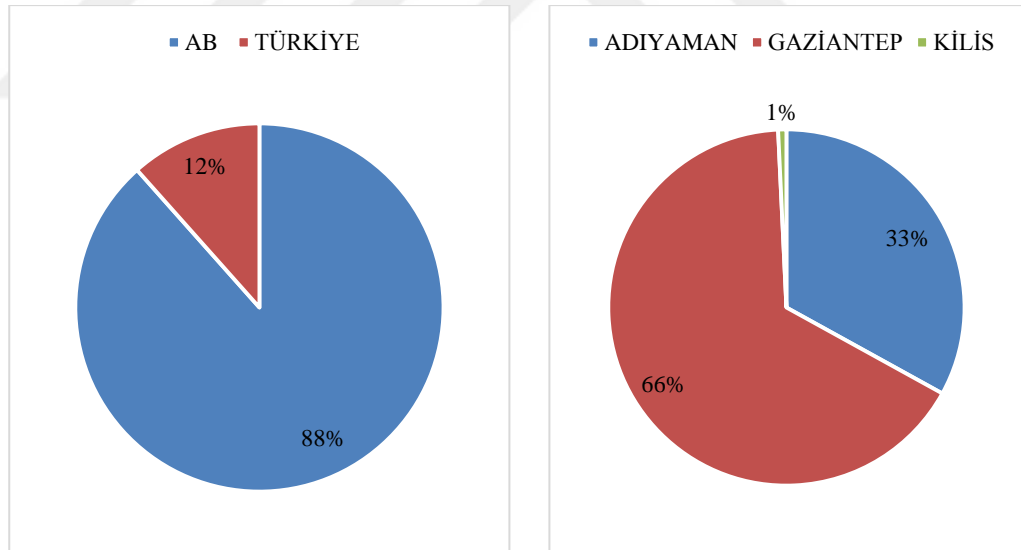
Tablo 64: TRC1 Bölgesi Mali Destekler

İL	Proje Süresi (Ay)	AB Katkısı (Avro)	TR Katkısı (Avro)	TOPLAM (AVRO)
ADİYAMAN	10.45	1.681.892,74	161.050,75	1.842.943,49
GAZİANTEP	11.77	3.215.121,72	481.317,97	3.696.439,69
KİLİS	6.00	38.043,45	3.676,05	41.719,50

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (9 Haziran 2019).

TRC1 bölgesinin en büyük ekonomisine sahip Gaziantep ili diğerlerinden daha fazla destek almaktadır. Buna karşılık Kilis hem yüzölçümünün hem de ekonomisinin küçüklüğü nedeniyle en az desteği alan il konumundadır. Bu oran bölgeye yapılan yardımlardan sadece %1'dir. Gaziantep ise %66 oranında destek alarak bölgenin gelişmesine büyük oranda katkıda bulunmaktadır.

Grafik 23: TRC1 Bölgesi Mali Destek Oranları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (9 Haziran 2019).

3.3.3.4. KARACADAĞ Kalkınma Ajansı

Şanlıurfa ve Diyarbakır (TRC2) illerinin kalkınma sürecine desteklemek amacıyla kurulan KARACADAĞ kalkınma ajansı, 2010'da İKA gibi EURADA'ya katılmıştır. Ajans, EURADA üyeliği ile birlikte Avrupa'da sürdürülen çalışmalarını inceleme, bölgede uyumlaştırma ve buradaki ajanslar ile işbirliği yapma imkanına sahip

olmuştur. Ajansın belirlediği vizyon ise “Büyüyen ekonomisi ve yükselen yaşam kalitesi ile Ortadoğu’nun yeni çekim merkezi Diyarbakır-Şanlıurfa Bölgesi”dir.³²¹

Bölgenin kalkınmasında turizmin ön plana çıkarıldığı “Şanlıurfa’da Tarih Yeniden Canlanıyor Projesi” AB-Türkiye Mali İşbirliği tarafından desteklenmektedir ve projeyi yürüten organ KARACADAĞ olmuştur. Projenin amacı, tarih ve kültürün katkısıyla Şanlıurfa ilindeki turizm gelirlerinin artırılmasıdır. Bu kapsamda, 2 yıllık süre için toplam 9,6 milyon Avroluk bütçe ayrılmış ve ildeki tarihi-kültürel mekanlarda düzenlemeler, eğitimler, pazarlama ve tanıtım gibi faaliyetlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bölgede AB tarafından desteklenen bir diğer proje ise “Bölgesel Politika için Etkin İşbirliği Projesi”dir. Bu proje ise AB ve Türkiye arasındaki Sivil Toplum Diyaloğu-IV-Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu Hibe Programı çerçevesinde desteklenmektedir. AB ülkelerindeki kalkınma ajansları ile işbirliğinin artırılması ve uygulanan politikaların genişletilmesini amaçlayan proje çerçevesinde; Berlin, Sofya ve Granada’ya 3 yurtdışı ziyareti; Diyarbakır, Şanlıurfa’ya 1 yurtiçi ziyareti ve çalıştay gerçekleştirilmiştir. Toplamda 18 ay süren proje 2016 yılında uygulanmıştır. AB tarafından desteklenen bu iki proje istenilen hedeflere ulaşmıştır.³²² AB’nin desteklediği projelerin başarısı aynı zamanda birliğin uyum politikasının da başarısını göstermektedir. Ulusal ve uluslararası rekabet gücünü düşürücü etki yapan bölgesel eşitsizliklerin azalmasında başarılı projeler sayesinde önemli yol kat edildiğinin işaretidir. Bunun en önemli göstergesi ise 61 ülkeye toplam 350 milyon \$’lık ihracat yapan TRC2 bölgesinin, ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamasıdır. Bu da AB bölgesel politikasının kuruluşundan bu yana bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına katkısının olumlu olduğunu belirtirlerdir.

³²¹ KARACADAĞ, Kurumsal, <https://www.karacadag.gov.tr/kurumsal/#kurumsal> (20 Mart 2019).

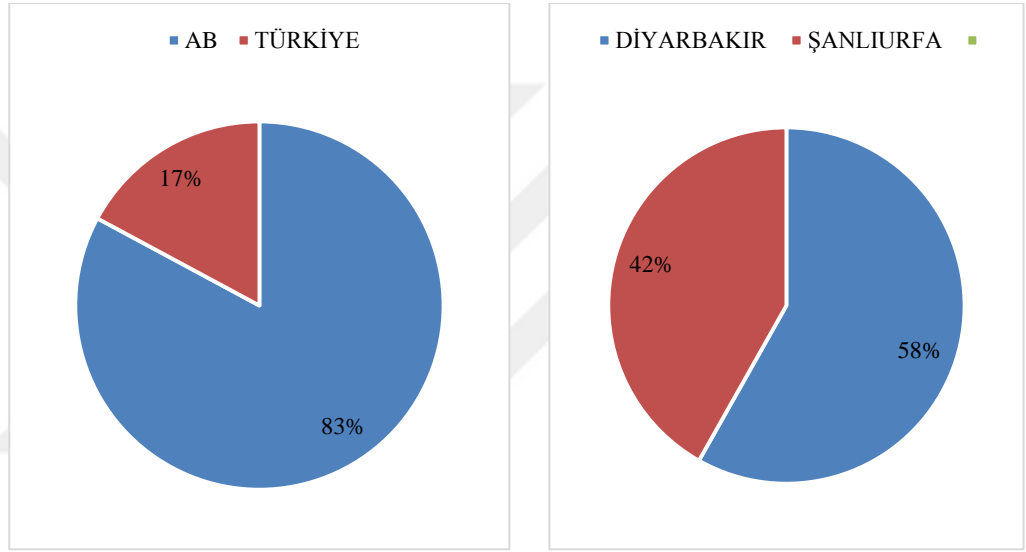
³²² Başarı Hikayeleri, <https://www.karacadag.gov.tr/basari-hikayeleri/> (21 Mart 2019).

Tablo 65: TRC2 Bölgesi Mali Destekler

İL	Proje Süresi (Ay)	AB Katkısı (Avro)	TR Katkısı (Avro)	TOPLAM (AVRO)
DİYARBAKIR	11.60	7.854.353,33	1.496.148,83	9.350.502,18
ŞANLIURFA	11.83	5.462.121,06	1.259.859,56	6.721.980,63

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (9 Haziran 2019).

Grafik 24: TRC2 Bölgesi Mali Destek Oranları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (9 Haziran 2019).

Bölge illerinin aldığı destek oranları %58 ve %42 olarak birbirlerine yakın seyir izlemektedirler.

3.3.3.4. Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)

Dicle Kalkınma Ajansı; Mardin, Şırnak, Siirt ve Batman illerinin kalkınma sürecine katkıda bulunmak amacıyla 2006 yılında kurulmuştur. Bölgede ajansın finanse ettiği toplam 18 mali destek programı ve 343 proje bulunmaktadır. Desteklenen projelerin bütçesi 85 milyon 73 bin TL'dir.³²³ Ajans; bölgenin sahip olduğu tarihi, kültürel değerlerinin, konumunun, mirasının ve kaynaklarının bölge ekonomisine

³²³ Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA), **Ajans Brifingi**, http://www.dika.org.tr/TR/Sayfa/ajans_brifingi (21 Mart 2019).

katkıda bulunarak kalkınmasını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Hedeflerine akılcılık, bilimsellik, yenilikçilik, şeffaflık ve bölge değerlerini koruyarak ilerlemektedir.³²⁴

Türkiye’de AB’nin bölgesel politikasına uyum sürecinde kurulan BKA’lar bölgelerin yerel varlıklarını öne çıkarmaktadır. Ülke içerisinde bölgelerin ekonomik katkılarına artırmak amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar. Yapılan bu çalışmalar tıpkı İtalya örneğinde olduğu gibi hem ülke içerisinde eşitsizlikleri azaltmakta hem de AB’nin uyum politikasının başarısının hangi düzeyde olduğunun kanıtlamaktadır. Türkiye’de Düzey2 bölgelerinde GSYİH miktarlarının verildiği 34 numaralı tablo sayesinde BKA’ların desteklediği projeler aracılığı ile bölge ekonomisindeki geliri artırıcı etkiler yaptığı görülmektedir. Bu durum kişi başı GSYİH miktarlarının verildiği tablo 35 içinde geçerlidir. Bölgelerin kendi kaynaklarını değerlendirmesini sağlayan BKA’lar sayesinde ekonomik gelişim sağlanabilmektedir.³²⁵ Bölgelerde gelirlerin artmasıyla birlikte yoksulluk oranlarında düşüş yaşanmıştır.

Tablo 66: TRC3 Bölgesi Mali Destekler

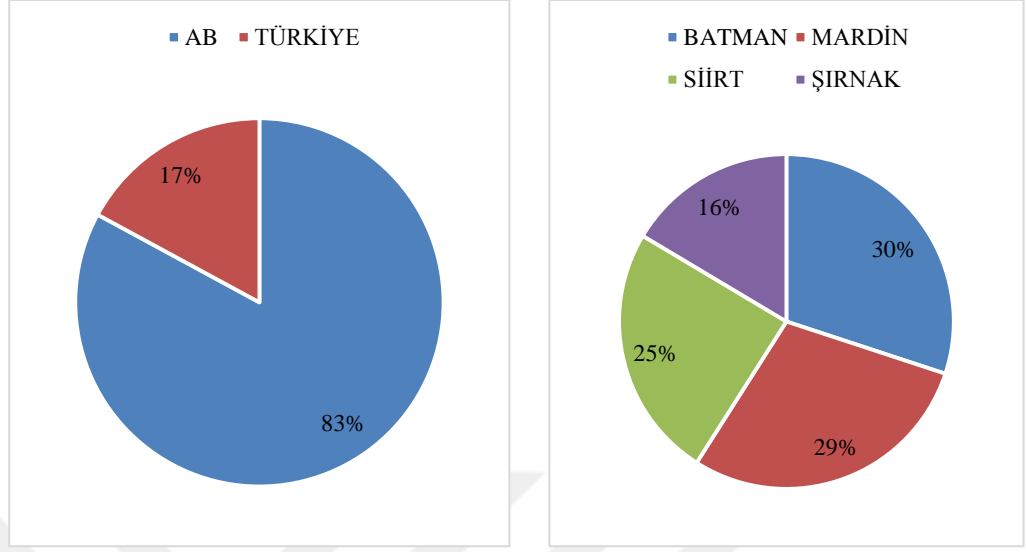
İL	Proje Süresi (Ay)	AB Katkısı (Avro)	TR Katkısı (Avro)	TOPLAM (AVRO)
BATMAN	12.17	3.267.746,32	624.258,50	3.892.004,82
MARDİN	10.55	3.296.563,40	454.282,39	3.750.845,79
SİİRT	11.50	2.525.261,15	653.158,16	3.178.419,31
ŞIRNAK	11.33	1.646.917,11	482.185,87	2.129.102,98

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (9 Haziran 2019).

³²⁴ Vizyon&Miyon, http://www.dika.org.tr/TR/Sayfa/vizyon_miyon (21 Mart 2019).

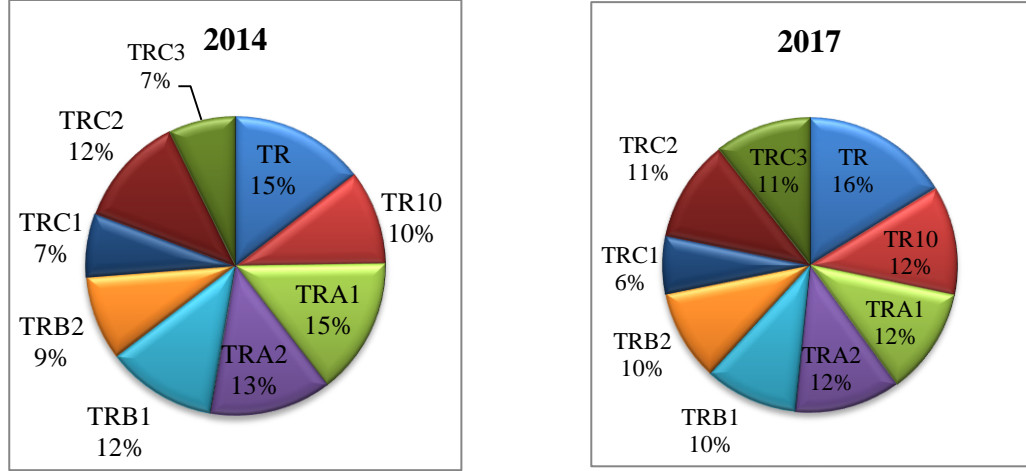
³²⁵ Ultan ve Saygın, s. 93.

Grafik 25: TRC3 Bölgesi Mali Destek Oranları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (9 Haziran 2019).

Grafik 26: Yoksulluk Oranları³²⁶

Kaynak: TÜİK, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 (21 Mart 2019).³²⁷

2014 ve 2017 yılının yoksulluk oranlarının verildiği grafiğe göre; ülkenin tamamında yoksulluk oranı artarken Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini temsil eden Düzey2 bölgelerinde düşmüştür. Bunun nedeni, ülkenin entegre olmak istediği AB'nin politikalarını benimsemesidir. Benimsenen bölgesel politika; doğru, etkin ve verimli kaynaklar ile kullanılması sayesinde bölgelerdeki ekonomik refahlamaya sebebiyet vermektedir. Türkiye için sorun teşkil eden geri kalmış bu bölgelerde yaşanan ekonomik ilerleme, AB bölgesel politikasının aday ülkelerde etkinliğinin ve başarısının göstergesidir.

³²⁶ Değerler medyan gelirin %50'sine göre verilmiştir.

³²⁷ TÜİK verileri 2014-2017 olarak vermektedir.

SONUÇ

Gelişme, büyüme gibi çeşitli ekonomik kavramlar ile karıştırılan “kalkınma” kavramı; ülkenin sadece tek bir yönde değil tüm kaynakları ile birlikte sosyal, ekonomik ve yaşam standartlarını içine alan oldukça geniş bir kavramı ifade etmektedir. Tarih boyunca iktisatçılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmasına rağmen kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla sürekli yeni adımlar atılmıştır. Bunlardan biri; uluslararası iktisadın kurucularından Adam Smith’in de üzerinde durduğu dış ticaret ile olan ilişkisidir. Ülkenin sadece kendi kaynakları ile gerçekleştirilemeyen kalkınma diğer ülkelerle olan ticaret sayesinde ulusal ve uluslararası ekonominin ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Bu noktada ise sorun farklı ülkeler ile girilen ticaretin dengesizliklere yol açıyor olmasıdır. Dış ticaret teorilerinden Singer-Prebisch hipotezine göre, güçlü ekonomiye sahip merkez ülkeler ile daha geri planda kalan çevre ülkeler arasındaki ticarete kazanan taraflar genellikle merkez ülkelerdir. Bu durum bir ülke içerisinde bölgeler arasındaki ticarete de söz konusudur. Ekonomik açıdan gelişmiş bölgeler geri kalan bölgeler arasındaki ticarete karlı çıkmaktadırlar. Bu ülkeler arasındaki ticaret sürecinde yeterli prodüktiviteye sahip olamayan çevre ülkelerin kalkınma düzeyleri yavaşlamaktadır. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki ticarete çevre ülkelerin istediği sonuçları alamamasının bir diğer nedeni ise ülkelerin farklı emek piyasalarına sahip olmalarıdır. Merkez ülkeler genellikle endüstri ağırlıklı piyasalara sahipken çevre ülkeler daha çok tarım yoğun emek piyasasına sahiptirler.

Bölgeler arasındaki ekonomik farklılıklar hem ülkeler arasında hem de ülke içinde eşitsizlikler yaratmaktadır. 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan günümüzün güçlü siyasi ve ekonomik birliklerinden olan Avrupa Birliği, ciddi şekilde bölgesel gelişmişlik farklılıkları yaşamaktadır. Kurulduğu günden bugüne sürekli birçok yeni ülkeyi bünyesine katan AB, yaşadığı eşitsizlikleri geliştirdiği “bölgesel politika” sayesinde çözmektedir. Birliğe her katılan ülkenin aynı düzeyde ekonomik gelişime sahip olmaması Birlik içinde sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Sorunun çözümlenmesi amacıyla hayata geçirilen uyum politikası sayesinde farklılıkların önemli ölçüde azalması sağlanmıştır.

İtalya, birliğin kurucu ve merkez ekonomiye sahip ülkelerinden biridir. Dünyanın önde gelen ekonomilerinden biri olmasına rağmen kuzeyi ve güneyi arasında dengesizlikler yaşamaktadır. Kuzey bölgesi; gelişmiş ekonomisi, üretici konumu ve yapılan yatırımlar sayesinde oldukça gelişmiştir. Buna karşılık, Avrupa'nın güçlü ekonomilerine uzaklığı, yetersiz kaynak kullanımı ve maddi yetersizlikler nedeniyle güney bölgesi kuzeye oranla geri kalmıştır. Güney İtalya AB bölgesel politikası çerçevesinde geliştirilen yapısal ve yatırım fonlarından yararlanarak bu sorunu önemli ölçüde çözmüştür. Bölgeye gelen destekler sayesinde geliştirilen projeler bölgedeki geliri artırıcı, işsizliği ise düşürücü etki yapmaktadır. Aynı durum birliğin yarı çevre kapasitesine sahip aday ülkesi Türkiye içinde geçerlidir.

Türkiye, İtalya'nın aksine doğusu ve batısı arasında eşitsizlik yaşayan bir ülkedir. Batısı konumu itibarıyla ve verimli kaynakları sayesinde yüksek gelir miktarına sahiptir. Ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri; yer şekilleri ve iklim şartlarının olumsuzluğu, yatırımların yetersizliği nedenleriyle ülkenin geri kalmış bölgelerini oluşturmaktadır. AB, üye ülkelere olduğu gibi aday ülkelere de bu konuda maddi destek sağlamaktadır. Türkiye, katılım öncesi yardım aracı IPA kapsamında destek almaktadır. Bu kapsamda geri kalan ve yardım ihtiyacı duyulan bölgelere maddi destek sağlanmaktadır. IPA yardımlarından yararlanan ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yıllar geçtikçe yoksulluk oranlarında düşüş yaşandığı görülmektedir. Ülkenin az gelişmiş çevre bölgelerindeki yoksulluk oranlarında yaşanan düşüş bölgelerin ekonomik açıdan ilerleme gösterdiğinin en önemli kanıtıdır. Bu durum Kuzey ve Güney bölgeleri arasında farklılıklar görülen İtalya içinde geçerlidir. Son zamanlarda Güney bölgelerinde suç oranlarının düşüşüne karşılık eğitime katılım oranlarındaki artış AB'nin ülkedeki başarısını göstermektedir. Ülkenin en sorunlu bölgelerinden Sicilya'daki refah artışı bölgenin Kuzey bölgelerinin sahip olduğu şartlara tam anlamında sahip olmasına yol açmamaktadır. Ancak AB bölgesel politikasının ülkedeki gelişmişlik farklarının azaltılmasındaki etkinliğini ortaya koymaktadır.

Ülkelerin ekonomik dengesizlikleri çözüme yolundaki en önemli yardımcıları ise bölgesel kalkınma ajanslarıdır. AB, ülkeler için getirdiği yeni sınıflandırma sistemi (NUTS, İBBS) sayesinde yardıma ihtiyacı olan bölgeleri tespit etmektedir. Sisteme göre

Düzyey2 bölgeleri geri kalmış, yardıma ihtiyacı olan bölgeleri nitelendirmektedir. İtalya 20 Düzyey2 bölgesine ayrılmışken Türkiye 26 Düzyey2 bölgesine ayrılmıştır. BKA'ların kurulumu Düzyey2 bölgelerine göre gerçekleşmektedir. Faaliyete geçen BKA'ların görevleri arasında ileri sürülen projeleri desteklemek bulunmaktadır. Böylece, bölgelerdeki yerel kaynakların etkin kullanımını artmaktadır. BKA'lar aracılığıyla AB'nin bölgesel politikasının uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Kurulan ajanslar sayesinde yerel kaynaklarını, yatırım ortamlarını ve ticaretini iyileştiren bölgeler ekonomik açıdan ilerlemişlerdir. AB kurulduğundan bugüne kadar sürekli ilerlettiği bölgesel politikasında attığı önemli adımlar sayesinde başarılı olmuştur. Bu durum, ülkelerin rekabet gücünü düşüren ve entegrasyon hızını yavaşlatan bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmaktadır. Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin önemli politikalarından olan bölgesel politikalar kapsamında geliştirilen Bölgesel Kalkınma Ajansları, İtalya'da ve Türkiye'de bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesinde başarılı olmuştur.

EKLER

EK 1: Roma Antlaşması

Giriş Bölümü: Üye devletler, Avrupa kıtasının geleceği için pazarlarını birleştirerek ekonomik açıdan birbirlerine yakınlaşmayı ve geri kalmış bölgelerin kalkınmasına öncelik vermeyi taahhüt etmektedirler.³²⁸

³²⁸ *Traités de Rome 25 mars 1957*, http://www.m-pep.org/IMG/pdf/Acte_final_traite_de_Rome.pdf (23 Temmuz 2018), s. 8.

EK 2: 1972 Paris Zirvesi

Madde 5: Devlet ve Hükümet başkanları, ekonomik ve parasal birliğin oluşumunu engelleyen gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına öncelikle yaklaşmalıdır.

Devlet ve Hükümet başkanları, Komisyonun genişleyen topluluğun bölgesel alandaki sorunlarını belirten ve çözüm getiren bir rapor hazırlamasını beklemektedir.

Topluluk bu dönemlerde ekonomik ve parasal birliğin kurulmasını amaçlamaktadır. Ancak yapısal ve bölgesel eşitsizlikler bu durumu olumsuz etkilemektedir. 19-21 Aralık 1972 yılında toplanan zirvede, genişleyen topluluk içerisindeki bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve Ekonomik ve Parasal Birliği'nin ikinci aşamasının başlangıcı olarak destek amacıyla 31 Aralık 1973 tarihinden önce "Bölgesel Kalkınma Fonu'nun kurulması talep edilmiştir.³²⁹

³²⁹ *Conference Des Chef S D'Etat ou De Gouvernement Des Etats Membres ou Adherents Des Communautés Européennes Paris 19-21 1972,*
<http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=c9npT1Bbry2fwhByyRIZqBKCDxBDHBK92SJFPTvWHmOxvhl1yjlvl-79809760?docId=341585&cardId=341585> (14 Mart 2018).

EK 3: 1986 Avrupa Tek Senedi

130a. Topluluk, gelişimin uyum içerisinde devam edebilmesi için ekonomik ve sosyal uyumun bir bütün halinde gerçekleştirilmesini sağlayan eylemlerinin gelişimini ve sürdürülmesine katkıda bulunacaktır. Topluluk, bu noktada geri kalmış bölgelerin üzerinde durmaktadır.

130b. Topluluk üyeleri ekonomi politikalarını 130a maddesi ile uyumlu olarak yürütmeye devam edeceklerdir. Madde 130a ve 130c maddelerinde belirtilen amaçlara uygun olarak ortak politikaların ve iç pazarın gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Topluluk, Yapısal Fonlar (Avrupa Tarımsal Rehberlik ve Garanti Fonu, Rehberlik Bölümü, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu), Avrupa Yatırım Bankası ve diğer mevcut finansal araçların yardımları ile amaçların gerçekleştirilmesine katkıda bulunacaktır.

130c. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, kalkınmakta olan bölgelerin kalkınması ve yapısal olarak ayarlanması, azalan sanayi bölgelerinin yeniden yapılanmasını destekleyerek Topluluk içindeki temel bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

130d. Avrupa Tek Senedi uygulamaya konulduktan bir yıl sonra Komisyon, 130a ve 130c maddelerindeki amaçlarının gerçekleştirilebilmesi, yapısal fonların görevlerini, kurallarını belirlemek ve fonların birbirleri ve finansal araçlar ile ilişkilerini belirlemek amacıyla Konsey'e bir öneri sunacaktır.

130e. 130d maddesinin onaylanmasından sonra Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile ilgili alınan kararların yürürlüğe girebilmesi için Komisyon'un vereceği öneri üzerine nitelikli çoğunluk ile Avrupa Parlamentosu'nun katılımı aracılığı ile Konsey tarafından gerçekleştirilecektir.³³⁰

³³⁰ European Union, **Treaties establishing the European Communities, Treaties amending these Treaties, Single European Act, 1987**, s. 331-334. https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf (5 Nisan 2018).

EK 4: Maastrich Antlaşması

Madde 130 A: Topluluk bütününde ekonomik ve sosyal uyumun gerçekleştirilmesi amacıyla Topluluk gerekli eylemleri geliştirmelidir.

Topluluk, özellikle geri kalmış bölgelerin geri kalmışlık düzeylerini azaltmayı amaçlamaktadır. Buna kırsal alanlarda dahildir.

Madde 130 B: Üye devletler, ekonomi politikalarını belirleyeceklerdir ve madde 130 A' da belirlenen hedefler doğrultusunda hayata geçireceklerdir. Topluluk politika ve eylemlerinin belirlenerek uygulanması ve iç pazarın gerçekleştirilmesi madde 130 A' da belirlenen hedefler doğrultusunda gerçekleştirilecektir. Topluluk, ayrıca bu başarıyı Yapısal Fonlar (Avrupa Tarımsal Rehberlik ve Garanti Fonu, Rehberlik Bölümü; Avrupa Sosyal Fonu; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu), Avrupa Yatırım Bankası ve diğer finansal enstrümanlar ile desteklemektedir.

Komisyon, her üç yılda bir, Avrupa Parlamentosu, Konsey, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi'ne ekonomik ve sosyal uyumun sağlanmasını ve nasıl ilerlediğini gösteren bir rapor sunacaktır. Bu rapor, uygun teklifler ile birlikte uygun durumlarda sunulacaktır.

Fonlar dışında bazı faaliyetlerin gerekli olduğu ortaya çıkarsa ve Topluluğun diğer politikalarına zarar verilmemesi durumunda, bu tarz faaliyetler Avrupa Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi'ne danıştıktan sonra Komisyon önerisi ile gerçekleştirilir.

Madde 130 C: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, kalkınmakta olan bölgelerin kalkınmasına, azalmakta olan sanayi bölgelerinin yapılandırılmasına ve bölgelerde var olan bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Madde 130 D: Madde 130 E' ye aykırı olmaksızın Konsey, Avrupa Parlamentosu'nun onayı sonrasında ve Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi'ne danıştıktan sonra, Komisyon'un önerisi ile oybirliği ile öncelikli hedefler belirler ve fonların toplandığı Yapısal Fonların organizasyonunu gerçekleştirir. Aynı

süreç ile beraber Konsey fonlar için gereken kuralları ve bunların diğer finansal enstrümanlarla olan etkinliğini belirten kuralları da belirler.

Aynı prosedür ile hareket eden Konsey, 31 Aralık 1993 tarihinden önce, çevre ve Avrupa altyapısı ile ilgili ulaştırma projesini maddi olarak desteklemeyi öngören Uyum Fonu'nu kuracaktır.

Madde 130 E: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile ilgili alınan kararlar Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi'nin görüşü alındıktan sonra madde 189 C' ye uygun olarak Konsey tarafından yerine getirilecektir.³³¹

³³¹ *Traité sur l'Union Européenne*, 1992, https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_fr.pdf (6 Nisan 2018), s.53-54.

EK 5: Amsterdam Antlaşması

1. Avrupa Birliği Antlaşması'nın 130 A maddesinin ikinci paragrafı aşağıdaki ile değiştirilmiştir:

“Topluluk, özellikle çeşitli bölgelerin kalkınma düzeyleri ile geri kalmış bölgelerin, kırsal alanlarda dahil olmak üzere *ada bölgelerinin* de geri kalma düzeylerini azaltmayı amaçlamaktadır.”

2. Madde 130 E aşağıdaki ile değiştirilmiştir:

“Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile ilgili kararlar Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi'ne danışıldıktan sonra madde 189 B' ye uygun olarak Konsey tarafından uygulanacaktır.”³³²

Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması'nın “Ekonomik ve Sosyal Uyum” başlıklı bölümün diğer maddelerinin aynen kabul etmiştir.

³³² *Traité d'Ansterdam*, 1997, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_fr.pdf (20 Mayıs 2018).

EK 6: Lizbon Antlaşması

Madde 131:

a. “Ekonomik ve sosyal uyum” başlığı “Ekonomik, Sosyal ve Bölgesel Uyum” olarak değiştirildi.

b. İkinci paragraftaki “ya da adalar” ve “kırsal alanlar da dahil olmak üzere” ifadeleri metinden çıkarıldı.

c. Aşağıdaki paragraf eklendi;

“İlgili bölgeler arasında; kırsal alanlar, endüstriyel geçişin yapıldığı ve düşük nüfus yoğunluğuna sahip kuzey bölgeleri gibi ada, sınır aşırı ve dağ bölgeleri gibi nüfus açısından büyük sorun yaşayan bölgelere önem verilmelidir.”

Madde 132:

159. maddenin ikinci paragrafındaki “ekonomik ve sosyal uyum”, “ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum” olarak değiştirildi.

Madde 133:

Başlangıçtaki “Madde 162’ye zarar vermeksizin Avrupa Parlamentosu’nun onayı alındıktan sonra Komisyon önerisi ile oybirliği ile hareket eder.” ifadesi *önyargısız* olarak değiştirildi.³³³

³³³ *Traité de Lisbonne*, 2007, <http://www.assemblee-nationale.fr/13/projets/PL%20690%20Trait%C3%A9.pdf> (20 Mayıs 2018).

KAYNAKÇA

Kitaplar

Avaner, Tekin, “BKA Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?”, Menaf Turan (Der.), içinde (239-263), **Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?**, 1. Baskı, Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005.

Bache, Ian and Stephen George, **Politics in the European Union**, Press 1, New York: Oxford University, 2006.

Barnes, Ian and Pamela M. Barnes, **The Enlarged European Union**, First Published, UK: Longman Group UK Limited, 1995.

Bilici, Nurettin, “Bölgesel Farklılıklar Sorunu ve Çözüm Çabaları”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman ve Sanem Baykal (Ed.), içinde 93-106, **Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler**, Ankara: Seçkin, 2008.

Bocutoğlu, Ersan, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, 1. Baskı, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2012.

Corbino, Alberto ve Giuseppe Pennella, “Avrupa Bağlamında Yönetişim: İtalya Örneğiyle Karşılaştırma ve İlintilendirme”, Alberto Corbino, B. Özkaynak, E. Üçüncüoğlu, E. Athanasopoulou, F. Şelli, F. Adaman, F. Toksöz, F. Santamaria, G. Pennella, H. Heinelt, K. Göymen, M. Richter, M. Y. Özgül, S. Kıldış, W. Dette ve Z. Toprak, içinde (9-27), **Yerel Kalkınma için Ortaklıklar**.

Çakmak, Haydar, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, 3. Baskı, Ankara: Barış kitap, 2011.

Dall'Olio, Roberta, “Emilia-Romagna'da Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim: ERVET Deneyimi”, içinde (69-72), **Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Amfisi, Ankara, 7-8 Eylül 2006**.

Dinler, Zeynel, **Bölgesel İktisat**, Beşinci Basım, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1998.

Dinler, Zeynel, **İktisada Giriş**, 21. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015.

Ersungur, Mustafa, Ömer Doru ve Emine Demet Ekinci, “Ekonomik Kalkınma ve Dış Ticaret”, Aydın ve Özer (Ed.) içinde (295-319), **Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar**, Ankara: Orion Kitabevi.

Flint, Colin and Peter Taylor, **Political Geography World-Economy, Nation-State and Locality**, Fifth Edition, England: Pearson Education Limited, 2007.

Hatiboğlu, Zeyyat, **Uluslararası İktisat II**, I. Baskı, İstanbul: Sedok Yayınları, 1996.

İzmir Development Agency Kalkınma Ajansı (İZKA), **Avrupa’da Kalkınma Ajansları**, İzmir, Temmuz 2008.

Karluk, Rıdvan, **Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**, 11. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014.

Karluk, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, 4. Bası, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A. Ş., 1996.

Kaynak, Muhteşem, **Kalkınma İktisadı**, 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2007.

Kaynak, Muhteşem, **Kalkınma İktisadı**, 4. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 2011.

Kazgan, Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Krugman, P. R. ve M. Obstfeld, **International Economics: Theory and Policy**, 6. Baskı, United States of America: The Addison-Wesley Series in Economics, 2003.

Martin, Steve, “The Effect of EU Regional Policy on Local Institutional Structures and Policies”, John Bachtler ve Ivan Turok (Ed.), içinde (51-66), **The**

Coherence of EU Regional Policy Constating Perspectives on the Structural Funds, London: Regional Studies Association.

Moussis, Nicholas (Çev. Ahmet Fethi), **Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi**, Politika Dizisi: 1, Mega Press, 2004.

Oğuz, Orhan, **İktisada Giriş Temel Kavramlar ve Prensipler**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 1992.

Orhan, Osman Z. ve Seyfettin Erdoğan, **İktisada Giriş**, 3. Baskı, Ankara: Palme Yayıncılık, 2008.

Örnek, İbrahim ve Muhittin Kaplan, “Dış Ticaret ve Kalkınma”, Sami Taban ve Muhsin Kar (Ed.), içinde (111-135), **Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular**, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004.

Parasız, İlker, **İktisada Giriş**, 10. Baskı, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2010.

Parasız, İlker, **Kalkınma Ekonomisi**, Birinci Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2005.

Polat, Efdal, “İktisadi Kalkınma Teorileri”, Aydın ve Özer (Ed.) içinde (57-94), **Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar**, Ankara: Orion Kitabevi.

Reçber, Kamuran, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri**, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd, Şti., 2012.

Salvatore, Dominick, **International Economics Trade and Finance**, Tenth Edition, Wiley, 2011.

Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 10. Baskı, İstanbul: Gizem Yayınları, 1994.

Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 18. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2013.

Södersten, Bö, **International Economics**, 2. Baskı, Hong Kong: Macmillan Education, 1980.

Temizocak, Yılmaz, “Kalkınma Ajansları’nın Önemi ve EGEV-EBKA Deneyimi”, içinde (387-397), **Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Amfisi, Ankara, 7-8 Eylül 2006.

Turgut Işık, Tuba ve Heysem Işık, “İktisadi Kalkınma Üzerine Yazın Taraması ve Tarihsel Gelişim”, Halil İbrahim Aydın ve Yunus Emre Özer (Ed.) içinde (1-16), **Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar**, Ankara: Orion Kitabevi.

Ülgen, Gülden, **İktisat Bilimine Giriş**, 6. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2014.

Wallerstein, Immanuel, **Jeopolitik ve Jeokültür**, 1. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.

Makaleler

Alaeddinoğlu, Faruk ve Meryem Samırkaş Komşu, **TRB2 Bölgesi Turizminin Rekabet Gücü Üzerine Bir Alan Araştırması**, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, Cilt:7, Sayı:2, 428-448, https://0213iifbg-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&file=https://0213iifbg-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/files//joiss//474.pdf&id=AWjBtWmgV_NiHISgzpUs&alan=sosyal (22 Şubat 2019).

A Summary of Immanuel Wallerstein, The Modern System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century, **The Development of a World Economic System**, New York. Academic Press, 1974, <https://thebasebk.org/wp-content/uploads/2013/08/The-Modern-World-System.pdf> (23 Oca 2018).

Çevik, Fatih, **Uluslararası Finans Merkezleri, Ülke Ekonomilerine Etkileri ve İstanbul’un Potansiyeli**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları: Küresel Ekonomik

Araştırmalar, Yayın No: 2011-7, İstanbul 2012,
<http://www.ito.org.tr/itoyayin/0026037.pdf> (22 Ocak 2019).

Dobrescu, Diana-Mihaela ve Emilian M. Pociovalişteanu, “The Role of Structural Funds in Economic and Social Cohesion Process”, European Research Studies, 2009, sayı:12, cilt:2, s.27-36, <http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=021267qj0/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/conteuropa/docview/89157206/fulltextPDF/70DD266B8205472APQ/6?accountid=12251> (10 Şubat 2018).

Doğan, Bahar Burtan, **Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son On Yıllık Konjunktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (22) 2011 / 2 :41-83,
<http://acikerisim.kocaeli.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11493/1582/KALKINMA%20%20KT%20SADININ%20XX.%20Y%20ZYILDAK%20GELEL%20M%20S%20REC%20c.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (7 Nisan 2019).

Durusoy, Serap ve Z. Beyhan, (2016), **İtalya Ekonomisinin Zorluk ve Tehditleri**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/458/5194.pdf> (8 Mart 2018).

Eştürk, Özlem, **TRA2 Bölgesi’nde (Kars, Ardahan, Ağrı ve Iğdır) İşgücünün Analizi ve Türkiye İşgücü Piyasaları ile Karşılaştırılması**, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 62, Aralık2017, s. 177-189, s. 180,
https://0213iicoo-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&file=https://0213iicoo-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/files//ASOS//13216.pdf&id=AWCuydceoDuH9Br_eB2N&alan=sosyal (20 Şubat 2019).

Eversole, Robyn, “Economies With People In Them: Regional Futures Through The Lens Of Contemporary Regional Development Theory”, Australasian Journal of Regional Studies, 2017, Vol. 23, No. 3, <http://proxy2.marmara->

<https://marmara-elibrary.com/MuseSessionID=0212699u4/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/abicomplete/docview/1982075997/fulltextPDF/4683895EBD14513PQ/6?accountid=12251> (13 Mart 2018).

Garofoli, Gioacchino, “Virtuous and Vicious Circles: Lessons for Current European Policies from Italian Post-War Development”, The European Journal of Comparative Economics Vol. 14, n. 1, pp. 39-58, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126a49b/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/abicomplete/docview/1945302542/4F434AFC7E2F4903PQ/3?accountid=12251> (29 Mart 2018).

Gülcü, Yunus ve Selim Adem Hatırlı, **Süt ve Süt Ürünü İşleyen Firmaların Etkinlik Analizi: TRB1 Bölgesi Örneği**, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi Yıl:2018, 10(18): 172-188, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/480430> (20 Şubat 2019).

Jordan, Marioara ve Mihaela Nona Chilian ve Gabriela Ciurariu, “Europe 2020 Strategy – the Successor to Lisbon Strategy and a New Reference Framework of the European Economic Policy - Part I”, Economy Transdisciplinarity Cognition, 2017, sayı: 20, cilt:1, s. 38-47, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126elhl/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/eastcentraleurope/docview/1916946949/fulltextPDF/DC5AAC9DA33342A1PQ/5?accountid=12251> (31 Temmuz 2018).

Ivan-Ungureanu, Clementina ve Monica Marcu, “The Lisbon Strategy”, sRomanian Journal of Economic Forecasting, 1-2006, s. 74-83, http://www.ipe.ro/rjef/rjef1_06/rjef1_06_6.pdf (9 Ağustos 2018).

Kayasü, Serap, **Institutional Implications of Regional Development Agencies in Turkey: An Evaluation of the Integrative Forces of Legal and Institutional Frameworks**, Institutional Implications of Regional Development Agencies in Turkey 42nd ISoCaRP Congress 2006, http://www.isocarp.net/Data/case_studies/805.pdf (14 Mart 2019).

Köse, Seyit ve Fatih Konur, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkların Azaltılmasındaki Rolü ve Etkililiği: Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar 2011, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:1, 7:95-137, s. 99,
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69191> (6 Mart 2019).

Martinez-Vela, Carlos A. **Worlds Systems Theory**,
<http://web.mit.edu/esd.83/www/notebook/WorldSystem.pdf> (23 Ocak 2018).

Özen, Pınar, **Bölge Kalkınma Ajansları**, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), 2005,
http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271245092r8246.Bolgesel_Kalkinma_Ajanslari.pdf (29 Ekim 2018).

Özışık, Fethi Ufuk, **The Concept of Competitiveness through Regional Development Policy in Turkey and the Case of Istanbul Development Agency**, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016,s:259-282,
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/159441> (5 Mart 2019).

Özışık, Fethi Ufuk, **Küreselleşme-Yerelleşme Sürecinde Kentsel Yönetişim: Kalkınma Ajansları ve İzmir Örneği**, Kent Akademisi, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, Cilt: 5, Sayı: 4, Kış 2012,
<http://www.kentakademisi.com/wp-content/uploads/2012/12/Kent-Akademisi-Dergisi-Dr.Fethi-Ufuk-Ozisik-Kuresellesme-Yerellesme-Surecinde-Kentsel-Yonetisim-Kalkinma-Ajanslari-ve-Izmir-Ornegi-Cilt-5-Sayi-4-2012.pdf> (14 Mart 2019).

Pastuszka, Slawomir **Regional Differentiation of The Demographic Potential in Italy and Poland**, Comparative Economic Research, Volume 20, Number 3, 2017, 137-159, <http://02103a49c.y.http.web.b.ebscohost.com.proxy2.marmara-elibrary.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=e83cf4b3-ed4b-42c6-8fba-b50183be09ae%40pdc-v-sessmgr01> (29 Mart 2018).

Polat, Mehmet, **Hayvancılık Sektörünün TRA2 Bölgesinin Ekonomik Kalkınması Üzerine Etkileri**, International Journal of Social Sciences and Education

Research, sayı:3 (2), 2017, s. 631-643 <https://0213iicoo-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&file=https://0213iicoo-y-https-atif-sobiad-com.proxy2.marmara-elibrary.com/files//TBTKK//ijsser//253757.pdf&id=AWCuvfjCoDuH9Br eAeN&alan=sosyal>.

Qorraj, Gazmend, “Towards European Union or Regional Economic Area: Western Balkans at Crossroads”, . **Nase Gospodarstvo : NG; Maribor** Vol. 64, Iss. 1, Mart 2018: 11-17, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126f5zy/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/abicomplete/docview/2052766651/B85FE107933142BCPQ/2?accountid=12251> (7 Eylül 2018).

Şengül, Ümran, Seyedhadi Eslemian ve Miraç Eren, **Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması**, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:11, Sayı:21, ss. 75-99, 2013, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/46275> (22 Ocak 2019).

Thani, Pathum, **Charting Turkey’s Economy**, 1 H 2018, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126gwdw/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/abicomplete/docview/2058367475/EF53318BC063423EPQ/1?accountid=12251> (2 Ocak 2019).

Tijanić, Lela, “Realisation of The Europe 2020 Strategy and The Structural Funds Allocation by Thematic Field of Intervention in European Regions”, Ekonomski Vjesnik/Econviews, 2018, sayı:31, cilt:1, s. 87-98, <https://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=02126elhl/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/eastcentraleurope/docview/2066622588/fulltextPDF/DC5AAC9DA33342A1PQ/1?accountid=12251> (31 Temmuz 2018).

Tutar, Hüseyin ve Deniz Özyakışır, **TRA2 Bölgesinden İstanbul'a Göç Hareketlerinin Nedenlerine İlişkin Bir Araştırma**, Sosyoloji Konferansları No: 47 (2013-1) / 31-58, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101324> (20 Şubat 2019).

Ultan, Mehlika Özlem ve Didem Saygın, **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi**, Yönetim Bilimleri Dergisi, c:14, s:28, s:71-99, 2016, <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/avrupa-birligi-uyum-surecinde-turkiye-de-bolgesel-kalkinma-ajanslari-ve-bol-2017-02-14-257.pdf> (6 Mart 2019).

Yavuz, Fahri, M.S. Shiwan, M. Terin, B. Akay, İ. O. Güler ve K. Ağsu, **Gelir Getirici Faaliyetlere Karar Vermede Kırsal Kadının Rolü: Kuzeydoğu Anadolu TRA1 Bölgesi Örneği**, Uluslar arası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2018, 18. EYİ özel Sayısı:1-10, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/405662> (14 Şubat 2019).

Yazgan, Şekip ve Esra Kadanalı, **Kamu Tarım Yatırımlarının Dağılımının Gini Katsayısı ile Ölçülmesi: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir İnceleme (1999-2017)**, Tarım Ekonomisi Dergisi, cilt: 24, sayı: 1, sayfa: 33-42, <http://journal.tarekoder.org/download/article-file/517638> (14 Şubat 2019).

Raporlar

DAKA, **TRB2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı**, http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/trb2_2014_2023_bp.pdf (22 Şubat 2019).

Fırat Kalkınma Ajansı, **TRB1 Bölge Planı (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) (2014-2023)**, [http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/BOLGE_PLANI/TRB1BOLGEPLANI\(2014-2023\).pdf](http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/BOLGE_PLANI/TRB1BOLGEPLANI(2014-2023).pdf) (20 Şubat 2019).

İpekyolu Kalkınma Ajansı, **TRC1 Gaziantep-Adıyaman-Kilis Bölge Planı 2014-2023**, Ağustos, 2015, <https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/TRC1-Bolge-Planı-2014-2023-730709.pdf> (22 Şubat 2019).

İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA), **2014-2023 İstanbul Bölge Planı**, 14 Eylül 2014, <https://www.istka.org.tr/media/1063/2014-2023-%C4%B0stanbul-b%C3%B6lge-plan%C4%B1.pdf> (7 Ocak 2018).

İSTKA, **Stratejik Plan 2016-2020**, <https://www.istka.org.tr/media/1204/stratejik-plan-2016-2020.pdf> (19 Mart 2019).

Karacadağ Kalkınma Ajansı, **TRC2 Diyarbakır Şanlıurfa Bölgesi Bölge Planı Analiz ve Genel Değerlendirme**, 2015, https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.org.tr_5_FP6I58GL_analiz_ve_genel_degerlendirme.pdf (25 Şubat 2019).

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, **Kuzeydoğu Anadolu Bölge Planı (Erzurum-Erzincan-Bayburt) Mevcut Durum Analizi 2014-2023**, https://www.kudaka.org.tr/ekler/ab704-tra1_duzey2_bolgesi_mevcut_durum_analizi.pdf (15 Şubat 2019).

AB Hukuk Metinleri

Acte unique européen, http://ultraliberalisme.online.fr/Documents/UE/1986_02_14.pdf (5 Nisan 2018).

Conference Des Chef S D'Etat ou De Gouvernement Des Etats Membres ou Adherents Des Communautés Européennes Paris 19-21 1972, <http://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=c9npT1Bbry2fwhByyRIZqBKCDxBDHBK92SJFPTvWHmQxvhl1yjlvl-79809760?docId=341585&cardId=341585> (14 Mart 2018).

European Union, Treaties establishing the European Communities, Treaties amending these Treaties, Single European Act, 1987, s. 331-334. https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf (5 Nisan 2018).

İktisadi Kalkınma Vakfı, **Nice Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa Topluluklarını Kuran Antlaşmalar ve İlgili Hükümleri Değiştiren Antlaşma)**, İKV: 174, İstanbul, Haziran 2003, [https://www.ikv.org.tr/images/files/A7-tr\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/A7-tr(1).pdf) (24 Mayıs 2019).

RÈGLEMENT (UE) No 1300/2013 DU PARLEMENT EUROPÉEN ET DU CONSEIL, 2013, Journal officiel de l'Union européenne, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1300&from=FR> (21 Mayıs 2018).

T. C. Avrupa Birliği Bakanlığı, *Conseil Européen Lisbonne 23 et 24 Mars 2000 Conclusions de la Présidence*, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_4_zirveler_1985_sonrasi/2000_3_lizbon_zirvesi_baskanlik_sonuc_bildirgesi_fr.pdf (13 Ağustos 2018).

Traité d'Ansterdam, 1997, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_fr.pdf (20 Mayıs 2018).

Traité de Lisbonne, 2007, <http://www.assemblee-nationale.fr/13/projets/PL%20690%20Trait%C3%A9.pdf> (20 Mayıs 2018).

Traité de Rome 25 mars 1957, http://www.m-pep.org/IMG/pdf/Acte_final_traite_de_Rome.pdf (23 Temmuz 2018).

Traité sur l'Union Européenne, 1992, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_fr.pdf (6 Nisan 2018).

Diğer Kaynaklar

Ahiler Kalkınma Ajansı, **Kalkınma Ajansı Nedir?**, <http://ahika.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir/> (25 Ekim 2018).

Assolombarda, **Booklet Economia Lombardy in Comparison with Italian and European Benchmarks**, 29 Eylül 2018, <http://www.assolombarda.it/centro-studi/booklet-economia-ndeg29-september-2018-english-version> (17 Ekim 2018).

.Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, **Bölgeler Komitesi**, <https://www.avrupa.info.tr/tr/bolgeler-komitesi-105> (31 Ağustos 2018).

Banque Européenne d'Investissement, **La BEI en bref**, http://www.eib.org/attachments/general/the_eib_at_a_glance_fr.pdf (23 Mayıs 2018).

Banque Européenne d'Investissement, **Quelques dates et quelques chiffres**, http://www.eib.org/about/key_figures/index.htm (23 Mayıs 2018).

Bölgesel İdare ve Yerel Demokrasi, **İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1 ve Düzey 2 Bölgeleri**, <https://yereldemokrasi.net/haritalarla-kamu-idaresi/147-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi-ibbs-duzey-1-ve-duzey-2-bolgeleri> (31 Ocak 2019).

Central Intelligence Agency, **Middle East: Turkey**, 8 Ocak 2019, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (13 Ocak 2019).

Centre For Social Innovation, **ERVET-Emilia-Romagna Economic Development Agency LTD. (Italy)**, <https://www.zsi.at/en/object/partner/4350> (29 Ekim 2018).

Coğrafya Dünyası, **İstanbul**, <http://www.cografya.gen.tr/tr/istanbul/ekonomi.html> (22 Ocak 2019).

Commission Européenne, **Agriculture et Développement Rural**, https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_fr (22 Mayıs 2018).

Commission Européenne, **Fonds de Cohésion**, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/funding/cohesion-fund/ (14 Ağustos 2018).

Commission Européenne, **Fonds européen pour les affaires maritimes et la pêche (FEAMP)**, https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/emff_fr (31 Ağustos 2018).

Commission Européenne, **Fonds Social Européen**, <http://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=35&langId=fr> (21 Mayıs 2018).

Commission Européenne, **La principale politique d'investissement de l'UE**, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/policy/what/investment-policy/ (8 Eylül 2017).

Commission Européenne, **Libérer le potentiel économique et améliorer la protection de l'environnement en région méditerranéenne**, 2016, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/projects/italy/uncorking-economic-potential-and-boosting-environmental-protection-in-the-mediterranean (18 Mayıs 2018).

Commission Européenne, **Nouvelle Politique de Cohésion**, http://ec.europa.eu/regional_policy/fr/2021_2027/ (23 Eylül 2018).

Commission Européenne, **Pré-Adhésion (Ispra)**, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/ispa/ispa_fr.htm (23 Mayıs 2018).

Commission Européenne, **SAPARD : Comment fonctionne la convention de financement pluriannuelle?**, 26 Mart 2001, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-01-106_fr.htm (31 Ağustos 2018).

Commission Européenne, **2000-2006: Le Fonds européen d'Orientation et de Garantie agricole**, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/funds/prord/prords/prdsc_fr.htm (22 Mayıs 2018).

Commission of The European Communities, **General Report on Pre-Accession Assistance (PHARE-ISPA-SAPARD) in 2000, 2002**, s. 8, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2002/EN/1-2002-781-EN-F1-1.Pdf> (23 Mayıs 2018).

DAKA, **Hakkımızda**, <http://www.daka.org.tr/icerikler/hakkimizda> (20 Mart 2019).

DAKA, **Vizyon ve Misyon**, <http://www.daka.org.tr/icerikler/vizyonmisyon> (20 Mart 2019).

Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA), **Ajans Brifingi**,
http://www.dika.org.tr/TR/Sayfa/ajans_brifingi (21 Mart 2019).

Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA), **Bölgenin Dünya'daki Konumu**,
http://www.dika.org.tr/TR/Sayfa/bolgenin_dunyadaki_konumu (27 Şubat 2019).

DİKA, **Bölge'nin Türkiye'deki Konumu**,
http://www.dika.org.tr/TR/Sayfa/bolgenin_turkiyedeki_konumu (27 Şubat 2019).

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), **Mevcut Durum Analizi**,
<http://www.daka.org.tr/icerikler/mda> (22 Şubat 2019).

E-R Imprese, **Invest in Emilia-Romagna, Policies and Incentives**,
http://www.investinemiliaromagna.eu/en/Emilia_Romagna_Region/Policies_and_incentives.asp (31 Ekim 2018).

ERVET, **About Us**, http://ing2.ervet.it/?page_id=1771 (29 Ekim 2018).

European Agricultural Fund,
<https://eufunds.gov.mt/en/EU%20Funds%20Programmes/Agricultural%20Fisheries%20Fund/Pages/European-Agricultural-Fund.aspx> (25 Ağustos 2018).

European Commission, Emilia-Romagna, <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/emilia-romagna> (24 Ekim 2018).

European Commission, **Europe 2020: Europe's Growth Strategy**, 2013,
http://epan2.antagonistikotita.gr/uploads/europe_2020explained.pdf (27 Mayıs 2018).

European Commission, **European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations**, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/> (31 Ağustos 2018).

European Commission, **Former Assitance**,
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/former-assistance_en (31 Ağustos 2018).

European Commission, **IPA Regional Development Programmes in Turkey**,
https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/turkey/ (6 Mart 2019).

European Commission, **Lombardy**, <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/lombardy> (11 Ekim 2018).

European Commission, Overview - Instrument for Pre-accession Assistance, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en (31 Ağustos 2018).

European Commission, **Operational Programme “Lombardia”**, 1 Nisan 2007, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2007-2013/italy/operational-programme-lombardia (19 Aralık 2018).

European Commission, **ROP Emilia-Romagna ERDF**, http://ec.europa.eu/regional_policy/EN/atlas/programmes/2014-2020/italy/2014IT16RFOP008 (31 Ekim 2018).

European Commission, **Sicily**, <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/sicily> (31 Ekim 2018).

European Commission European Structural and Investment Funds, **Country Data for: Italy**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/IT#> (3 Aralık 2018).

EUR-Lex Access to European Union law, **Agenda 2000: pour une Union plus forte et plus large**, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=LEGISSUM:l60001> (20 Mayıs 2018).

European Parliament, **Briefing No 33**
The PHARE Programme and the enlargement of the European Union, http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1_en.htm (31 Ağustos 2018).

European Parliament, **The Lisbon Strategy 2000-2010 An analysis and evaluation of the methods used and results achieved**, <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201107/20110718ATT24270/20110718ATT24270EN.pdf> (9 Ağustos 2018).

European Parliamentary Research Service Blog, **How the EU budget is spent: Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II)**, 6 Haziran 2017, <https://epthinktank.eu/2017/06/06/how-the-eu-budget-is-spent-instrument-for-pre-accession-assistance-ipa-ii/> (31 Ağustos 2018).

European Structural and Investment Fund,
<https://cohesiondata.ec.europa.eu/dataset/ESF-budget-breakdown-per-country/hvf5-3qw8> (13 Ağustos 2018).

European Structural and Investment Funds, **Cohesion Fund**,
<https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/cf> (14 Ağustos 2018).

European Structural and Investment Funds, **European Agricultural Fund for Rural Development**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/eafrd> (31 Ağustos 2018).

European Structural and Investment Funds, **European Maritime Fisheries Fund**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/emff> (31 Ağustos 2018).

European Structural and Investment Funds, **European Regional Development Fund**, <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/erdf> (13 Ağustos 2018).

European Structural and Investment Funds, **European Social Fund**,
<https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/esf> (13 Ağustos 2018).

European Union support for Roma communities in Central and Eastern Europe,
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/brochure_roma_oct2003_en.pdf (22 Mayıs 2018).

European Union, **The Enlargement Process and the three pre-accession instruments: Phare, ISPA, Sapard**, 2002, <http://aei.pitt.edu/38750/1/A3711.pdf> (22 Mayıs 2018).

EURADA, <http://www.eurada.org/index.php/about> (25 Ekim 2018).

EUROSTAT, <http://ec.europa.eu/eurostat>.

Eurostat, **Nuts-Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques**,
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> (23 Mayıs 2018).

EUROSTAT, **Regions in the European Union Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2010/EU-27**, 2011 edition,

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5916917/KS-RA-11-011-EN.PDF> (1 Şubat 2019).

Eurostat, **Regions in the European Union Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2013/EU-28**, 2015,

<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6948381/KS-GQ-14-006-EN-N.pdf/b9ba3339-b121-4775-9991-d88e807628e3> (23 Mayıs 2018).

Fırat Kalkınma Ajansı, **Ekonomik Yapı**, <http://fka.gov.tr/ekonomik-yapi-detayi-102> (21 Şubat 2019).

FKA, **Destek İstatistikleri**, <http://fka.gov.tr/destek-istatistikleri-detayi-1463574137911> (20 Mart 2019).

FKA, **Misyon ve Vizyon**, <http://fka.gov.tr/misyon-ve-vizyon-detayi-1463573438179> (20 Mart 2019).

Havadis Gazetesi, **Kuzeydoğu İtalya Emilia-Romagna**, 30 Haziran 2017, <https://www.havadiskibris.com/kuzeydogu-italya-emilia-romagna/> (24 Ekim 2018).

İKA, **Dış İlişkiler**, <https://www.ika.org.tr/Dis-Iliskiler-icerik-286.html> (20 Mart 2019).

İKA, **İspanya Çalışma Ziyareti**, <https://www.ika.org.tr/Ispanya-Calisma-Ziyareti-icerik-298.html> (20 Mart 2019).

İKA, **İtalya Çalışma Ziyareti**, <https://www.ika.org.tr/Italya-Calisma-Ziyareti-icerik-296.html> (20 Mart 2019).

İktisadi Kalkınma Vakfı, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=281 (20 Şubat2018).

İktisadi Kalkınma Vakfı, **AB Genişlemesi**, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=32&id=281 (20 Şubat 2018).

İLKHA, M. Fatih Akgül, “TRC3 bölgesi işsizliğin en yüksek olduğu yerlerden biri”, 06.04.2018, <https://ilkha.com/haber/73786/trc3-bolgesi-issizligin-en-yuksek-oldugu-yerlerden-biri> (27 Şubat 2019).

Invest in Emilia-Romagna, **Social Cohesion and Quality of Life**, http://www.investinemiliaromagna.eu/en/Facts_and_figures/Social_cohesion_and_quality_of_life.asp (24 Ekim 2018).

Invest in Lombardy, **Lombardy Region**, <http://www.investinlombardy.com/lombardy/lombardy-region> (15 Ekim 2018).

International Living, **The Italian Economy**, <https://internationalliving.com/countries/italy/the-economy-in-italy/> (27 Ekim 2018).

INVITALIA, **The Agency**, <https://www.invitalia.it/eng/who-we-are/the-agency> (29 Ekim 2018).

INVITALIA, **The Group**, <https://www.invitalia.it/eng/who-we-are/the-agency/the-group> (29 Ekim 2018).

INVITALIA, **What We Do Services**, <https://www.invitalia.it/eng/what-we-do/services> (29 Ekim 2018).

İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), **İpekyolu Kalkınma Ajansı Yönetim Kurulu İtalya Çalışma Ziyareti, 27-30 Mayıs 2014**, <https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/Italya-Calisma-Ziyareti-Sonuc-Raporu-973060.pdf> (17 Ekim 2018).

İSTKA, **Hakkımızda**, <https://www.istka.org.tr/kurumsal/hakkimizda/> (19 Mart 2019).

İSTKA, **İstanbul Fact Sheet 2017**, <http://www.invest.istanbul/media/59872/istanbul-fact-sheet-2017.pdf> (22 Ocak 2019).

Karaaslan, Gökçe, “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Politikalar ve Kalkınma Ajansları”, (**Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2008), acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/4067/4545.pdf (14 Mart 2018).

KARACADAĞ, **Başarı Hikayeleri**, <https://www.karacadag.gov.tr/basari-hikayeleri/> (21 Mart 2019).

KARACADAĞ, **Kurumsal**, <https://www.karacadag.gov.tr/kurumsal/#kurumsal> (20 Mart 2019).

KUDAKA, **Doğrudan Faaliyet Desteği**, https://kudaka.org.tr/pyb/?page_id=40 (19 Mart 2019).

KUDAKA, **Güdümlü Proje Desteği**, https://kudaka.org.tr/pyb/?page_id=44 (19 Mart 2019).

KUDAKA, **Teknik Destek**, https://kudaka.org.tr/pyb/?page_id=42 (19 Mart 2019).

KUDAKA, **Temel Değerler**, <https://www.kudaka.org.tr/sayfa-kudaka-temel-degerler> (19 Mart 2019).

Kurt, Ebru, “Yerel Ekonomik Gelişme Faktörlerinin Algısal Değerlendirmesi: TRC41 ve TRC1 Düzey 2 Bölgeleri”, (**Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Haziran, 2016), <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/15100/1/10114998.pdf> (25 Şubat 2019).

Le Figaro, “Les grands axes de la «stratégie de Lisbonne»”, 29 Ekim 2007, <http://www.lefigaro.fr/international/2007/10/29/01003-20071029ARTFIG00231-les-grands-axes-de-la-strategie-de-lisbonne.php> (4 Ağustos 2018).

Le Gouvernement du Grand-Duché de Luxembourg, **Stratégie de Lisbonne (2000-2010)**, <https://odc.gouvernement.lu/fr/domaines-activite/programme-national-de-reforme/strategie-de-lisbonne-2000-2010.html> (13 Ağustos 2018).

New World Encyclopedia, **Sicily**, <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Sicily> (7 Kasım 2018).

OpenCoesine, **Por FESR Emilia-Romagna**,
<https://opencoessione.gov.it/en/programmi/2014IT16RFOP008/> (3 Aralık 2018).

OpenCoesine, **Por FESR Sicilia**,
<https://opencoessione.gov.it/en/programmi/2014IT16RFOP016/> (7 Kasım 2018).

OpenCoesine, **Por FSE Emilia-Romagna**,
<https://opencoessione.gov.it/en/programmi/2014IT05SFOP003/> (3 Aralık 2018).

OpenCoesine, **Regione Sicilia**, https://opencoessione.gov.it/en/territori/sicilia-regione/?ciclo_programmazione=2 (7 Kasım 2018).

Öztürk, Ahmet, **Homojen ve Fonksiyonel Bölgelerin Tespiti ve Türkiye için İstatistiki Bölge Birimleri Önerisi**, DPT Uzmanlık Tezleri Ankara, 2009, Yayın No: 2802, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/7762/tez-aozturk.pdf> (31 Ocak 2019)

Regional Economic Development Policies In Europe, 2012,
<http://proxy2.marmara-elibrary.com/MuseSessionID=021267qjh/MuseProtocol=https/MuseHost=search.proquest.com/MusePath/conteurope/docview/1220741281/fulltextPDF/70DD266B8205472A/PQ/21?accountid=12251> (10 Şubat 2018).

Regional Statistical Yearbook, **Güncelleme Tarihi:** Haziran 2018,
<http://www.asr-lombardia.it/RSY/indicators/synthesis-indicators/lombardia-and-provinces/tables/8027/2018/> (17 Ekim 2018).

Regional Statistic Yearbook, **Employment Lombardia and Italia. Year 2018 (June)**, <http://www.asr-lombardia.it/RSY/indicators/synthesis-indicators/lombardia-and-provinces/tables/8027/2018/> (17 Ekim 2018).

Regione Emilia-Romagna, **ERDF Programme**, <http://fesr.regione.emilia-romagna.it/erdf/the-2014-2020-programming-period-2/the-2014-2020-programming-period> (31 Ekim 2018).

Regione Emilia-Romagna, **Territory and Government**, 14 Haziran 2018,
<https://www.regione.emilia-romagna.it/en/territory-and-government> (24 Ekim 2018).

Regione Emilia-Romagna, **The 2014-2020 Programming Period**, <http://fesr.regione.emilia-romagna.it/erdf/the-2014-2020-programming-period-2/the-2014-2020-programming-period> (31 Ekim 2018).

Regione Lombardia, **A Strong Economic System**, 8 Kasım 2017, <http://www.en.regione.lombardia.it/wps/portal/site/en-regione-lombardia/business> (17 Ekim 2018).

Regione Lombardia, **Industry and craft trade**, 8 Kasım 2017, <http://www.en.regione.lombardia.it/wps/portal/site/en-regione-lombardia/business/industry-and-craft-trade> (15 Ekim 2018).

Romei, Valentina “North v South: Italy’s foreign investment gulf”, Financial Times, 29 Haziran 2017, <https://www.ft.com/content/b56c5be2-567e-11e7-9fed-c19e2700005f> (15 Ekim 2018).

Samsun, Nihal, “Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye”, (**Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, SBE, 2005), <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2178/2853.pdf?show> (22 Mayıs 2018).

Sanayi Gazetesi, **251 Projeye 86 Milyon TL**, 01.06.2018, <http://www.sanayigazetesi.com.tr/ar-ge/251-projeye-86-milyon-tl-h17138.html> (20 Mart 2019).

SERKA, **2010-2014 Mali Destek Programları Başarılı Projeler Kataloğu**, <http://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/ac8e3ebdf5094072ed5d89088afa2560.pdf> (19 Mart 2019).

SERKA, **50 Soruda Kalkınma Ajansları**, <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/50-soruda-kalkinma-ajanslari.pdf> (19 Mart 2019).

Şehir Plancılarının Bilgi Paylaşım ve Tartışma Platformu, Türkiye’de (Bölgesel) Kalkınma Ajansları (BKA), http://www.planlama.org/images/stories/Dosya/BKA/bka_2_1.jpg (14 Mart 2019).

Şimşek, Ahmet, **Kalkınma Ajanslarının Performans Ölçümü**, T.C. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ağustos 2013, <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/15433/TEZ-SON-AS%C4%B0MSEK.pdf> (14 Mart 2019).

T. C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Avrupa 2020 Stratejisi'ne İlişkin Duyuru**, 2010, <https://www.ab.gov.tr/45169.html> (27 Mayıs 2018).

T. C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **(Fasıl 22) Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu**, 2016, <https://www.ab.gov.tr/87.html> (7 Ocak 2018).

T. C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Genişlemenin Tarihçesi**, 2017, <https://www.ab.gov.tr/264.html> (20 Şubat 2018).

T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **Avrupa Birliğinde Kalkınma Ajansları**, Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Avrupa-Birlig%CC%86inde-Kalk%C4%B1nma-Ajanslari.pdf> (17 Ekim 2018).

T. C. Dışişleri Bakanlığı, **İtalya'nın Ekonomisi**, <http://www.mfa.gov.tr/italya-ekonomisi.tr.mfa> (7 Mart 2018).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türk Ekonomisinin Genel Görünümü**, <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> (17 Ocak 2019).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, **Avrupa Yatırım Bankası**, 10 Şubat 2016, <https://www.ab.gov.tr/45638.html> (31 Ağustos 2018).

T. C. Ekonomi Bakanlığı, **Genel Ekonomik Durum**, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/%C4%B0talya/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160254&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afLoop=27449682430399145&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=5ioton651_99#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D27449682430399145%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

[160254%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D5ioton651_103.](http://www.istanbul.gov.tr/Files/ebulten/2016-9/icerikyerlesim.html)

T.C. İstanbul Valiliği, **İstanbul'un Yerleşkesi ve Yapısı**, 2016, <http://www.istanbul.gov.tr/Files/ebulten/2016-9/icerikyerlesim.html> (22 Ocak 2019).

Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı Merkezi Finans ve İhale Birimi, <http://www.cfcu.gov.tr/tr/hibe-veritabani> (9 Haziran 2019).

T.C. Serka Kalkınma Ajansı, **TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) 2014-2023 Bölge Planı**, <http://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/tra2-bolgesi-agri-ardahan-igdir-ve-kars-2014-2023-bolge-plani.pdf> (19 Şubat 2019).

The World Bank, **The World Bank in Turkey**, 11 Ocak 2018, <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview#1> (17 Ocak 2019).

Türkiye Ekonomi Kurumu, **Büyüme Stratejileri**, Aralık, 2003, http://www.tek.org.tr/dosyalar/BS_Rapor.pdf (7 Nisan 2019).

Türkiye İstatistik Kurumu, <http://tuik.gov.tr>.

Uluslararası Para Fonu (IMF), **Italy**, http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?sy=1980&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=33&pr1.y=4&c=136&s=NGDP_R%2CNGDP_RPCH%2CNGDPD%2CNGDPRPC%2CNGDPDPC%2CPPPSH%2CNID_NGDP%2CNGSD_NGDP%2CPCPI%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTMG_RPCH%2CTX_RPCH%2CTXG_RPCH%2CLUR%2CLE%2CLP%2CGGR%2CGGR_NGDP%2CBCA%2CBCA_NGDPD&grp=0&a=#cs1 (6 Haziran 2018).

Uluslararası Para Fonu (IMF), **Turkey**, https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?sy=2016&ey=2022&scsm=1&scs=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=13&pr1.y=7&c=186&s=NGDP_RPCH%2CNGDPD%2CNGDPDPC%2CNID_NGDP%2CNGSD_NGDP%2CPCPI%2CPCPIPCH%2CPCPIEPCH%2CLUR%2CLP&grp=0&a= (15 Ocak 2019).

Union Européenne, **Élargissement**, https://europa.eu/european-union/topics/enlargement_fr (20 Şubat 2018).

Union Européenne, **Nouvel élargissement**, https://europa.eu/european-union/about-eu/history/2000-2009_fr (21 Şubat 2018).

Union Européenne, **Vivre dans l'UE**, https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_fr (26 Mayıs 2018).

Yerel ve Bölgesel Demokratik Yönetişim, **Bölgesel Sanayi Politikası ve Sürdürülebilir Gelişme Dinamikleri**, <https://yereldemokrasi.net/attachments/article/161/TRC1-bolgesi-bilgi-notu-infografik.pdf> (25 Şubat 2019).

Yerel ve Bölgesel Yönetişim, **Yerel Kalkınma Politikalarında Farklı Perspektifler TRC2 Bölgesi**, <https://yereldemokrasi.net/attachments/article/162/TRC2-bolgesi-bilgi-notu-infografik.pdf> (25 Şubat 2019).